

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MALATYA'DAKİ TÜRK-İSLAM DÖNEMİ
DİNİ MİMARİ YAPILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Emine GÜZEL**

**Hazırlayan
Meryem ZENGİN**

MALATYA-2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

MALATYA'DAKİ TÜRK-İSLAM DÖNEMİ DİNİ MİMARİ YAPILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meryem ZENGİN

Danışman

Doç. Dr. Emine GÜZEL

MALATYA-2022

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Malatya’da Türkiye İslam Dönemi Dini Mimari Yapıları**” başlıklı çalışmayı, Doç. Dr. Emine GÜZEL’in danışmanlığında tamamladığımı, bilimsel araştırma ve etik kurallara uyduğumu, tezimde yararlandığım eserleri kaynakçada eksiksiz olarak belirttiğimi beyan ederim.

Meryem ZENGİN

ÖNSÖZ

Mekânların ruhu yaşanmışlıklarından gelir. Selçukluların “Darü’r-Rıfa” (Seçkin İnsanların Şehri) olarak adlandırdıkları Malatya, Oğuz Türklerinin 11. yy.’da Anadolu’ya gelmeye başlamasıyla kendileri için anayurt olarak kabul edilmiştir. 1102 yılında Danişmentliler tarafından Malatya’da kalıcı olarak Türk egemenliğinin sağlandığı görülmektedir. Daha sonra Selçuklularla beraber bu coğrafyaya Müslüman Türk aileler yerleştirilmiş, Türk-İslam geleneğinde mahalleler oluşturulmuştur. Dini mekânlar ya yeniden inşa edilerek ya da önceden kullanılan ibadet mekânları dönüştürerek yapılmıştır. Bu dini mekânların Anadolu’nun Türk-İslam geleneğinde biçimlenmesinde kilit rol oynadığı aşikardır.

Tez konumun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Emine GÜZEL’ e, teşekkürlerimi sunarım. Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nde müze araştırmacısı Selda Yıldırım’a, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı Doç. Dr. M. Korkut ÇEÇEN’ e, İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nden Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBEKAN’ a, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümünden Recep GÜN’ e, Malatya Büyükşehir Belediyesi KUDEP Bölümünde görevli uzman sanat tarihçi Fatih BAHÇECİ’ ye, Arapça öğretmeni Mehmet FURKAN’ a, tez çalışmam sürecinde beni her yönden destekleyen eşim Ferhat ZENGİN, sabır gösteren çocuklarım Süleyman, Fatma Zehra ve Kübra Nur’a sevgilerimi, teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamızın Malatya’nın tarihi ve kültürel zenginliğini gelecek kuşaklara aktarılması noktasında bir katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Meryem ZENGİN

KASIM-2022

ÖZET

MALATYA'DAKİ TÜRK-İSLAM DÖNEMİ DİNİ MİMARİ YAPILARI

Malatya sahip olduğu özel konumu sebebiyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İslam orduları 7. yy. da Malatya'yı Anadolu fetihleri için bir genel karargâh olarak kullanmışlar. Surları tamir ederek cami ve kışlalar inşa etmişlerdir. 11. yy. dan itibaren Türk akınlarıyla gelen Selçuklular Malatya'da önemli dini mimari ve vakıf eserleri meydana getirmişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli yeri olan Malatya ve özellikle Battalgazi ilçesi dinî mimari yapılarıyla öne çıkmaktadır. Malatya'nın Türk İslam mimarisi içindeki konumu, mevcut mimari eserlerin nitelikleri, bizleri bu konu üzerinde araştırma yapmaya teşvik etmiştir.

“Malatya'daki Türk-İslam Dönemi Dini Mimari Yapıları” konulu tez çalışmamızda Malatya merkez ve ilçelerinde bulunan dinî mimari eserleri çalışılmıştır. Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne kayıtlı; 39 cami ve mescit, 7 türbe, 1 namazgâh, 1 şehitlik, 1 medrese incelenmiştir. Bu eserlerin plan şemaları, yapı malzemeleri, inşa teknikleri, kitabe metinleri ve tezyinatları değerlendirilerek, kapsamlı bir çalışma amaçlanmıştır. Çalışmamızda özellikle günümüz durumlarıyla fotoğrafları çekilerek tez çalışmamıza konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Malatya, Dini Mimari, Türk İslam Dönemi, Süsleme, Yapı.

ABSTRACT

RELIGIOUS ARCHITECTURAL WORK BUILT IN MALATYA DURING THE TURKISH-ISLAMIC PERIOD

Due to its special location, Malatya has hosted many civilizations throughout history. Islamic armies used Malatya as a general headquarters for the Anatolian conquests in the 7th century. They repaired the walls and built mosques and barracks. The Seljuks, who came with Turkish raids from the 11th century, created important religious architecture and foundation works in Malatya. Malatya and especially Battalgazi district, which has an important place in the Turkification and Islamization of Anatolia, stand out with their religious architectural structures. Malatya's position in Turkish-Islamic architecture and the qualities of existing architectural works encouraged us to research on this subject.

In our thesis on "Religious Architectural Buildings of the Turkish-Islamic Period in Malatya", 39 mosques and masjids, 7 mausoleums, 1 prayer place, 1 madrasah and 1 martyrdom registered to the Regional Directorate of Foundations in Malatya center and its districts were examined. A comprehensive study is aimed by evaluating the plan schemes, building materials, construction techniques, inscription texts and decorations of these works.

In our study, especially with today's situations, photos were taken and included in our thesis.

Keywords: Malatya, Religious Architecture, Turkish Islam Period, Ornament, Structure.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xxvi
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
3. Araştırmanın Yöntemi ve Çalışma Düzeni.....	2
4. Literatür Bilgisi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MALATYA TARİHİ VE MİMARİ ESERLERİ

1.1. Geçmişten Günümüze Malatya.....	5
1.2. İslamiyet Öncesi Eserler	8
1.3. İslamiyet Sonrası Eserler	9

İKİNCİ BÖLÜM

MALATYA MERKEZ VE İLÇELERİNDE BULUNAN TÜRK-İSLAM DÖNEMİ DİNİ MİMARİ YAPILARI

2.1. Battalgazi İlçesi Eserleri	11
2.1.1. Ulu Camii.....	11
2.1.2. Melik Sunullah Camii ve Minaresi.....	32
2.1.3. Halfetih (Hötüm Dede) Minaresi	37
2.1.4. Ak Minare Camii	40
2.1.5. Namazgâh (Musalla).....	45
2.1.6. Karahan Camii	50
2.1.7. Ahmed Duran Mescidi ve Türbesi.....	55

2.1.8. Nefise Hatun Kumbeti	59
2.1.9. Kanlı Kumbet.....	61
2.1.10. Emir Ömer Mescidi ve Türbesi	64
2.1.11. Sütlu Minare (Çermik) Camii	66
2.1.12. Alacakapı (Miralay Şah Ali Bey-Servi Camii) Mescidi.....	69
2.1.13. Sıddı Zeynep Kumbeti	72
2.1.14. Beşkardeşler (Şahabiyye-i Kübra) Medresesi.....	74
2.1.15. Kırkkardeşler Şehitliği	77
2.1.16. Yusuf Ziya Paşa Cami ve Türbesi	79
2.1.17. Tahtalı Minare Camii.....	92
2.1.18. Toptaş Camii.....	99
2.1.19. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii.....	104
2.1.20. Yeni (Hacı Yusuf) Camii.....	108
2.2. Yeşilyurt İlçesi Eserleri	120
2.2.1. Kölükoğlu Camii.....	120
2.2.2. Hacı Bekir Camii	125
2.2.3. Merkez Cami-i Kebir	130
2.2.4. Hıdır Ağa (Hıdıroğlu) Camii	136
2.2.5. Cami-i Kebir Minaresi	139
2.3. Arapgir İlçesi Eserleri.....	141
2.3.1. Ulu Camii ve Hanikâh	141
2.3.2. Yeni Camii	148
2.3.3. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii.....	150
2.3.4. Çobanlı Şakir Paşa Camii	159
2.3.5. Cafer Paşa Camii	168
2.3.6. Gümrükçü Osman Paşa Camii.....	172
2.3.7. Hacı Yahya Camii.....	182
2.3.8. Molla Eyüp Mescidi.....	184
2.3.9. Hacı Şerif Ağa Camii.....	187
2.3.10. Kavasbaşı Gedelec Camii	189
2.4. Darende İlçesi Eserleri.....	193
2.4.1. Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve Külliyesi.....	193

2.4.2. Ulu Camii.....	197
2.4.3. Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii.....	200
2.4.4. Sadrazam Mehmet Paşa Camii Minaresi	205
2.4.5. Hasan Rıza Paşa Kabri.....	207
2.4.6. Hacı Müşrif Camii Minaresi	208
2.4.7. Dâna Bey Camii Minaresi.....	210
2.4.8. Hacı Derviş Camii	211
2.4.9. Hacı Mehmet Camii.....	214
2.4.10. Hasan Gazi Türbesi.....	216
2.5. Hekimhan İlçesi Eserleri.....	217
2.5.1. Köprülü Mehmet Paşa Camii.....	217
2.6. Yazıhan İlçesi Eserleri	223
2.6.1. Fethiye Uzun Hasan Camii	223
2.7. Kuluncak İlçesi Eserleri.....	229
2.7.1. Mehmet Halife Türbesi.....	229
2.7.2. Kabah Abdal Türbesi	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

3.1. Tarihlendirme, Plan ve Mekân Anlayışı	232
3.1.1. Cami-Mescit.....	232
3.1.2. Mezar Yapıları	239
3.1.3. Medrese.....	241
3.1.4. Namazgâh	242
3.1.5. Minareler.....	243
3.1.6. Hankâh	246
3.2. Yapı Malzemesi ve Duvar Tekniği.....	246
3.2.1. Taş.....	246
3.2.2. Tuğla	248
3.2.3. Taş ve Tuğla Almaşığı.....	249
3.2.4. Mermer.....	250
3.2.5. Ahşap	250

3.3. Süsleme	251
3.3.1. Taş Süsleme	251
3.3.2. Tuğla Süsleme.....	254
3.3.3. Sırlı Tuğla ve Çini Süsleme	255
3.3.4. Ahşap süsleme	257
3.3.5. Mermer Süsleme	258
3.3.6. Kalemîşi Süsleme	259
3.4. Strüktürel Elemanlar/Destek ve Geçiş Unsurları.....	259
3.4.1. Kemerler	259
3.4.2. Tromp ve Pandantifler	260
3.4.3. Mukarnaslar	261
3.4.4. Paye, Sütun ve Sütun Başlıkları.....	261
3.5. Örtü Sistemleri.....	262
3.5.1. Kubbeler.....	262
3.5.2. Tonozlar	263
3.5.3. Ahşap Örtülü Kıрма Çatılar.....	264
SONUÇ	265
KAYNAKÇA.....	270
EKLER	275

RESİMLER LİSTESİ

Fotoğraf 2.1. Battalgazi Ulu Camii güneydoğu cephe.....	20
Fotoğraf 2.2. Ulu Camii eyvan kemeri üzerindeki usta kitabesi	20
Fotoğraf 2.3. Battalgazi Ulu Camii Plan şeması (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi)	21
Fotoğraf 2.4. Battalgazi Ulu Camii mihraba paralel tonozlu sahn	21
Fotoğraf 2.5. Battalgazi Ulu Camii iç avlu kuzey cephe	21
Fotoğraf 2.6. Battalgazi Ulu Camii iç avlu güney cephe.....	22
Fotoğraf 2.7. Battalgazi Ulu Camii güney taç kapı kitabeleri	22
Fotoğraf 2.8. Battalgazi Ulu Camii Malatya Beş Konaklar müze bahçesinde sergilenen güney kapı kitabeleri	22
Fotoğraf 2.9. Battalgazi Ulu Camii günümüzde kullanılan doğu taç kapı girişi	23
Fotoğraf 2.10. Battalgazi Ulu Camii doğu taç kapı kitabesi.....	23
Fotoğraf 2.11. Battalgazi Ulu Camii batı taç kapı	23
Fotoğraf 2.12. Battalgazi Ulu Camii Batı taç kapı kitabe.....	23
Fotoğraf 2.13. Battalgazi Ulu Camii kubbe ve eteğindeki üçgenlerin yüzeylerindeki tuğla örgülü bezemeler	24
Fotoğraf 2.14. Battalgazi Ulu Camii eyvan	24
Fotoğraf 2.15. Battalgazi Ulu Camii kubbe göbeğindeki Mühr-i Süleyman formunda kûfî yazıyla altı kez tekrarlanan “Muhammed” ismi	24
Fotoğraf 2.16. Battalgazi Ulu Camii usta kitabesi “Amel-i Ya‘kub b. Ebû Bekir el- Malatî” şeklindeki çini ustasının adı	25
Fotoğraf 2.17. Battalgazi Ulu Camii bugünkü mihrabı	25
Fotoğraf 2.18. Battalgazi Ulu Camii mihrapta yer alan II. Abdülhamid tuğrası	25
Fotoğraf 2.19. Battalgazi Ulu Camii mihrapta yer alan kitabe.....	25
Fotoğraf 2.20. Battalgazi Ulu Camii mihrap ve günümüzdeki minberi	26
Fotoğraf 2.21. Battalgazi Ulu Camii minber	26
Fotoğraf 2.22. Battalgazi Ulu Camii Ankara Etnografya Müzesi’ndeki asıl minberi	26
Fotoğraf 2.23. Battalgazi Ulu Camii eyvan taç kemeri üst bölümündeki kitabe.....	27
Fotoğraf 2.24. Battalgazi Ulu Camii eyvan iç yüzeyi ve kemerinde firuze ve mor renkli çini mozaikler, geometrik yıldız ve geçmeler.....	27
Fotoğraf 2.25. Battalgazi Ulu Camii eyvan taç kemerinin alnı üzerindeki kitabe.....	27

Fotoğraf 2.26. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı birinci kemer alınlığındaki kitabe	28
Fotoğraf 2.27. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı ikinci kemer alınlığındaki kitabe.....	28
Fotoğraf 2.28. Battalgazi Ulu Camii eyvan taç kemerinin alın kısmındaki kitabe kalıntıları	28
Fotoğraf 2.29. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı ikinci kemerdeki kitabe	29
Fotoğraf 2.30. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı üçüncü kemerdeki kitabe.....	29
Fotoğraf 2.31. Battalgazi Ulu Camii avlu kuzey duvarındaki Ayet-i Kerime ve kitabe	29
Fotoğraf 2.32. Battalgazi Ulu Camii tuğla ve çini geometrik süsleme örnekleri	30
Fotoğraf 2.33. Battalgazi Ulu camii tuğla ve çini bitkisel ve geometrik süslemelerinden örnek.....	30
Fotoğraf 2.34. Battalgazi Ulu Camii bitkisel ve geometrik süsleme örnekleri.....	30
Fotoğraf 2.35. Battalgazi Ulu Camii süslemelerinde yaygın olarak kullanılan deltoid motifi	31
Fotoğraf 2.36. Battalgazi Ulu Camii süslemelerinde yaygın olarak kullanılan bobin motifi	31
Fotoğraf 2.37. Battalgazi Ulu Camii'nde süslemelerinde altıgen motifler.....	31
Fotoğraf 2.38. Battalgazi Ulu Camii iç çini süslemelerinde Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi.....	31
Fotoğraf 2.39. Battalgazi Ulu Camii iç çini süslemelerinde Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi.....	32
Fotoğraf 2.40. Battalgazi Ulu Camii dış süslemelerindeki Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi.....	32
Fotoğraf 2.41. Battalgazi Ulu Camii kubbe merkezindeki Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi.....	32
Fotoğraf 2.42. Melik Sunullah Camii minaresi	34
Fotoğraf 2.43. Melik Sunullah Camii minare kitabesi.....	35
Fotoğraf 2.44. Melik Sunullah Camii onarımdan önceki minare	35
Fotoğraf 2.45. Melik Sunullah Camii minaresinde tuğla çiniler	35
Fotoğraf 2.46. Melik Sunullah Camii onarım öncesi minare kaidesi ve bugün için mevcut olmayan türbe duvarındaki kitabe	36
Fotoğraf 2.47. Melik Sunullah Camii onarım sonrası minare kaidesi	36
Fotoğraf 2.48. Melik Sunullah Camii türbesinin onarım sonrası durumu	36

Fotoğraf 2.49. Melik Sunullah Camii türbe giriş.....	37
Fotoğraf 2.50. Melik Sunullah Camii Türbesi'ndeki sandukalar	37
Fotoğraf 2.51. Melik Sunullah Camii minare, türbe planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden).....	37
Fotoğraf 2.52. Halfetih minaresi genel görünüm.....	39
Fotoğraf 2.53. Halfetih minaresi içten görünüm.....	39
Fotoğraf 2.54. Halfetih minaresi tuğla çini kalıntıları	39
Fotoğraf 2.55. Battalgazi Ak Minare Camii kuzey cephe görünüm.....	42
Fotoğraf 2.56. Battalgazi Ak Minare Camii üç gözlü son cemaat yeri	42
Fotoğraf 2.57. Battalgazi Ak Minare Camii harim kapısı	42
Fotoğraf 2.58. Battalgazi Ak Minare Camii harim kapı üzerindeki kitabe	43
Fotoğraf 2.59. Battalgazi Ak Minare Camii minare şerefe altı mukarnaslı bölüm	43
Fotoğraf 2.60. Battalgazi Ak Minare Camii kubbe	43
Fotoğraf 2.61. Battalgazi Ak Minare Camii taş mihrap	44
Fotoğraf 2.62. Battalgazi Ak Minare Camii içten görünüş.....	44
Fotoğraf 2.63. Ak Minare Camii Plan şeması	44
Fotoğraf 2.64. Battalgazi Namazgâh kuzeydoğudan görünüm.....	47
Fotoğraf 2.65. Battalgazi Namazgâh mihrap kitâbesi.....	48
Fotoğraf 2.66. Battalgazi Namazgâh taş minber.....	48
Fotoğraf 2.67. Battalgazi Namazgâh mihrap nişi süslemeleri	48
Fotoğraf 2.68. Battalgazi Namazgâh plan (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)	49
Fotoğraf 2.69. Battalgazi Namazgâh mihrap çizimi	49
Fotoğraf 2.70. Battalgazi Namazgâh mihrap detay	49
Fotoğraf 2.71. Battalgazi Karahan Camii kuzeyden görünüm	53
Fotoğraf 2.72. Battalgazi Karahan Camii minare	53
Fotoğraf 2.73. Battalgazi Karahan Camii harim giriş kitabesi	53
Fotoğraf 2.74. Battalgazi Karahan Camii güneyde yer alan mezarlar	54
Fotoğraf 2.75. Battalgazi Karahan Camii minare kitabesi.....	54
Fotoğraf 2.76. Battalgazi Karahan Camii harim kapı üzerinde kitabe	54
Fotoğraf 2.77. Karahan Camii planı	55
Fotoğraf 2.78. Battalgazi Karahan Camii avlu revaklarında bulunan kitabe.....	55
Fotoğraf 2.79. Ahmed Duran Mescidi mescit bölümü	57

Fotoğraf 2.80. Ahmed Duran Mescidi türbe bölümü.....	57
Fotoğraf 2.81. Ahmed Duran Mescidi içten görünüş	57
Fotoğraf 2.82. Ahmed Duran Türbesi mezar taşı	58
Fotoğraf 2.83. Ahmed Duran Mescidi doğu duvarı üzerinde bulunan kitabe	58
Fotoğraf 2.84. Ahmed Duran Mescidi doğu duvarda yer alan pencere üstündeki üç adet yıldız motifli rozet	58
Fotoğraf 2.85. Ahmed Duran Mescidinde bulunan mezar.....	58
Fotoğraf 2.86. Ahmet Duran Mescidi ve türbesi plan şeması (Malatya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)	59
Fotoğraf 2.87. Nefise Hatun Kümbeti	61
Fotoğraf 2.88. Nefise Hatun Kümbeti mezar şahidesi.....	61
Fotoğraf 2.89. Nefise Hatun Kümbeti Plan şeması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)	61
Fotoğraf 2.90. Battalgazi Kanlı Kümbet.....	62
Fotoğraf 2.91. Battalgazi Kanlı Kümbet kripta bölümü	63
Fotoğraf 2.92. Battalgazi Kanlı Kümbet tuğla kubbe.....	63
Fotoğraf 2.93. Battalgazi Kanlı Kümbet kesit	63
Fotoğraf 2.94. Battalgazi Kanlı Kümbet alt- üst kat plan şeması.....	64
Fotoğraf 2.95. Battalgazi Emir Ömer Mescidi	65
Fotoğraf 2.96. Battalgazi Emir Ömer Mescidi taç kapı giriş.....	65
Fotoğraf 2.97. Battalgazi Emir Ömer Mescidin içindeki mezar.....	66
Fotoğraf 2.98. Emir Ömer Mescidi mihrap ve minber	66
Fotoğraf 2.99. Emir Ömer Mescidi plan şeması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) ...	66
Fotoğraf 2.100. Battalgazi Sütlü (Çermik) Camii.....	68
Fotoğraf 2.101. Battalgazi Sütlü (Çermik) Camii minare	68
Fotoğraf 2.102. Sütlü (Çermik) Camii duvar.....	68
Fotoğraf 2.103. Sütlü (Çermik) Camii minare minare kitabesi	69
Fotoğraf 2.104. Sütlü Minareli Camii plan şeması (Malatya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)	69
Fotoğraf 2.105. Battalgazi Alacakapı Mescidi	71
Fotoğraf 2.106. Battalgazi Alacakapı Mescidi minare kaidesi.....	71

Fotoğraf 2.107. Battalgazi Alacakapı Mescidi minare kaidesi iç kısımdaki süslemeler	72
Fotoğraf 2.108. Sıddı Zeynep Kümbeti genel görünüm	73
Fotoğraf 2.109. Sıddı Zeynep Kümbeti mezar sandukası.....	73
Fotoğraf 2.110. Sıddı Zeynep Kümbeti plan ve kesit	74
Fotoğraf 2.111. Şahabiyye-i Kübra Medresesi eyvan genel görünüm	75
Fotoğraf 2.112. Şahabiyye-i Kübra Medresesi girişin sağında yer alan türbe.....	76
Fotoğraf 2.113. Şahabiyye-i Kübra Medresesi'nde eyvanda yer alan kapı açıklığı	76
Fotoğraf 2.114. Şahabiyye-i Kübra Medresesi durum planı.....	76
Fotoğraf 2.115. Kırkkardeşler Mezarlığı	78
Fotoğraf 2.116. Kırkkardeşler Mezarlığı Selçuklu mezar taşları.....	78
Fotoğraf 2.117. Kırkkardeşler Şehitliği mezar taşlarındaki yazı	78
Fotoğraf 2.118. Kırkkardeşler Şehitliği mezar taşlarındaki motifler	78
Fotoğraf 2.119. Kırkkardeşler Şehitliği Malatya Müzesi'nde yer alan çocuk mezarı	79
Fotoğraf 2.120. Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi	85
Fotoğraf 2.121. Yusuf Ziya Paşa Camii son cemaat yeri	85
Fotoğraf 2.122. Yusuf Ziya Paşa Camii batı köşesinde yer alan minare ve kaidesi.....	86
Fotoğraf 2.123. Yusuf Ziya Paşa Camii basık kemerli harim kapısı ve kitabe	86
Fotoğraf 2.124. Yusuf Ziya Paşa Camii istiridye şeklinde mihrap nişi.....	86
Fotoğraf 2.125. Yusuf Ziya Paşa Camii sonradan yapılan minber	87
Fotoğraf 2.126. Yusuf Ziya Paşa Camii istiridye şeklinde mihrap nişi detay	87
Fotoğraf 2.127. Yusuf Ziya Paşa Camii harim kısmı, doğu cephe ahşap tavan, şevli pencereler.....	87
Fotoğraf 2.128. Yusuf Ziya Paşa Camii minare giriş	88
Fotoğraf 2.129. Yusuf Ziya Paşa Camii vaaz kürsüsü.....	88
Fotoğraf 2.130. Yusuf Ziya Paşa Camii dış cephe batı duvarındaki ahşap hatıllar	88
Fotoğraf 2.131. Yusuf Ziya Paşa Camii harim giriş kapısı üzerindeki kitabe.....	88
Fotoğraf 2.132. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe, güneyde bulunan Müşir Süleyman Paşa'ya ait mezar kitabesi.....	89
Fotoğraf 2.133. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Hamidiye Hanım'a ait mezar kitabesi ...	89
Fotoğraf 2.134. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar kitabesi.....	90
Fotoğraf 2.135. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar şahidesi	90

Fotoğraf 2.136. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar üzerindeki gülbezek motifi	90
Fotoğraf 2.137. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar sandukası süslemeleri	91
Fotoğraf 2.138. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe rölöve planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)	91
Fotoğraf 2.139. Yusuf Ziya Paşa Camii, türbe, doğu-batı doğrultulu kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)	91
Fotoğraf 2.140. Yusuf Ziya Paşa Camii, türbe, kuzey cephe rölöve görünümü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi).....	92
Fotoğraf 2.141. Tahtalı Minare Camii genel görünüm	96
Fotoğraf 2.142. Tahtalı Minare Camii mihrap üzerinde yazılı kitabe	96
Fotoğraf 2.143. Tahtalı Minare Camii avlu kapısı üzerindeki kitabe	96
Fotoğraf 2.144. Tahtalı Minare Camii mihrap,vaaz kürsüsü	97
Fotoğraf 2.145. Tahtalı Minare Camii minber ve mahfil	97
Fotoğraf 2.146. Tahtalı Minare Camii güneydoğudan görünüm	97
Fotoğraf 2.147. Tahtalı Minareli Camii'nin planı	98
Fotoğraf 2.148. Tahtalı Minare Camii harim giriş kapısı üzerindeki kitabe	98
Fotoğraf 2.149. Tahtalı Minareli Camii minaresi	98
Fotoğraf 2.150. Toptaş Camii genel görünüm	100
Fotoğraf 2.151. Toptaş Camii en baştaki sadaka taşı ve camiye adını veren taş sıraları	101
Fotoğraf 2.152. Toptaş Camii, sivri ve yuvarlak kemerli, iki gözlü son cemaat yeri... 101	
Fotoğraf 2.153. Toptaş Camii minare	101
Fotoğraf 2.154. Toptaş Camii basık kemerli minare kapısı ve kitabe	102
Fotoğraf 2.155. Toptaş Camii, basık kemerli harim giriş	102
Fotoğraf 2.156. Toptaş Camii, taş mihrap	102
Fotoğraf 2.157. Toptaş Camii, harim içten görünüş	103
Fotoğraf 2.158. Toptaş Camii, harimde bulunan kemer ayakları	103
Fotoğraf 2.159. Toptaş Camii son cemaat yeri kemer köşeliğinde yer alan onarım kitabesi	103
Fotoğraf 2.160. Toptaş Camii plan	104

Fotoğraf 2.161. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii Genel Görünüm	106
Fotoğraf 2.162. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii güneydoğu cephe görünüm	106
Fotoğraf 2.163. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii son cemaat yeri	107
Fotoğraf 2.164. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii harim	107
Fotoğraf 2.165. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii kitabe	107
Fotoğraf 2.166. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii köşk minare	107
Fotoğraf 2.167. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii minare çizim (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)	108
Fotoğraf 2.168. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii plan (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)	108
Fotoğraf 2.169. Yeni Camii (Hacı Yusuf Camii) güneydoğu görünüm	113
Fotoğraf 2.170. Yeni Camii kuzeybatı görünüm	113
Fotoğraf 2.171. Yeni Camii son cemaat yeri	113
Fotoğraf 2.172. Malatya Yeni Camii köşelerde yer alan köşe kubbeler	113
Fotoğraf 2.173. Yeni Camii merkezi kubbe	114
Fotoğraf 2.174. Yeni Camii Doğu giriş kapısı ve Hacı Yusuf Camii'ne ait minare	114
Fotoğraf 2.175. Yeni Camii doğu giriş kapısı	114
Fotoğraf 2.176. Yeni Camii batı giriş kapısı	114
Fotoğraf 2.177. Yeni Camii harim kapısı üzerindeki kitabe	115
Fotoğraf 2.178. Yeni Camii son cemaat yeri köşe kubbe	115
Fotoğraf 2.179. Yeni Camii harim giriş	115
Fotoğraf 2.180. Yeni Camii son cemaat yeri mihrabiye	116
Fotoğraf 2.181. Yeni Camii harim giriş ve süslemeleri	116
Fotoğraf 2.182. Yeni Camii harim giriş kapısı sütunce detay	116
Fotoğraf 2.183. Yeni Camii mihrap	117
Fotoğraf 2.184. Yeni Camii mihrap sütuncelerindeki rokoko volüt bezemeler	117
Fotoğraf 2.185. Yeni Camii dışa çıkıntı yapan mihrap nişi	117
Fotoğraf 2.186. Yeni Camii kubbeyi taşıyan fil ayaklar	118
Fotoğraf 2.187. Yeni Camii tonozlu bölüm	118
Fotoğraf 2.188. Yeni Camii ahşap mahfil	118
Fotoğraf 2.189. Hacı Yusuf Camii'ne ait minare giriş kapısı	119
Fotoğraf 2.190. Hacı Yusuf Camii minare kapı detay	119

Fotoğraf 2.191. Hacı Yusuf Camii'ne ait minare kapısı üzerindeki kitabe (maşallah).....	119
Fotoğraf 2.192. Hacı Yusuf Camii minare kapısı üzerindeki Mühr-ü Süleyman (Ya Hannan ,Ya Mennan).....	120
Fotoğraf 2.193. Malatya Yeni Camii plan	120
Fotoğraf 2.194. Hacı Yusuf Camii'ne ait minare kitabesi	120
Fotoğraf 2.195. Kölükoğlu Camii kuzeydoğu cepheden görünüm.....	122
Fotoğraf 2.196. Kölükoğlu Camii son cemaat yeri.....	122
Fotoğraf 2.197. Kölükoğlu Camii harim giriş kapısı.....	122
Fotoğraf 2.198. Kölükoğlu Camii doğu cephe pencereler.....	123
Fotoğraf 2.199. Kölükoğlu Camii son cemaat yeri mihrabiye nişi.....	123
Fotoğraf 2.200. Kölükoğlu Camii minare.....	123
Fotoğraf 2.201. Kölükoğlu Camii minber	123
Fotoğraf 2.202. Kölükoğlu Camii mihrap	124
Fotoğraf 2.203. Kölükoğlu Camii iç mekân	124
Fotoğraf 2.204. Kölükoğlu Camii harim kapısı üzerindeki kitabe	124
Fotoğraf 2.205. Kölükoğlu Camii restorasyon planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi)	124
Fotoğraf 2.206. Hacı Bekir Camii genel görünüm	127
Fotoğraf 2.207. Hacı Bekir Camii avlu giriş kapısı	127
Fotoğraf 2.208. Hacı Bekir Camii harim, minber ve taş kolonlar	128
Fotoğraf 2.209. Hacı Bekir Camii avlu giriş iç cephe kitabe	128
Fotoğraf 2.210. Hacı Bekir Camii plan.....	128
Fotoğraf 2.211. Hacı Bekir Camii avlu girişi kitabe.....	129
Fotoğraf 2.212. Hacı Bekir Camii ahşap üst örtü	129
Fotoğraf 2.213. Hacı Bekir Camii son cemaat yeri tamir kitabesi	129
Fotoğraf 2.214. Hacı Bekir Camii mihrap	130
Fotoğraf 2.215. Hacı Bekir Camii avluda bulunan havuz	130
Fotoğraf 2.216. Yeşilyurt-Merkez Cami-i Kebir genel görünüm.....	133
Fotoğraf 2.217. Yeşilyurt-Merkez Cami-i Kebir harim, sahnınlar	133
Fotoğraf 2.218. Yeşilyurt Merkez Cami-i Kebir harim Kapısı üzerinde yer alan kitabe.....	133

Fotoğraf 2.219. Yeşilyurt Merkez Cami-i Kebir mihrap ve mihrap önü kubbesi	134
Fotoğraf 2.220. Yeşilyurt Cami-i Kebir harim girişi	134
Fotoğraf 2.221. Yeşilyurt Cami-i Kebir minareye çıkış ve son cemat yerindeki istiridye şeklinde düzenlenmiş mihrap	134
Fotoğraf 2.222. Yeşilyurt Cami-i Kebir mihrabiye	135
Fotoğraf 2.223. Yeşilyurt Cami-i Kebir mihrabiye üzerindeki inşa kitabesi.....	135
Fotoğraf 2.224. Yeşilyurt Cami-i Kebir minare	135
Fotoğraf 2.225. Yeşilyurt Cami-i Kebir plan (Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi)	136
Fotoğraf 2.226. Hıdır Ağa Camii genel görünüm.....	137
Fotoğraf 2.227. Hıdır Ağa Camii harim giriş kapısı.....	138
Fotoğraf 2.228. Harim kapısı üzerinde, sağda yer alan inşa kitabesi	138
Fotoğraf 2.229. Harim kapısı üzerinde madalyon şeklinde süslemeler	138
Fotoğraf 2.230. Yeşilyurt-Hıdır Ağa Camii harim iç mekân, mihrap ve minber	138
Fotoğraf 2.231. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi genel görünüm	140
Fotoğraf 2.232. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi	140
Fotoğraf 2.233. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi kaidede yer alan kitabe	140
Fotoğraf 2.234. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi şerefe bölümü motif sıraları.....	141
Fotoğraf 2.235. Arapgir Ulu Camii ve Hanikâh genel görünüm	145
Fotoğraf 2.236. Eski Arapgir Ulu Camii ve Hankâh planı	145
Fotoğraf 2.237. Eski Arapgir Ulu Camii, portal	145
Fotoğraf 2.238. Eski Arapgir Ulu Camii, portal üzerindeki bitkisel,geometrik bordürler.....	146
Fotoğraf 2.239. Eski Arapgir Ulu Camii, mihrap	146
Fotoğraf 2.240. Eski Arapgir Ulu Camii, kubbe ve pandantifler	146
Fotoğraf 2.241. Eski Arapgir Hankâh görünüm	147
Fotoğraf 2.242. Eski Arapgir Ulu Camii plan kesiti.....	147
Fotoğraf 2.243. Eski Arapgir Ulu Camii plan kesiti.....	147
Fotoğraf 2.244. Eski Arapgir Ulu Camii taç kapı süsleme şeritleri.....	147
Fotoğraf 2.245. Eski Arapgir Ulu Camii, mihrap süslemesi	148
Fotoğraf 2.246. Arapgir Yeni Camii, restorasyon öncesi genel görünüş	149
Fotoğraf 2.247. Arapgir Yeni Camii planı.....	150
Fotoğraf 2.248. Arapgir Yeni Camii harim	150

Fotoğraf 2.249. Arapgir Yeni Camii, mihrap önünü örten çapraz tonozun görünüşü ..	150
Fotoğraf 2.250. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii kuzeybatıdan görünüm.....	155
Fotoğraf 2.251. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, son cemaat yeri	155
Fotoğraf 2.252. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, güneybatıdan görünüm	155
Fotoğraf 2.253. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii harim	155
Fotoğraf 2.254. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii ahşap tavan ve müezzin mahfili	156
Fotoğraf 2.255. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii harim bölümü,sivri kemerler.....	156
Fotoğraf 2.256. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii mihrap	156
Fotoğraf 2.257. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii mihrap çizim	157
Fotoğraf 2.258. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii planı	157
Fotoğraf 2.259. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, minber	157
Fotoğraf 2.260. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, mihrabiye üzerinde yer alan kitabe.....	158
Fotoğraf 2.261. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii ahşap kadınlar mahfili, tavan.....	158
Fotoğraf 2.262. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, minare kapısı.....	158
Fotoğraf 2.263. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, minberde yer alan kitabe.....	159
Fotoğraf 2.264. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii genel görünüm.....	162
Fotoğraf 2.265. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii kuzeyden görünüm	163
Fotoğraf 2.266. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii kitabe	163
Fotoğraf 2.267. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii harim kapısı ve kitabe.....	163
Fotoğraf 2.268. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii planı	164
Fotoğraf 2.269. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii mihrap.....	164
Fotoğraf 2.270. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii minber.....	164
Fotoğraf 2.271. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii harim, kadınlar mahfili ve tavan.....	165
Fotoğraf 2.272. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii harim.....	165
Fotoğraf 2.273. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii son cemaat yeri ve kadınlar mahfili giriş.....	165
Fotoğraf 2.274. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii türbe ve hazire	165
Fotoğraf 2.275. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii türbe.....	166
Fotoğraf 2.276. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii mezar taşı süslemeleri	166

Fotoğraf 2.277. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, Şakir Paşa'nın babasına ait mezar taşı	166
Fotoğraf 2.278. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, türbe, Şakir Paşa'nın kardeşine ait mezar taşı	167
Fotoğraf 2.279. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, türbe, ayak şahidesindeki süslemeler	167
Fotoğraf 2.280. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, Ayşe Hanım' a ait mezar taşındaki barok süslemeler	167
Fotoğraf 2.281. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii minare şerefesi.....	168
Fotoğraf 2.282. Arapgir Cafer Paşa Camii genel görünüm	170
Fotoğraf 2.283. Arapgir Cafer Paşa Camii beden duvarları	170
Fotoğraf 2.284. Arapgir Cafer Paşa Camii plan	170
Fotoğraf 2.285. Arapgir-Cafer Paşa Camii minare giriş kapı.....	171
Fotoğraf 2.286. Arapgir-Cafer Paşa Camii minare giriş kapı çizimi.....	171
Fotoğraf 2.287. Arapgir-Cafer Paşa Camii mihrabı	171
Fotoğraf 2.288. Arapgir-Cafer Paşa Camii mihrap önü kubbesi	172
Fotoğraf 2.289. Arapgir-Cafer Paşa Camii minare kaidesi istiridye motifli bezeme ...	172
Fotoğraf 2.290. Arapgir-Cafer Paşa Camii minaresi	172
Fotoğraf 2.291. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii genel görünüm.....	176
Fotoğraf 2.292. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii avlu taç kapısı.....	176
Fotoğraf 2.293. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii son cemaat yeri.....	177
Fotoğraf 2.294. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii avlu giriş kapısı ve çeşmesi..	177
Fotoğraf 2.295. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe.....	177
Fotoğraf 2.296. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Cami'yi destekleyen payandalar	178
Fotoğraf 2.297. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap	178
Fotoğraf 2.298. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa harim	178
Fotoğraf 2.299. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap	179
Fotoğraf 2.300. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap detay.....	179
Fotoğraf 2.301. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap detay.....	179
Fotoğraf 2.302. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii minber	180
Fotoğraf 2.303. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii minber aynalık.....	180

Fotoğraf 2.304. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii kubbe	180
Fotoğraf 2.305. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii kitabesi	181
Fotoğraf 2.306. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii portal	181
Fotoğraf 2.307. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mahfil	181
Fotoğraf 2.308. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii plan.....	181
Fotoğraf 2.309. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii, avlu duvarının yanındaki çeşme kitabesi	182
Fotoğraf 2.310. Arapgir Hacı Yahya Camii genel görünüm	183
Fotoğraf 2.311. Arapgir Hacı Yahya Camii minare	183
Fotoğraf 2.312. Arapgir Hacı Yahya Camii onarım tarihi.....	183
Fotoğraf 2.313. Arapgir Hacı Yahya Camii onarım tarihi.....	183
Fotoğraf 2.314. Arapgir Hacı Yahya Camii girişi	184
Fotoğraf 2.315. Arapgir Hacı Yahya Camii plan.....	184
Fotoğraf 2.316. Arapgir Molla Eyüp Mescidi genel görünüm	185
Fotoğraf 2.317. Arapgir Molla Eyüp Mescidi beden duvarları	186
Fotoğraf 2.318. Arapgir Molla Eyüp Mescidi girişi	186
Fotoğraf 2.319. Arapgir Molla Eyüp Mescidi giriş kapısı.....	186
Fotoğraf 2.320. Arapgir Molla Eyüp Mescidi mihrap	186
Fotoğraf 2.321. Arapgir Molla Eyüp Mescidi plan	187
Fotoğraf 2.322. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii genel görünüm	187
Fotoğraf 2.323. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii güneybatı görünüm	188
Fotoğraf 2.324. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii son cemaat yeri merdivenler	188
Fotoğraf 2.325. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii çeşme	188
Fotoğraf 2.326. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii son cemaat yeri ve kubbe örtüsü	189
Fotoğraf 2.327. Kavasbaşı Gedelec Camii güneydoğu cephe genel görünüm	191
Fotoğraf 2.328. Kavasbaşı Gedelec Camii güney cephe ve cami giriş kapısı	191
Fotoğraf 2.329. Kavasbaşı Gedelec Camii harim kapısı	191
Fotoğraf 2.330. Kavasbaşı Gedelec Camii kitabe.....	191
Fotoğraf 2.331. Kavasbaşı Gedelec Camii minber, kadınlar mahfili	192
Fotoğraf 2.332. Kavasbaşı Gedelec Camii hazire alanı	192
Fotoğraf 2.333. Kavasbaşı Gedelec Camii mihrap ve minber	192
Fotoğraf 2.334. Kavasbaşı Gedelec Camii kuzeybatı cephe ve minare.....	192

Fotoğraf 2.335. Kavasbaşı Gedelec Camii mihrap duvarındaki hat levhalar	193
Fotoğraf 2.336. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi genel görünüm	195
Fotoğraf 2.337. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi balıklı havuz.....	195
Fotoğraf 2.338. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii kubbe	195
Fotoğraf 2.339. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii türbe.....	195
Fotoğraf 2.340. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii türbe girişi.....	196
Fotoğraf 2.341. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi minare kaide.....	196
Fotoğraf 2.342. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi minare	196
Fotoğraf 2.343. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi avlu.....	197
Fotoğraf 2.344. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi avlu giriş kapısı	197
Fotoğraf 2.345. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve türbe restorasyon planı	197
Fotoğraf 2.346. Darende Ulu Camii genel görünüm	199
Fotoğraf 2.347. Darende Ulu Camii son cemaat yeri	199
Fotoğraf 2.348. Darende Ulu Camii harim girişi	200
Fotoğraf 2.349. Darende Ulu Camii harim	200
Fotoğraf 2.350. Darende Ulu Camii plan	200
Fotoğraf 2.351. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii genel görünüm.....	203
Fotoğraf 2.352. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii revaklı son cemaat yeri	203
Fotoğraf 2.353. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii son cemaat yeri doğu kanadı.....	203
Fotoğraf 2.354. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii harim kapısı	203
Fotoğraf 2.355. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii harim kitabesi	204
Fotoğraf 2.356. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii portal detay	204
Fotoğraf 2.357. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii mihrap, minber.....	204

Fotoğraf 2.358. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii minare	204
Fotoğraf 2.359. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii minare kaide	205
Fotoğraf 2.360. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii	205
Fotoğraf 2.361. Darende Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi genel görünüm	206
Fotoğraf 2.362. Darende Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi güneybatıdan görünüm	206
Fotoğraf 2.363. Darende Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi mukarnaslı şerefe	206
Fotoğraf 2.364. Darende Hasan Rıza Paşa kabri genel görünüm	207
Fotoğraf 2.365. Darende Hasan Rıza Paşa kabrin içi kubbe, mezar sandukaları	208
Fotoğraf 2.366. Darende Hasan Rıza Paşa kabri hazire alanı	208
Fotoğraf 2.367. Darende Hasan Rıza Paşa Kabri plan	208
Fotoğraf 2.368. Darende Hacı Müşrif Camii minaresi	209
Fotoğraf 2.369. Darende Hacı Müşrif Camii minaresi kaide ve restorasyon sonrası durumu	210
Fotoğraf 2.370. Darende Dâna Bey Camii minaresi genel görünüm	210
Fotoğraf 2.371. Darende-Dâna Bey Camii minaresi kaide	211
Fotoğraf 2.372. Darende Hacı Derviş Camii avlu girişi	212
Fotoğraf 2.373. Darende Hacı Derviş Camii son cemaat yeri	212
Fotoğraf 2.374. Darende Hacı Derviş Camii son cemaat yeri	213
Fotoğraf 2.375. Darende Hacı Derviş Camii mihrap	213
Fotoğraf 2.376. Darende Hacı Derviş Camii minber, harim	213
Fotoğraf 2.377. Darende Hacı Derviş Camii plan	213
Fotoğraf 2.378. Darende-Hacı Mehmet Camii görünüm	214
Fotoğraf 2.379. Darende-Hacı Mehmet Camii minare gövde ve şerefe bölümü	215
Fotoğraf 2.380. Darende-Hacı Mehmet Camii minare kaide	215
Fotoğraf 2.381. Darende-Hacı Mehmet Camii minare kaide detay	215
Fotoğraf 2.382. Darende-Hacı Mehmet Camii mihrap ve minberi	216
Fotoğraf 2.383. Darende-Hacı Mehmet Camii	216
Fotoğraf 2.384. Darende Hasan Gazi türbe ve şehitlik	217
Fotoğraf 2.385. Darende Hasan Gazi türbe ve şehitlik	217
Fotoğraf 2.386. Darende Hasan Gazi türbe içi	217

Fotoğraf 2.387. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii genel görünüm	219
Fotoğraf 2.388. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii avlu girişi	220
Fotoğraf 2.389. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii minare	220
Fotoğraf 2.390. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii portal	220
Fotoğraf 2.391. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii portal kitabesi	221
Fotoğraf 2.392. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii minber	221
Fotoğraf 2.393. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii iç mekân	221
Fotoğraf 2.394. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii harim tonozlu bölüm	222
Fotoğraf 2.395. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii mihrap	222
Fotoğraf 2.396. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa camii plan	222
Fotoğraf 2.397. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii avlu kuzey duvarındaki kitabe	223
Fotoğraf 2.398. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii genel görünüm	225
Fotoğraf 2.399. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii son cemaat yeri	225
Fotoğraf 2.400. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii iç mekân	225
Fotoğraf 2.401. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii mihrap	226
Fotoğraf 2.402. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii minber	226
Fotoğraf 2.403. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii minare	226
Fotoğraf 2.404. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii son cemaat yeri sağda yer alan zaviye odası	227
Fotoğraf 2.405. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii son cemaat yeri solda yer alan zaviye odası	227
Fotoğraf 2.406. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii plan	227
Fotoğraf 2.407. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii portal kitabe	228
Fotoğraf 2.408. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii mihrap detay	228
Fotoğraf 2.409. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii mihrap detay	228
Fotoğraf 2.410. Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii harim kapısı	228
Fotoğraf 2.411. Kuluncak Mehmet Halife Türbesi genel görünüm	229
Fotoğraf 2.412. Kuluncak Mehmet Halife Türbesi ön cephe	230
Fotoğraf 2.413. Kuluncak Mehmet Halife Türbesi mezar	230
Fotoğraf 2.415. Kuluncak Kabah Abdal Türbesi mezar sandukası	231
Fotoğraf 2.416. Kuluncak Kabah Abdal Türbesi giriş kapısı	231

KISALTMALAR

H.	: Hicri
M.	: Miladi
R.	: Rumi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
H.z.	: Hazreti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
yy.	: yüzyıl
km	: kilometre
m	: metre
cm	: santimetre
b.	: bin
(s.a.v.)	: salallahu aleyhi ve sellem
(r.a.)	: radiyallahu anh
S.	: sayı
s.	: sayfa
C.	: cilt
dğr.	: diğerleri
t.y.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Hemen her devirde ve toplumda geçmişin izlerini taşıyan ve geçmişle içinde bulunulan zaman arasında bir köprü vazifesi gören pek çok tarihi eser bulunmaktadır. Bu eserler toplumun geçmişine ait özellikleri yansıtan, anlatan en önemli kalıntılardır. Dolayısıyla geçmişi anlayabilmek için oldukça önemlidir. Nitekim tarihi eserlerden edinilen verilerle günümüzden binlerce yıl önce yaşamış bir toplumun yemesi ve içmesinden, giyim kuşamından, ne tür eşyaları kullandıklarından kısacası nasıl yaşadıklarına dair pek çok bilgiye ulaşmamız mümkün olmaktadır. Mimari yapıları ve dinî inançlarına kadar pek çok şey hakkında haberdar olmamızı sağlarlar. Dolayısıyla bu eserler ülkelerin milli varlıkları olarak oldukça önemli ve eşsizdirler.

Yurdumuzun pek çok yerinde bulunan ve her biri ayrı bir değere sahip pek çok tarihi yapı bulunmaktadır. Bu tarihi yapıların yer aldığı yerlerden biri de şüphesiz eski çağlardan beri Anadolu ve Ortadoğu'nun geçit veren kavşak noktasındaki Malatya'dır. Tarihi süreçte Hititler, Medler, Persler, Roma, Bizans, Selçuklu, Beylikler ve nihayet Osmanlıların hüküm sürdüğü bir yer olan Malatya'da o dönemlerden kalma pek çok tarihi yapı mevcuttur. Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmamızda, bu eserlerden Malatya merkez ve ilçelerinde bulunan Türk-İslam Dönemi dinî mimari yapılarına yer verilmiştir. Eserler tarih, plân, kullanılan malzeme, kitabe, tezeyinat ve günümüzdeki durumu gibi yönleriyle ele alınmıştır.

Bu vesileyle ecdadımızın bizlere miras olarak bıraktığı Malatya il genelinde bulunan cami, mescit, türbe, hankâh gibi yapıların oluşturduğu dini mimari yapılar ele alınmıştır. Bu tarihi eserlerin tespit edilip kayıt altına alınması ve gelecek kuşaklara aktarılması tarihimizin varlığını sürdürmesi açısından oldukça önemlidir.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Malatya'ya hâkim olan uygarlıklar kendi medeniyetlerini yükseltmek için imar faaliyetlerinde bulunarak sanat ve estetik yönüyle dikkat çeken pek çok mimari eser inşa etmişlerdir.

Malatya tarihi ile ilgili yayınlar sınırlı olmakla birlikte mimari yapılarla ilgili yapılan çalışmalar çok daha sınırlıdır. Yapılan çalışmalarda ise bazı eserlere yer verilmemiş, bazılarında ise eserler anlatılırken detaylandırmaya gidilmemiştir. Çalışmamızda Battalgazi Melik Sunullah Cami minare kitabesi yeniden okunarak, düzeltilmiş şekliyle çalışmamıza konulmuştur. Bu tez çalışmamızda Malatya merkez ve ilçelerindeki dini mimari eserler, konuyla ilgili ulaşılabildiğimiz ve yerinde yaptığımız çalışmalar ışığında yeniden ele alınmış; unutulmuş ya da yıkılmaya terk edilmiş yapıları orijinal resimleriyle tanıma fırsatı sunulmaya çalışılmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Çalışma Düzeni

Konu tespitinin ardından, tez çalışmamızın oluşmasında iki aşama izlenmiştir. Birinci aşamada Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne gidilerek gerekli izin belgesi alınmıştır. Envanter kayıtlarında yer alan Türk İslam dönemi dini mimari eserler listesi alınarak tez kapsamında incelenecek eserler belirlenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için; kütüphanelerden, Malatya Valiliği arşivinden ve elektronik ortamdan kaynak taraması yapılarak konunun daha iyi kavranması sağlanmıştır. Konu ile ilgili yapılmış doktora, yüksek lisans tezleri, makaleler incelenmiştir. İkinci aşamada saha çalışmalarına geçilerek, yapıların bulunduğu yere gidilmiştir. Yapıların tanıtımını sağlayacak fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Fotoğraf çekimlerinde eserlerin detay fotoğraflarının çekimine özen gösterilmiştir. Saha çalışması sırasında cami cemaati ve görevlilerle görüşmeler yapılmış, yapılar hakkında notlar tutularak ses ve video kayıtları alınmıştır. Saha çalışmasında çekilen fotoğraflar ve ilgili araştırmalar değerlendirilerek tezin yazım sürecine geçilmiştir.

Giriş bölümü dışında tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Malatya tarihi hakkında kısa bilgi verilmiştir. İkinci Bölüm tezimizin esasını oluşturan bölümdür. Bu bölümde Malatya merkez ve ilçelerinde yer alan Türk-İslam dönemi dinî mimari yapılarının tanıtımı yapılmıştır. Ayrı başlıklar altında incelenen mimari eserlerin banileri, ustaları, planları, inşa teknikleri, kullanılan malzemeleri, kitabeleri, tezyinatları anlatılmıştır. Kitabeleri tekrar okunmuş, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olanları okunuşları ile Arapça yazılmış olanların ise anlamlarıyla verilmiştir. Üçüncü bölüm değerlendirme ve karşılaştırma bölümüdür. Mimari eserler aynı ilçe ve dönem içinde plan şemaları, süsleme ve mimari özellikleri yönünden değerlendirilerek karşılaştırılması

yapılmıştır. Sonuç bölümünün ardından Ek-1 bölümünde tez kapsamında incelenen eser listesi verilmiştir.

4. Literatür Bilgisi

Malatya tarihi ile ilgili yayınlar sınırlı olmakla birlikte mimari yapılarla ilgili yapılan çalışmalar çok daha azdır. Özellikle Yeşilyurt ilçesindeki yapılar ilgili akademik yayın bulunamamıştır. Yapılan çalışmalarda bazı eserlere yer verilmemiş, bazılarında ise eserler anlatılırken detaylandırmaya gidilmemiştir.

Yayın taraması sonucu, konu ile ilgili ulaşabildiğimiz en kapsamlı eser Doç. Dr. İsmail Aytaç'ın "Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri 2" (2013) isimli eseri olmuştur. Dr. Tülay Metin'in "Selçuklular Döneminde Malatya" (2013), Malatya Kültür Envanteri (2021), Darende Kültür Envanteri (2013), Korkmaz Şen'in "Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları"(2020), Prof. Dr. İskender Oymak'ın "Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri"(2013),Sebahattin Ağaldağ'ın "Malatya Eski Çağ Tarihi"(2016), Yılmaz Can-Recep Gün'ün "İslam Sanatına Giriş"(2015),Emine Güzel'in "Harput'ta Dinî Mimari"(2017), Hakkı Acun'un "Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı"(1996), Süleyman Yapıcı'nın "Osmanlı Vilayet Sâlnamelerinde Malatya"(2014), Emine Güzel'in "Malatya Sancaktar Mezarlığı'ndaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları" (2022), Emine Güzel'in "Taşlarda Saklı Medeniyet Osmanlı Erkek Mezar Taşlarında Serpuş Biçimleri"(2018), Mustafa Bektaşoğlu'nun "Anadolu'da Türk İslam Sanatı"(2018) adlı kitaplarından yararlanılmıştır. Ayrıca Abdülkadir Dündar'ın "Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri" (1999) isimli kitabı benzer bir çalışma olarak istifade edilmiştir.

İsmail Aytaç'ın "Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları" (1998) Doktora tezi; Bekir Eskici'nin "Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri" (1993), Fuat Şancı'nın "Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri" (1996), Selda Yıldırım'ın "Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler" (2018), Sarya Erboğa'nın "Ahlat Türk İslam Dönemi Dini Mimarisi" (2018) adlı yüksek lisans tez çalışmalarından yararlanılmıştır.

Doç. Dr. Emine Güzel'in "İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Ulu Camii Örneği", Mehmet Arslan ve Yakup Tuncel tarafından yapılmış "Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler", M. Oluş Arık'ın "Malatya Ulu Camii'nin Asli Planı ve

Tarihi Hakkında”, M. Zeki Oral’ın Vakıflar Dergisi 5.Sayı “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri” Muhammed Arslan’ın “Anadolu Selçuklu Namazgâhları” başlıklı makalelerden; yine M. Zeki Oral’ın “Malatya Tarihi ve Kitabeleri” adlı 3.Türk Tarih Kongresi’ne sunulan makalesinden yararlanılmıştır.

İrfan Yıldız’ın “Malatya Tahtalı Minare Camii Sanat Tarihi Raporu”, Malatya İli Battalgazi İlçesi Hacı İlyas Camii Rölöve-Restorasyon-Restitüsyon Proje Raporu, Dilek Yıldız- Temel Aktürk’ün, “Malatya İli Yeşilyurt İlçesi Merkez (Cami-i Kebir-Ulu-Hacı Mustafa Ağa) Camii Rölöve Analiz Raporu” adlı rapor çalışmalarından istifade edilmiştir.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinden çizim, kurul kararı, fotoğraf vb. dokümanlar temin edilmiştir.

Cami, türbe, kümbet, hankâh, namazgâh, barok, rokoko, edirnekari vb. terim bilgileri ve yapıların tipolojik olarak değerlendirilmesi konusunda; TDV İslam Ansiklopedisi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü kaynak olarak kullanılmıştır.

Anadolu ve Türk Sanatı ile ilgili olarak; “Türkiye’nin Şaheserleri” (1996), Celal Esat Arseven’in “Türk Sanatı Tarihi” (1954), Abdülkadir Dündar’ın “Türk-İslam Sanatları Tarihi” (2019), Metin Sözen’in “Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan” (1975), Oktay Aslanapa’nın “Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı” (1977) gibi eserler konumuz kapsamında faydalanılan diğer kaynaklar olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALATYA TARİHİ VE MİMARİ ESERLERİ

Bu bölümde Malatya il ve ilçelerindeki ulaşabildiğimiz dini mimari yapılara yer verilmiştir. Yapılar inşa tarihi, plân, tezyinat ve günümüzdeki durumu gibi yönleriyle ele alınmıştır.

Genel olarak üç ana bölümden oluşan çalışmamızın asıl konusunu oluşturan dini mimari yapılara geçmeden önce tarihten bugüne pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Malatya ili hakkında kısa bir bilgi verilmiş, Malatya ve çevresindeki İslamiyet Öncesi tarihi eserler ile İslamiyet sonrası eserlerden genel olarak bahsedilmiştir.

1.1. Geçmişten Günümüze Malatya

Batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas, güneyde Adıyaman ve doğuda Elâzığ illeriyle çevrili olan Malatya Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzası'nda yer almaktadır. Şehirle aynı adı taşıyan ovanın güney kesiminde denizden yüksekliği 910-950 m yüksekte yer alan şehir verimli topraklar ve su kaynaklarına sahiptir. Paleolitik, Mezolitik, Neolitik özellikle Kalkolitik ve Tunç Çağlarında önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bu kadar ilgi odağı olmasında Mezopotamya'yı Anadolu'ya bağlayan yollar üzerinde yer alması ve verimli ova üzerinde kurulması etkili olmuştur.

Malatya ismi Hitit ve Asur kaynaklarında Maldiya, Milidya, Melid olarak geçmektedir.¹ İlk yerleşim “Eski Malatya” olarak bilinen Malatya'nın 4 km güneyinde bir saray binası olarak kurulan Arslantepe Höyüğü'dür.² İlk yerleşim yeri burasıdır. M.Ö.3500'lerden itibaren Malatya bölgesi Arslantepe yönetimindeydi. Arslantepe yerleşim yerini simgeleyen Malatya ismi en eski şekli çivi yazılı metinlerde Melita, Malazia, Malita, Maldia, Maldiya, Maldija olarak geçmektedir.³ Hititçe “bal” demektir. Asur belgelerinde ise” Milidia, Melidia, Melitea, Milid, Meliddu, Melide” adıyla

¹ Göknur Göğebakan, “Malatya- TDV İslâm Ansiklopedisi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim: 29 Mart 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/malatya>.

² Göğebakan, “Malatya- TDV İslâm Ansiklopedisi”.

³ Göğebakan, “Malatya- TDV İslâm Ansiklopedisi”.

geçmektedir. Urartu kaynaklarında ise “Melita” adıyla anılmaktadır.⁴Şimdiki eski Malatya’nın (Battalgazi ilçesi) bulunduğu yerde kurulan Roma’ya bağlı şehre “Melita, Melitene” ismi verilmiştir. Malatya ismi İslami dönemle eski imlasına yakın olarak “Malatiyye ve Malatya” şekline dönüşmüştür.

Malatya, coğrafi olarak Orta Anadolu’nun doğusu ile Doğu Anadolu Bölgesi’nin batısı arasında yer alır. Fırat Nehri doğu ile batıyı ayıran bir hat şeklindedir. Fırat Vadisi bu özelliği ile kuzey ile güney bölgeleri birbirine bağlayarak ekonomik ve stratejik olarak Malatya’yı bir merkez haline getirmiştir. Malatya Cafer Höyük’te yapılan kazılar sonucu ilk insan gruplarının yerleşmiş olduklarını ve M.Ö. 7250 yıllarında ilk tarım faaliyetlerini yapmış olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Yine Malatya Arslantepe ve Değirmentepe kazılarında ele geçen mühür baskıları, bakır eritmede kullanılan fırınlar, bu fırınlarda ele geçen bakır cüruflar Malatya’nın Kalkolitik Çağ’da da ekonomik, siyasi, kültürel olarak önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.⁶ Malatya Arslantepe Bölgesinin Eski Tunç 1. Çağı’nda şehrin etrafının surlarla çevrili olduğu, çeşitli ve çok fonksiyonlu yapıların olduğu kazılar sonucu belirlenmiştir. Bu binalar içinde kapı girişi içindeki bir odada binlerce mühür baskılarına ait parçaların bulunması burasını gümrük kapısı olduğu, şehre giren malların burada açılarak kontrol edildiği izlenimi vermektedir.⁷ Eski Tunç Çağı 3. Döneminde Malatya’nın Mezopotamya ile Anadolu arasında siyasi, ticari, kültürel münasebetlerin kurulduğu yazılı vesikalar göstermektedir.⁸

Malatya çok uzun süre Proto Hitit olarak görülen Kuşarra Krallığı’nın hâkimiyetinde kalmıştır.⁹ Hitit Devleti’nin yıkılması ile M.Ö.1090’dan sonra Kargamış Krallığı’nın hâkimiyetine geçmiştir.¹⁰Kısa süre Urartu egemenliğinde kalan bölge, Urartuların Asurlular karşısında güçsüz kalması iler Kommanu Krallığı’nın başşehri olmuştur.¹¹ Med ve Persler döneminde de bölge önemli şehir olarak karşımıza

⁴ Gögebakan, “Malatya- TDV İslâm Ansiklopedisi”.

⁵ Sebahattin Ağaldağ, *Malatya Eski Çağ Tarihi*, Birinci (İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2016), 167.

⁶ Ağaldağ, *Malatya Eski Çağ Tarihi*, 167.

⁷ Ağaldağ, *Malatya Eski Çağ Tarihi*, 167.

⁸ Ağaldağ, *Malatya Eski Çağ Tarihi*, 168.

⁹ Süleyman Yapıcı, *Osmanlı Vilayet Sâlnamelerinde Malatya*, Birinci (İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2014), 26.

¹⁰ Yapıcı, *Osmanlı Vilayet Sâlnamelerinde Malatya*, 26.

¹¹ Yapıcı, *Osmanlı Vilayet Sâlnamelerinde Malatya*, 26.

çıkmaktadır. Bu önem Kral Yolu'nun Malatya civarından Fırat Nehri'ne geçmesine sebep olmuştur.¹²

Daha sonra M.S. 1. yüzyılda Romalılar şehri, buradan 4 km kuzeydeki bugün Eski Malatya olarak bilinen Battalgazi'ye taşımışlardır. Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldığında şehir, Doğu Roma toprakları arasında kalmıştır. Roma İmparatoru Constace zamanında inşasına başlanan şehir surları, M.S. 532 yılında Justiniaus döneminde tamamlanmıştır. Ermeniye Eyaletinin merkezi olarak 7.yy'a kadar Sasani İmparatorluğu arasında bir sınır şehri olarak önemini korumuştur. 7. yüzyıla kadar Sasani İmparatorluğuna karşı bir sınır şehri olan Malatya zaman zaman saldırılara uğramıştır. Bu saldırılar sonucu 575 yılında, İran Kralı Hüsrev'in emri ile de şehir yıkılmıştır.¹³ Daha sonra İslam akınlarına maruz kalan şehir, 756 yılında el-Mansur'un yönetimine geçmiştir. El-Mansur kışlalar yaptırmış ayrıca şehre bir de cami yaptırarak, yıkılan şehir surlarını da tamir ettirmiştir. Böylelikle şehir, Anadolu'ya akınlar yapan İslam ordularının konakladığı Bizans sınırında bir karargâh olarak kullanılmıştır. 11. yüzyıla kadar Abbasi ve Bizans devletleri arasında el değiştiren Malatya, 11. yüzyıldan sonra da Türk akınlarına sahne olmuş ve nihayet 1071 yılında Melik Ahmed Danişmend Gazi tarafından alınarak Türk egemenliği başlamıştır. Danişmentliler ve Selçukluların bölgeye hâkim olmak için yaptığı çekişmeler sonucu önce 1106 yılında Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan Malatya'ya hâkim olmuş daha sonra tekrar Danişmentliler'e geçmiştir. 1178 yılında II. Kılıç Arslan tarafından Selçuklulara geçen şehir Moğol istilasına kadar ellerinde kalmıştır. 1192'de II. Kılıç Arslan memleketi oğullarına bölüştürmüş, Malatya'yı Muizziddün Kayzerşah'a vermiştir. Daha sonra Malatya hâkimliğine İzzeddin Keykavus getirilmiştir. Keykavus'un ölümü üzerine Malatya yakınlarındaki Muşar Kalesi'nde hapis tutulan I. Alâeddin Keykubad'ın tahta geçmesi istenmiştir. I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Melike Adile ile düğünleri 1222 yılında Malatya'da yapılmıştır. 1243 yılına kadar Selçuklular ve Eyyubiler arasında çarpışmalar olmuştur. 1243 yılında Anadolu'yu istila eden Moğol istilasından sonra bir süre İlhanlı egemenliğinde kalmıştır. Önce II. İzzeddin Keykavus sonra kardeşi Rükneddin bölgeyi idare etmiştir. 1256'dan sonra bölge tekrar Keykavus idaresine geçmiştir. Yine bölge Sultan el-Melik Nasır tarafından ele geçirilerek

¹² Yapıcı, *Osmanlı Vilayet Sâlnamelerinde Malatya*, 26.

¹³ İsmail Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, Birinci (İstanbul, 2013), 2: 15-16.

Memlûk idarisine geçmiştir. Şehir zaman zaman Memlûklerin atadığı yönetici tarafından, zaman zaman da bölgeye hâkim olan Dulkadiroğulları tarafından yönetilmiştir. Yıldırım Beyazıd 1392’de Malatya’yı fethetmiş fakat 1402 Ankara Savaşı’ndan sonra tekrar Memlûklere geçmiş ancak 1516 yılında Yavuz Sultan selim tarafından tekrar Osmanlı egemenliğine alınmıştır. Bundan sonra yöre, bir sınır şehri olmaktan kurtularak, tarım, ticaretin geliştiği bir şehir durumuna gelmiştir. 16 yüzyılda Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Malatya için kale içinde birçok cami mescit, cephanelik olduğundan bahsetmektedir.¹⁴ 29’u Müslüman, 3’ü gayri Müslim olarak sur içi ve sur dışında toplam 32 mahalle olduğu 1530-1560 tahrir defterlerinde yazmaktadır. Pazar yerleri kalenin dışında yer alırdı. 16 yy. tahrir defterlerinde 5 cami, 24 mescit, 15 zaviye, 3 hamam, 1 bimarhane, 1 han ve 1 bezzazistan adı geçmektedir.¹⁵ 19.yy. da bölgede baş gösteren salgın hastalık sonucu 1838 yılında bölge kumandanı Hafız Mehmet Paşa ordu karargâhını buraya taşımıştır. Halk ise kışlarını geçirdiği Aspuzu denilen yerde kalmıştır. Böylece Eski Malatya olarak bilinen yerleşim yerlerindeki mimari eserler bakımsız kalmış, buranın vakıf gelirleriyle yeni Malatya’nın kurulduğu yerde, yeni mimari yapılar yapılmıştır.19. yy. da Malatya’ya gelen yabancı seyyahlar, eserlerinde Eski Malatya’nın harabe bir şehir olduğundan bahsederler. Bugünkü Malatya, Cumhuriyet döneminde il olmuştur.¹⁶

1.2. İslamiyet Öncesi Eserler

Arslantepe Höyüğü ve Cafer Höyük gibi iki önemli arkeolojik yerleşime sahip olan Malatya, ileri uygarlıkların geliştiği, zengin ticareti ve kültürüyle daima önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Prehistorik dönemlerden geç dönemlere kadar kervan yollarının üzerinde bulunan Malatya, İç Anadolu ile Mezopotamya arasında kavşak noktasında yer alması dolayısıyla jeopolitik önemini kaybetmemiştir. Arslantepe Höyüğü’de yer alan aslanlı kapı kalıntısı ve Kral Tarhunza heykeli gibi yapıtlar Hititler Dönemine ait olup dönemin ihtişamını yansıtmaktadır. Roma ve Bizans Dönemine ait Battalgazi surlarının kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Yine bu döneme ait çok sayıda köprü bulunmaktadır. Arapgir, Akçadağ, Arğuvan, Darende, Kuluncak, Doğanşehir, Hekimhan, Yazıhan,

¹⁴ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 17.

¹⁵ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 17.

¹⁶ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 18.

Yeşilyurt ilçelerinde çok sayıda mezar odası ve tümülüsler yer almaktadır. Doğanşehir ve Kuluncak ilçelerinde Roma Dönemine ait mozaik kalıntıları bulunmuştur.

1.3. İslamiyet Sonrası Eserler

Malatya 7.yy.dan itibaren İslam akınlarına uğrar. Malatya 756 yılında el-Mansur'un eline geçer. Şehir surları tamir edilerek, buraya bir cami ve kışlalar yapılır. Böylelikle Malatya Anadolu üzerine yürüyen İslam ordularının genel karargâhlarından biri olur. Malatya'ya hâkim olan devletler şehrin her bakımdan kalkınması için imar faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir.16.yy. tahrir defterleri ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Malatya şehrinin genel durumu hakkında bilgi verilmektedir. Böylelikle Türk döneminde burada gerçekleştirilmiş olan imar faaliyetlerinin yoğunluğunu ortaya koyar. Tahrir defterlerine göre,16.yy.da Malatya'da 29'u müslüman,3'ü gayri müslim olmak üzere 32 mahalle bulunuyordu. Mahallelerin bir kısmı sur içinde bir kısmı sur dışında kalıyordu.1530 tarihli tahrir defterinde kayıtlı bulunan sur içinde ve sur dışında olmak üzere 5 cami,24 mescit,15 zaviye,3 hamam,1 bimarhane,1 han ve 1 bezzesistan yer almaktaydı. Fakat bunlara ek olarak sayısı gösterilmeyen çeşmeler ile 3 medrese ve 1 türbe belirtilmektedir.

Malatya'da, Selçuklu ve Beylikler dönemine ait han ve hamam kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Şahna Han, Sarıhacı Han, Kalolar Han, Kızılca Han, Çat Han, Kantarmış Han, Kara Han, Yazı Han, Sevserek Han, Görk Han, Alayasyazı Han, Kötünün Han, Yarımca Han, Şişman Han, Çingene Han gibi yapıların sadece temel seviyeleri ile ayaktaadır. Ayrıca Hekimhan'da yer alan Taş Han üç ayrı dilde yazılmış kitabesi ile dikkat çekmektedir. Taş Han restore edilmiş olup ziyarete açılmıştır. Hekim Han ismiyle de bilinmektedir. Osmanlı dönemine ait onarım kitabesi, onarımdan sonra yenilenen vakfiye kayıtları ile önemli bir eserdir. Avlu etrafında barınakları olan kervansaraylardan bisidir. Yine Beylikler ve Osmanlı dönemine ait hamam yapıları olarak Arapgir'de yer alan Çarşı Hamamı, Osman Paşa Hamamı, Hacı Şerif Ağa Hamamı, Elmasık Hamamı; Hekimhan Hamamı, Pütürge Hamamı sayılabilmektedir. Yeşilyurt Tahtalı Hamamı yine müze olarak kullanılmaktadır. Osmanlı dönemine ait Battalgazi Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı ise restore edilerek turizme kazandırılmıştır. Kervansaray, şehir surları içinde, İstanbul'dan doğuya giden kervan yolları üzerinde menzil hanı olarak inşa edilmiştir.

Bunların yanında askeri mimari yapılarından kale ve surlar yer almaktadır. Eski Malatya kale surları Battalgazi ilçesinde yer almaktadır. Surlar düz bir alan üzerinde kurulmuştur. Dış surlar, genel hatları ile dikdörtgene yakın yamuk bir plana sahiptir. Şehir surlarının büyük kısmı günümüzde tamamen yıkılmıştır. Kuleler, kısmen ayakta. İnşa tarihini veren kitabe mevcut değildir. İlk surlar Roma İmparatoru Titus zamanında M.S.79-80 yılında yapılmıştır.¹⁷ Fakat yüzyıllar içinde defalarca hasar görmüş ve onarımlar görmüştür. Danişmentliler döneminde surlar önemli bir onarım geçirmiştir. İç surlar ise kalıntı düzeyinde günümüze ulaşmıştır. Surlar sık aralıklarla yerleştirilmiş dörtgen ve beşgen kulelerle desteklenmiştir. Kalenin önceleri doğuda 5, güneyde 4, kuzeyde ve batıda 1'er olmak üzere toplam 11 kapısı vardı.¹⁸ Bugün bu kapılar tahrip olmuştur.

Birçok çeşme, köprü ve geleneksel evler ise sivil mimari yapıları olarak il genelinde varlığını sürdürmektedir.

¹⁷ Fatih Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 2021, 80.

¹⁸ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 81.

İKİNCİ BÖLÜM

MALATYA MERKEZ VE İLÇELERİNDE BULUNAN TÜRK-İSLAM DÖNEMİ DİNİ MİMARİ YAPILARI

Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan bu bölümde Malatya merkez ve ilçelerindeki, mülkiyeti Vakıflar Bölge Müdürlüğüne ait dini mimari yapılarına yer verilmiştir. Yapılar kronolojik olarak plân, tezyinat, kitabeleri, mimari özellikleri ve günümüzdeki durumu gibi yönleriyle katalog çalışması olarak ele alınmıştır. Her eser bulunduğu ilçe başlığı altında açıklanmıştır.

2.1. Battalgazi İlçesi Eserleri

2.1.1. Ulu Camii

Selçuklular, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için hüküm sürdükleri yerlerde, Müslüman-Türk kültürünün sembolü olarak, ulu cami inşa etmişlerdir.¹⁹ Anadolu'daki Selçuklulara ait ulu camilerin en eski ve en güzel örneği Battalgazi Ulu Camii'dir. (Fotoğraf 1) Şehrin doğusunda Malatya surlarının içinde, Şahabiyye-i Kübra Medresesi karşısındadır. Ulu Camii'nin yapılış tarihi ile ilgili muhtelif tarihler ileri sürülmüştür. Bunlardan en kuvvetlisi I. Alaeddin Keykubat zamanında M. 1224/H. 621 yılında Ahmed b. Yakub ve Yakub b. Ebubekir el-Malati tarafından yaptırıldığı bilgisidir.²⁰

İlk caminin yapım tarihi Alaaddin Keykubat döneminde 1224 yılında yapılmıştır. Daha sonra 1247 ve 1274 tarihlerinde esaslı bir tamir görmüştür.²¹

Caminin sağ tarafındaki kemer ayağının üzerindeki kitabede “Amele Yakup bin Ebubekir el-Bennan el-Malati” ismi bulunmaktadır. (Fotoğraf 2) Buna göre caminin tuğla

¹⁹ Tülay Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Birinci, 2013, 168.

²⁰ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 168.

²¹ Mehmet Arslan- Yakup Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii Ve Geometrik Analizler”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 2/5 (01 Ocak 2019): 2.

kısımlarını, Yakup bin Ebubekir el-Malati; Hat işlerini Ahmed bin Yakup; Taş kısımların Üstad Hüsrev tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.²²

Dört eyvanlı planı ile İran'daki Büyük Selçuklu camilerinin Anadolu'daki ilk ve tek örneğini oluşturan camide taş ve tuğla kullanılmıştır. Tuğla kısımlar önce, taş kısımlar ise sonradan yapılmıştır.²³

Ulu cami şehir surlar içinde ve 34x55 metre boyutlarında dikdörtgen planlıdır. (Fotoğraf 3) Yapıldığı tarihten itibaren birçok kez onarım görmüş ve ilave kısımlar eklenmiştir. Ulu Cami iki ayrı bölümden oluşur. Birinci bölüm orijinal eyvanlı ve iç avlulu asıl bölüm olup yazlık, sonradan eklenmiş olan iç avlunun kuzeyindeki ikinci bölüm ise kışlık olarak işlev görmekteydi. Günümüzde ise asıl ibadet mahalli olan birinci bölüm kullanılmakta, ikinci bölüm ise bayanların namaz kılması için tahsis edilmiş durumdadır. Cami plan olarak mihrap önü kubbesi, buna bitişik ana eyvan ve önündeki revaklı iç avludan ibarettir. (Fotoğraf 3) Yan sahnınlar mihrap eksenine paralel, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. (Fotoğraf 4) İnşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Beden duvarlarında moloz taş; kemer, revak ve taşıyıcı sistemlerle portal kesme taştan yapılmıştır. Kubbe, eyvan, tonozlar ve minare tamamen tuğladan yapılmıştır. Yapı onarımlar sırasında bütün cephelerden dışarıdan payandalarla desteklenmektedir. (Fotoğraf 1) Yapının asıl planını oluşturan bölüm mihrap önü kubbesi, buna bitişik eyvan ve önünde yer alan 10x14 m. ebadındaki iç avludur. (Fotoğraf 5,6) Avlunun sadece batı revakı orijinal durumunu kısmen korumuştur. Eyvan ve kubbe çinili tuğladan yapılmış olup çini süslemeleriyle Selçuklu sanatını yansıtır. Yapı, önceleri düz toprak damla örtülü iken günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafında yapılan onarımlarla kaplamalı çatı ile örtülmüştür.²⁴

Caminin doğu, batı ve güney olmak üzere üç kapısı vardır. Günümüzde yapıya girişler doğu ve batı kapılarından sağlanmaktadır. Güney kapısı yapının doğu ucuna yakın bir yerinde yer alır. Bugün kapı duvar örgüsü ile kapatılmıştır. (Fotoğraf 1) Yedi adet taş bloktan oluşan kitabede H.621/M.1224 tarihi yazılıdır. Bu kitabe günümüzde Malatya Beş Konaklar Müzesi'nin bahçesinde sergilenmektedir. (Fotoğraf 7,8) Birinci kapı, enine

²² Arslan- Tuncel, "Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler", 3.

²³ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 169.

²⁴ "Battalgazi Ulu Cami ve Geometrik Analizler", t.y., 4, <https://dergipark.org>.

sahının doğu ucunda ve üzeri kubbelidir. Bu kapının karşısında günümüzde çok az bir kısmı ayakta kalan Şahabiyye-i Kübra Medresesi'nin kapısı yer alır. Dolayısıyla burada medrese ile bağlantıyı sağlayan bir kapı ya da hükümdarın camiye girmek için kullandığı bir kapı olduğu düşünülmektedir.²⁵ Doğu kapısı günümüzde kullanılan giriş kapısıdır. (Fotoğraf 9) Üzerindeki kitabede H.672/M.1274 tarihi yazılıdır. Kitabede “Tanrının kullarından biri tarafından, bu kapının tecdiden (yenileme) tamir esnasında açtırıldığı” yazılıdır. Diğer taç kapılara göre sanatsal değeri yüksek olan kapıda bordür şeklinde şerit ve süsleme kompozisyonları dikkat çekicidir.²⁶ (Fotoğraf 10)

Batı Kapısı ise batı duvarının ortalarına denk gelir. (Fotoğraf 11) Üzerinde yer alan kitabede yapım yılı olarak H. 1 Rebiyülevvel 645/M. 6 Temmuz 1247 tarihi yazılıdır. (Fotoğraf 12) Selçuklu Sultanı Keyhüsrev oğlu II. İzzettin Keykavus zamanında Emir Şahabettin İlyas tarafından Üstad Hüsrev adlı ustaya yaptırılmıştır. Taç kapıda açık ve koyu kırmızimsı taşlar bazen iki sıra oluşturacak şekilde sıralanmıştır. Diğer kapılara göre daha iyi bir konumdadır. Gerçekleşen depremler sonucu taşlar yerlerinden oynamıştır.²⁷

Sülüs yazı ile yazılmış batı taç kapısı kitabesi şu şekildedir.²⁸ (Fotoğraf 11,12)

انما يعمر مساجد الله من امن بالله واليوم الآخر واقام الصلوة و اتى الزكوة ولم يخش الا الله فعسى او لك ان يكونوا من المهتدين.

امر بعمارة هذا الباب المبارك فى ايام دولة السلطان الا عظم عز الدنيا والدين ابي الفتح كيكاس بن كيخسرو برهان امير المؤمنين خلدالله ملكه العبدالضعيف المحتاج الى رحمة ربه شهاب الدين الياس بن شهاب بن ابي بكر احسن الله توفيقه فى غرة ربيع الاول سنة خمس واربعين وستمائى الملك لله الو احدا لقهار عمل يد استاذ خسرو البناء .

Sülüs yazı ile yazılan kitabenin tamamı şöyledir: (Fotoğraf 11,12)

Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola erişmişlerden olmaları umulanlar bunlardır. Dünya ve dinin yüce sultanı ve fetihlerin

²⁵ Mehmet Arslan- Yakup Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii Ve Geometrik Analizler”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 2/5 (01 Ocak 2019): 4.

²⁶ Arslan- Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”, 4.

²⁷ Arslan- Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”, 4.

²⁸ Zeki Oral, “Malatya Tarihi ve Kitabeleri”, *3. Türk Tarih Kongresi*, t.y., 437.

babası ve burhan emir el-müminin olan Keykavus bin Keyhüsrev zamanında bu mübarek kapının yapımına emir verildi. Allah onun mülkünü sonsuza kadar daim kılsın. Emri veren Allah'ın rahmetine muhtaç olan Şahabeddin bin Şahab bin Ebu Bekir. Allah onun tövbesini kabul etsin. Yıl 645 yılının Rebiyülevvelinde. Yapan üstad mimar Hüsrev el-Bennâ'dır.

Battalgazi Ulu camii doğu taç kapı kitabesi şu şekildedir:²⁹ (Fotoğraf 10)

بسم الله الرحمن الرحيم وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا وما تقدموا لا نفسكم و من خير تجدوه عندا
الله بما تعملون بصير

امر تجديد هذا الجامع الاعظم اعظم الله قدره عبد من عباد الله تقبل الله منه و اثاره

بكرمه و رحمته في شهر سنة اثنين و سبعين و ستمائة

عمل استاذ خسرو

Sülüs yazı ile yazılan bu kitabenin ilk satırında yazılan yazı iki bölümden ibarettir. Sağ tarafta “Cin” suresinden alınan bir ayet yazılıdır. Sol tarafta ise “Bakara” suresinin 110. ayeti yazılıdır.

Kitabenin Türkçesi:

Namazı dosdoğru kılın. Zekâtı da verin, kendiniz için önceden ne yollarsanız onu Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz ki Allah yaptığımızı hakkıyla görendir.

Bu yüce caminin yenilenmesine emir veren, Allah onun mertebesini yüceltsin, o Allah'ın kullarından bir kul olandır. Allah onun niyetini ve tövbesini kabul etsin. Kereminden ve rahmetinden 672 yılının aylarında. Yaptı Üstad Hüsrev.

İki sahn genişliğinde, kare planın üzerini örten kubbe güneyde duvara ayaklarla bağlantılıdır. (Fotoğraf 13) Altı destek ve sivri kemerlerle de eyvana bağlanmaktadır. (Fotoğraf 14) Kubbe içi istif şeklinde sırsız tuğlaların aralarında, kare şeklinde firuze renkli, sırlı tuğlaların yerleştirilmesiyle spiral bir görünümde sıralanmıştır. Kubbenin ortasında mor ve firuze renkli çinilerden yapılmış. “Mührü Süleyman” motifi şeklinde kûfi hatlı “Muhammed” lafzı bulunur. (Fotoğraf 15) Kubbe zeminini oluşturan, kubbe

²⁹ Oral, “Malatya Tarihi ve Kitabeleri”, 437.

kuşağında ise on altı bordür içinde patlıcan moru renginde çini mozaiklere, nesih yazıyla yazılmış Fetih Suresi'nin 1 ila 5. ayetleri yazılıdır.³⁰ Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kuzey eyvana açılan kemerin üzerinde, tromplarla aynı seviyede kufi yazıyla yazılmış usta kitabesi bulunur. Kitabede “Amele Yakup bin Ebubekir el-Malati” ismi yazılıdır. Amele kelimesinin altında üstünde nesih yazıyla “Ketbuhu Ahmed bin Yakup” ismi bulunmaktadır.³¹ (Fotoğraf 16) Günümüzde kullanılan mihrap sonradan yapılmıştır. (Fotoğraf 17)

1893 yılında kış aylarında meydana gelen bir deprem sonucu çini ile kaplı asıl mihrap yıkılmıştır. Aslı çini ile kaplı olan mihrabın kitabesinde II. Abdülhamit'in el yazılı tuğrası, iki beyitlik manzum kitabe ve tarih olarak da 1318 ve 1320 (1900 ve 1902) tarihleri vardır.³² (Fotoğraf 18)

Mihrap kitabesi, oval bir pano şeklinde olan bu kitabede iki beyitlik bir şiir yazmaktadır. Şiir bölümü ortada iki satır halinde yazılıdır. Talik yazı ile yazılan bu kitabenin tamamı şöyledir:³³

يا معبود
كيم ايتسه عبادتله بونده ثبات
بولور يوم محشرده مطلق نجات
بو تعميره تاريخ هر جوهريم
حقك امرى خلقه اقيم الصلوات

“Ya Ma’bud

Kim etse ibadetle bunda sebat

Bulur yevm-i mahşerde mutlak necat

Bu tamire tarih her cevherim

Hakkın emri halka ekim-us-salât”

³⁰ Arslan- Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”, 5.

³¹ Arslan- Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”, 6.

³² Arslan- Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”, 6.

³³ Yıldız Keskin, *Malatya Ulu Camii'in Asli Hali ve Türk Mimarisindeki Yeri* (Yüksek Lisans, Gazi Üniv., 1992), 132.

Kitabede 1320 (Rumi) tarihi düşülmüştür.³⁴ (Fotoğraf 19)

Günümüzde Battalgazi Ulu Camii'nde bulunan minber 1934 yılında Malatya Söğütlü Cami'nden getirilen ahşap minberdir. (Fotoğraf 20,21) Orijinal minber Ankara Etnografya Müzesi'nde, eksik ahşap parçalar tamamlanarak sergilenmektedir.³⁵ (Fotoğraf 22) Caminin orijinal ahşap minberinin üzerindeki kitabeye göre caminin yapılmasını "Ebu-l Vefa Azizi emretti" yazmaktadır. Tarihi belli olmayan kitabenin, caminin asıl yapılış tarihi mi yoksa tecdid tarihi mi olduğu kesin değildir. Bu kitabe Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir.³⁶

İç avlu ile kubbe arasında yer alan yarım kubbeyi andıran kısımdır. (Fotoğraf 23,24) Kubbe ile eyvanı ayıran kemerin kuzey bölümünde reyhani hatla yazılmış Al-i İmran Suresi'nin 18-19.ayetleri yazılıdır. Eyvanın taç kemerinin kavisli kemeri üzerinde de Bakara Suresi'nin 255.ayet-i kerimesi yazılıdır. Avluya bakan revaklar üzerinde sağ tarafta, mor renkli çinilerle kazıma tekniğinde usta kitabesi bulunur. Sol tarafta ise girift bitkisel bezemelerle turkuaz renkli çinilerle işlenmiş, doğuda "Allah" batıda "Muhammed" lafızları bulunur.³⁷ (Fotoğraf 23,24,25)

Battalgazi Ulu Cami, iç avlulu, dört eyvanlı plan şeması ile Selçuklu Dönemi İran cami geleneğinin Anadolu'daki tek ve en güzel örneğidir. İç avlu caminin ortasında ve 10.25 x 14 m boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Bu dönemde Anadolu'da cami yapı malzemesi olarak taş kullanılmasına rağmen, Ulu Camii'nde İran'da olduğu gibi tuğla malzeme kullanılmıştır.³⁸ Doğu ve batı yönleri revaklıdır. Doğu revakı taştan yapılmış ve sonradan düzenlenmiştir. Batı revakları tuğladan yapılmış ve çini süslemeleriyle asli durumunu korumuştur. Revaklar güneyde ana eyvan ve kuzeyde "Kayseriye" denilen ek bölümle bir duvarla birleşir. (Fotoğraf 5,6) Kemer alınlarından 1. kemerin alınlığı iyi bir durumda iken diğerleri dökülmüştür. Kemerdeki kûfi kitabede Ali İmran Suresi 19.-20.ayetler ile 2. kemerde reyhani hatla yazılmış Tevbe Suresi 18.-19. ayetler, 3. kemerde

³⁴ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, "Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu" (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 2004), 5.

³⁵ Arslan- Tuncel, "Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler", 6.

³⁶ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 170.

³⁷ Arslan- Tuncel, "Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler", 6, 7; Güzel Emine, "İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Ulu Camii Örneği", İslam ve Yorum IV/III, ed. Emine Güzel-Ramazan Meşe (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayinevi, 2010)

³⁸ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 170.

kûfi hatla, besmeleyle başlayan İhlas suresi yazılıdır. 4. kemer ise tamamen dökülmüş durumdadır. ³⁹(Fotoğraf 26,27)

Cami ilk yapıldığında minare yoktu. 13. yy. da diğer Anadolu camilerinin çoğunda olduğu gibi minare olmadığı, batı cephesinin onarımı sırasında sonradan camiye eklendiği ifade edilmektedir.⁴⁰ (Fotoğraf 1)

Battalgazi Ulu Camii, yapıldığı dönemin sanat anlayışını, süsleme elemanlarını, inanç, dünya ve ahiret inancını yansıtan birçok unsur bulunmaktadır. Bunlar farklı yazı karakterleriyle işlenmiş Kur'an-ı Kerim ayetleri, tuğla ve çini mozaikle işlenmiş geometrik, bitkisel motiflerdir. Kubbe, kubbe eteği, revak, sütun, kemer gibi caminin farklı bölümlerine işlenmiştir. Evrenin sonsuzluğunu simgeleyen kare, üçgen, dikdörtgen, beşgen, altıgen ve yıldız çokgenler kullanılmıştır.⁴¹ Yine kitabe kuşaklarında eserin banisi ve ustaların isimleri yazılıdır. Firuze ve patlıcan moru ağırlıklı olarak kullanılmıştır.⁴²

Kubbe, mihrabın önünde yer alır. Kubbenin içi, aralarına, kare kabaralar şeklinde firuze sırlı birimler yerleştirilerek sınırsız tuğlalar belli bir seviyeye kadar, sonrasında ise spiraller meydana getiren bir düzenlemeyle yapılmıştır. Kubbe göbeğinde mor ve firuze renkli çinilerden “Mühr-i Süleyman” şeklinde kufi yazıyla “Muhammed” ismi yazılıdır. Kubbe kuşağında bir şerit halinde mor renkli çini mozaikten nesih yazıyla yazılmış, Fetih Suresi'nin 1-5.ayetleri yazılıdır.⁴³Merkezi kubbede Fetih Suresinin ilk ayetlerinin bulunması Türklerin fethettikleri yerlerdeki en büyük ibadet mekânını camiye çevirme ve ulu cami inşa etme geleneğinin sonucudur.⁴⁴

Fetih Suresi 1-5.Ayetler:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا (١) لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (٢) وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا (٣) هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ

³⁹ Arslan- Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”, 7; Güzel, Arslan- Tuncel, “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”, 6, 7; Güzel Emine, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Ulu Camii Örneği”

⁴⁰ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 171.

⁴¹ Emine Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği” 3 (Aralık 2020): 46.

⁴² Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 29.

⁴³ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 46.

⁴⁴ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 46.

وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (٤) لِيُدْخَلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفَّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ قُورًا عَظِيمًا (٥)

Eyvan, iç avlu ile kubbe arasında ve yarım kubbeye benzemektedir. Kubbe ile eyvanı ayıran kemerin kuzey tarafında Reyhani hatla Al-i İmran Suresi'nin 18-19.ayetleri yazılıdır. (Fotoğraf 23, 24) Eyvan taç kemerinin kavis tablası üzerinde Besmele ile Bakara Suresinin 255.ayeti yazılıdır. Fakat burasının büyük bölümü tahrip olduğundan baş ve son kısımları okunabilmektedir. (Fotoğraf 25) Avluya bakan cephede sağda mor renkli çinilerle ve kazıma tekniğinde usta kitabesi, solda ise rûmillerle oluşturulmuş bitkisel bezeme vardır. Ayetin başlangıcında “Muhammed”, bittiği yerde “Allah” lafzı girift olarak düzenlenmiştir.⁴⁵ (Fotoğraf 28)

Al-i İmran suresi 18-19.Ayetler: (Fotoğraf 23,24)

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَانِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (١٨) إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (١٩)

Besmele ve Bakara Suresi 255.Ayetler: (Fotoğraf 25)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(٢٥٤) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ (٢٥٥)

Avlu dikdörtgen revaklı olup, doğu ve batı yönlerinden revaklarla çevrilidir. Ana kubbe ile eyvanın kuzeyinde yer almaktadır. Doğu revakları onarımlar sonrasında taş malzeme kullanılarak yenilenmiştir. Batı revakı ise tuğladan yapılmıştır. Bitkisel, çini süslemeleri ve Kur'an-ı Kerimden ayetlerin yazılı olduğu bölümle kısmen de olsa orijinalliğini korumaktadır. Sadece birinci revakın üzerindeki levhalar sağlam vaziyette durmaktadır.⁴⁶ Diğer revak alınlıklarının tamamı veya tamamına yakını dökülmüştür. Birinci revak kemerinin üzerinde sağlam vaziyette ve büyük bir bölümü dökülmüş olan

⁴⁵ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 47.

⁴⁶ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 44.

ikinci kemer alınlığındaki kûfi kitabeyle Al-i İmran Suresi 20.ayet yazılıdır. (Fotoğraf 26,27)

Al-i İmran Suresi 20 Ayet:

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَمْتُ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسَلَمْتُمْ فَإِنْ أَسَلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا
وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (٢٠)

Avlu revak kemerlerinin ikincisinin üzerinde reyhani hat ile yazılmış Tevbe Suresinin 18 ile 19. Ayetlerinin bir bölümü yazılıdır. (Fotoğraf 29) Üçüncü kemerin üzerinde ise kûfi hatla, besmele ve İhlas suresi yazılıdır.⁴⁷(Fotoğraf 30)

Tevbe suresi 18.19. ayetler:

﴿ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمَنِ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ
يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴾ (18) أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ (19))

İhlas Suresi:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (١) اللَّهُ الصَّمَدُ (٢) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (٣) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (٤)

Avlunun kuzey duvarında yer alan ayet-i kerimede üst kabartmalı sülüs yazı ile Cin Süresinin 18. ayeti yazılmıştır. Bu ayetin altında ise bir kitabe bulunmaktadır. Kırık nesih tabir edilen hatla, üç satır “Esirgeyen bağışlayan Ulu Tanrı adıyla. Muhafaza olmuş Malatya’da yüce sultanın naibi olan Keşli Alemdari Allah onu aziz eylesin. Eşref-üs-Seyfi makamı için bu mübarek Kısariye’yi yaptı” yazılmıştır.⁴⁸ (Fotoğraf 31)

Cin suresi 18.Ayet:

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا (١٨)

Süsleme motifleri daha çok tuğla kısımlar, kubbe, kubbeye geçiş kısımları, avlu, revak kemerleri ve eyvan üzerindedir. Tuğla yüzeyler ise sırlı ve çini olarak işlenmiştir.⁴⁹Selçuklu Döneminin en parlak çini mozaik ve tuğla örnekleri Battalgazi Ulu Camii eyvan, kubbe ve avlunun batı cephesini süslemektedir.⁵⁰Kitabeler yatay olarak,

⁴⁷ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 45.

⁴⁸ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 15.

⁴⁹ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 52.

⁵⁰ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 52.

düğümlü ve çiçekli kufi yazılarla, beyaz harç zemin üzerine, turkuaz çini mozaiklerin üzerine yazılmıştır. (Fotoğraf 13,14,15,23,25,26,27) Köşeliklerde sırsız tuğla parçalarıyla başta rûmi olmak üzere çeşitli bitkisel ve geometrik desenler kullanılmıştır. Altı köşeli yıldızlar içeren bu geometrik desenlerde yıldızlara turkuaz ve mor çini parçaları yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 32) Eyvan cephesinde sırlı, sırsız çinilerle oluşturulmuş, geometrik motiflerle süslenmiştir. (Fotoğraf 30,32,33,34) Deltoid, (Fotoğraf 35) düzgün olmayan ongen olarak adlandırılan bobin (bobbin) (Fotoğraf 36) şekli düzgün olmayan sekizgen (Fotoğraf 36) ve altıgen gibi geometrik şekiller caminin birçok bölümünde kullanılmıştır.⁵¹ (Fotoğraf 37)

Battalgazi Ulu Camii'nin başta merkezi kubbe olmak üzere bütün bölümlerinde Mühr-i Süleyman şeklinde olan, düzgün yıldız çokgenler yapının tüm süsleme motiflerinde kullanılmıştır. ⁵²(Fotoğraf 38,39,40,41)

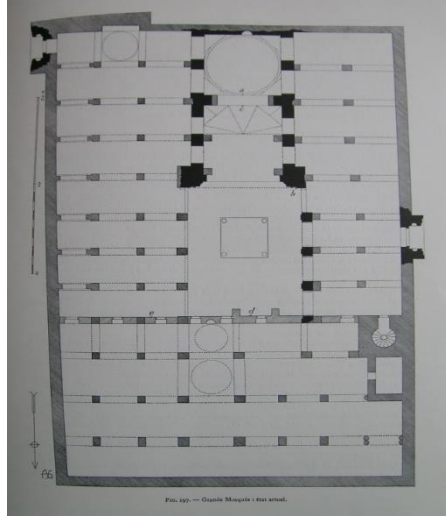
Fotoğraf 2.1. Battalgazi Ulu Camii güneydoğu cephe

Fotoğraf 2.2. Ulu Camii eyvan kemeri üzerindeki usta kitabesi

⁵¹ Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 53.

⁵² Güzel, “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği”, 56.

Fotoğraf 2.3. Battalgazi Ulu Camii Plan şeması (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi)

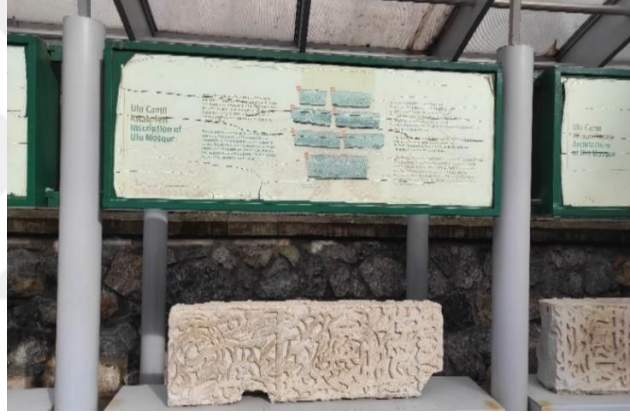
Fotoğraf 2.4. Battalgazi Ulu Camii mihraba paralel tonozlu sahn

Fotoğraf 2.5. Battalgazi Ulu Camii iç avlu kuzey cephe

Fotoğraf 2.6. Battalgazi Ulu Camii iç avlu güney cephe

Fotoğraf 2.7. Battalgazi Ulu Camii güney taç kapı kitabeleri

Fotoğraf 2.8. Battalgazi Ulu Camii Malatya Beş Konaklar müze bahçesinde sergilenen güney kapı kitabeleri

Fotoğraf 2.9. Battalgazi Ulu Camii günümüzde kullanılan doğu taç kapı girişi

Fotoğraf 2.10. Battalgazi Ulu Camii doğu taç kapı kitabesi

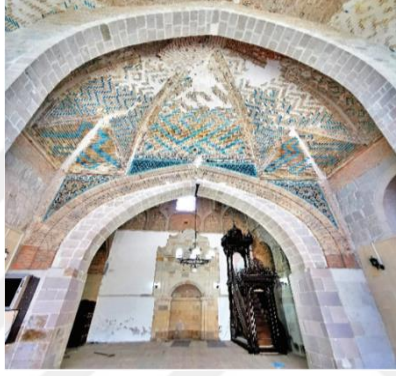
Fotoğraf 2.11. Battalgazi Ulu Camii batı taç kapı

Fotoğraf 2.12. Battalgazi Ulu Camii Batı taç kapı kitabe

Fotoğraf 2.13. Battalgazi Ulu Camii kubbe ve eteğindeki üçgenlerin yüzeylerindeki tuğla örgülü bezemeler

Fotoğraf 2.14. Battalgazi Ulu Camii eyvan

Fotoğraf 2.15. Battalgazi Ulu Camii kubbe göbeğindeki Mühr-i Süleyman formunda kûfî yazıyla altı kez tekrarlanan “Muhammed” ismi

Fotoğraf 2.16. Battalgazi Ulu Camii usta kitabesi “Amel-i Ya‘kub b. Ebû Bekir el-Malatî” şeklindeki çini ustasının adı

Fotoğraf 2.17. Battalgazi Ulu Camii bugünkü mihrabı

Fotoğraf 2.18. Battalgazi Ulu Camii mihrapta yer alan II. Abdülhamid tuğrası

Fotoğraf 2.19. Battalgazi Ulu Camii mihrapta yer alan kitabe

Fotoğraf 2.20. Battalgazi Ulu Camii mihrap ve günümüzdeki minberi

Fotoğraf 2.21. Battalgazi Ulu Camii minber

Fotoğraf 2.22. Battalgazi Ulu Camii Ankara Etnografya Müzesi'ndeki asıl minberi

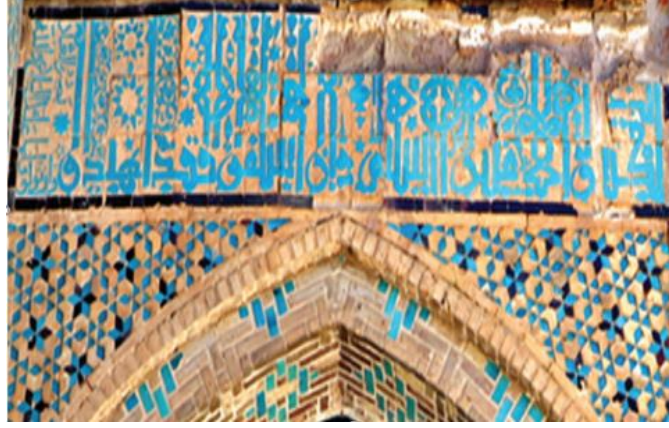
Fotoğraf 2.23. Battalgazi Ulu Camii eyvan taç kemiği üst bölümündeki kitabe

Fotoğraf 2.24. Battalgazi Ulu Camii eyvan iç yüzeyi ve kemerinde firuze ve mor renkli çini mozaikler, geometrik yıldız ve geçmeler

Fotoğraf 2.25. Battalgazi Ulu Camii eyvan taç kemerinin alını üzerindeki kitabe

Fotoğraf 2.26. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı birinci kemer alınlığındaki kitabe

Fotoğraf 2.27. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı ikinci kemer alınlığındaki kitabe

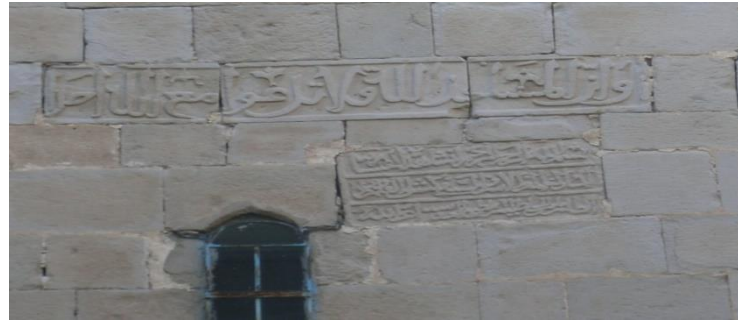
Fotoğraf 2.28. Battalgazi Ulu Camii eyvan taç kemerinin alın kısmındaki kitabe kalıntıları

Fotoğraf 2.29. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı ikinci kemerdeki kitabe

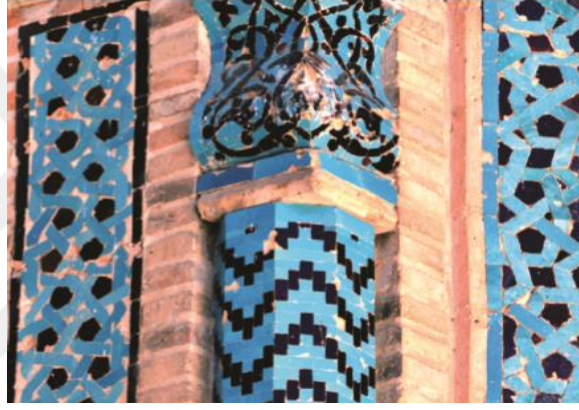
Fotoğraf 2.30. Battalgazi Ulu Camii avlu revakı üçüncü kemerdeki kitabe

Fotoğraf 2.31. Battalgazi Ulu Camii avlu kuzey duvarındaki Ayet-i Kerime ve kitabe

Fotoğraf 2.32. Battalgazi Ulu Camii tuğla ve çini geometrik süsleme örnekleri

Fotoğraf 2.33. Battalgazi Ulu camii tuğla ve çini bitkisel ve geometrik süslemelerinden örnek

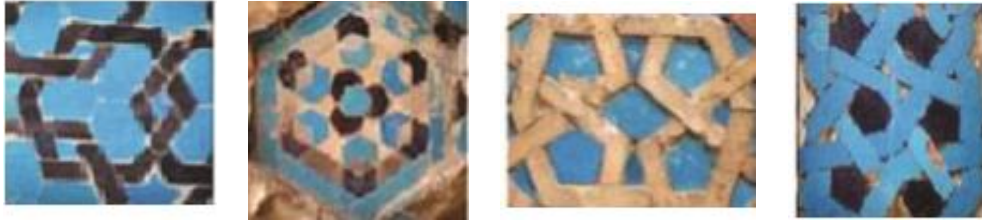
Fotoğraf 2.34.Battalgazi Ulu Camii bitkisel ve geometrik süsleme örnekleri

Fotoğraf 2.35. Battalgazi Ulu Camii süslemelerinde yaygın olarak kullanılan deltoid motifi

Fotoğraf 2.36. Battalgazi Ulu Camii süslemelerinde yaygın olarak kullanılan bobin motifi

Fotoğraf 2.37. Battalgazi Ulu Camii'nde süslemelerinde altıgen motifler

Fotoğraf 2.38. Battalgazi Ulu Camii iç çini süslemelerinde Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi

Fotoğraf 2.39. Battalgazi Ulu Camii iç çini süslemelerinde Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi

Fotoğraf 2.40. Battalgazi Ulu Camii dış süslemelerindeki Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi

Fotoğraf 2.41. Battalgazi Ulu Camii kubbe merkezindeki Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) motifi

2.1.2. Melik Sunullah Camii ve Minaresi

Battalgazi ilçesinde, sur içinde Ulu Camii'nden belediyeye uzanan yol üzerindedir. Karacaköy Camii, Vaiz Baba, Koca Vaiz, Vaiz Camii adlarıyla da tanınan cami, 14. yy. da Malatya'da söz sahibi olan Melik Sunullah ve ailesi adını taşır. Yapılış tarihi kesin olmayan cami günümüzde mevcut değildir. Caminin sadece minaresi ayakta. (Fotoğraf 42) Kaynaklarda üç kitabesi olduğu belirtilen caminin bugün için sadece minare kaidesindeki mevcuttur. Bu kitabede H.796/M.1393-1394 yılında Memluk Sultanı Berkuk zamanında Çerkez b. Abdullah el-Hasani tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. (Fotoğraf 43) Diğer kitabeleri Albert Gabriel H. 775 tarihli kitabeye bakarak aynı tarihte Melik Eşref'in hizmetinde bulunan Hasan b. Abdullah adlı kişi tarafından yaptırıldığını öne sürer. Yine kaynaklardan elde edilen bilgilere göre bu camiye ait olduğu düşünülen diğer bir kitabe ise H. 767/M.1365-1366 tarihli bir çeşme kitabesidir. Türbenin duvarına

konulmuştur.⁵³ (Fotoğraf 46) Ancak bu kitabe de günümüzde mevcut değildir. Minarenin onarımdan önceki durumundan da anlaşılacağı üzere şerefe altında çinili bir tuğla kuşağı bulunmaktaydı. (Fotoğraf 45)

Bekir Eskici, minarenin yapı ve tuğla örgü sistemi bakımından Memluklere değil de Hötüm Dede ve Ulu Camii minarelerine benzer olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla 13. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilir.

Melik Sunullah Camii'nin, günümüzde özgün haliyle sadece tuğla minaresi sağlam durumdadır. Minare yapının kuzeybatı köşesine bitişik vaziyettedir. Kare küp kaideli, sekizgen pabuçlu ve silindirik gövdelidir. Şerefe altından itibaren üst kısmı tamamen yıkılmış durumdadır. Kaide kısmı çok muntazam olmayan kesme taşlardan inşa edilmiştir. Minarenin pabuç ve gövde kısmı ise tuğladan yapılmıştır. Minare kaidesinin kuzey cephesi ortasında, iki bölüm halinde Memluk kitabesi yerleştirilmiştir.⁵⁴ Kitabenin çevresini kabartma olarak işlenmiş, iri palmet motif sıralarından oluşan bordür kuşatmaktadır. (Fotoğraf 43) Kaideden sekizgen pabuca geçiş sistemi yoktur. Sekizgen pabuç oldukça yüksek tutulmuştur. Bu sekizgen pabuçta tuğlalar yatay istif düzeniyle sıralanmıştır. Her sırada ½ tuğla boyu kaydırılarak istiflenmiştir. Pabucun doğuya bakan kenarında sivri kemerli kapı açıklığı olduğu kaynaklarda geçmektedir. (Fotoğraf 44) Fakat bu minare kapısı günümüzde mevcut değildir. Pabuç kısmından gövdeye geçişler her kenara birer adet yerleştirilmiş üçgen kuşağı ile sağlanmıştır. Gövde kısmı yukarıya doğru hafifçe daralmaktadır. Tuğlalar bu kısımda yatay istifle sıralanmıştır. Geniş bırakılan düşey derz aralarındaki kare boşluklar, düşey yönde paralel çizgiler meydana getirmektedir.⁵⁵ Eski resimlerinde gördüğümüz gövde üzerindeki firuze renkli sırlı kare levhalar günümüzde yoktur. (Fotoğraf 45) Minarenin şerefe altı bölümü mukarnas sırasıyla bezelidir. (Fotoğraf 45) Minare kaidesi ise günümüzde tamamen yenilenmiştir. (Fotoğraf 47)

Türbe ve diğer kısımlar ile minare son zamanlarda tamamen yenilenmiştir. (Fotoğraf 48,49) Herhangi bir dönem özelliğinin yansımadığı görülmektedir. Melik Sunullah Camii de yıkılmış olup günümüzde mevcut değildir. Bu türbede bulunan üç sandukadan biri Selçuklular döneminde Malatya Beyi olduğu söylenen Koca Vaiz'e aittir.

⁵³ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 172-173.

⁵⁴ Bekir Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri* (Ankara Üniv., 1993), 61.

⁵⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 62.

İkinci mezar ise Seyyid Battalgazi'nin lalası olduğu düşünölen Tevabil Gazi, diğer mezar ise Battalgazi'nin hanımı olan Sitti Zeynep Hanım'a ait olan mezardır.⁵⁶ (Fotoğraf 50)

Cami, türbe ve minareden oluşan yapı bütününde üç adet kitabe yer almaktadır. Bunlardan en geç tarihli olan minare kitabesi üzerinde de yazdığı üzere minarenin yapım kitabesidir. Buna karşın türbe duvarında yer alan kitabe, bir çeşme kitabesi olup devşirme olarak kullanılmıştır. Üçüncü kitabe ise, türbe girişinde yer almakta olup bir vakfiye kitabesidir. Kitabeleri öncelikle Albert Gabriel ve son olarak Zeki Oral okumuştur.⁵⁷ Günümüzde sadece minare kitabesi bulunmaktadır.

H. 796-M. 1394 Tarihli iki adet minare kitabe metni şu şekildedir:

1. A. في ايام دولته السلطان الملك الظاهر

2. برقوق خلد ملكة في شهور سنة ست و تسعين و سبعمئة

1. B. انشا هذه المأذنة المبارك اعلاء لكلمة الله

2. الكريم و ابتغاء لوجه الله القديم الفقير الى

3. الله تعالى چركس بن عبدالله الحسيني تقبل الله منه

Kitabenin tercümesi:(Kitabe metni tekrar okunarak tercümesi yapılmıştır.)

Mülkü daim olan Sultan, Melik Zahir Berkûk devletinin günlerinde,796 senesinin aylarında, Allah'ın dinini yüceltmek ve kadim veçhinin güzelliğine erişmek amacıyla, bu mübarek minareyi, Allah'a muhtaç olan Çerkes bin Abdullah el-Hüseyni inşa etti. Allah ondan kabul etsin.

Fotoğraf 2.42. Melik Sunullah Camii minaresi

⁵⁶ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 172.

⁵⁷ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, "Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu", 31.

Fotoğraf 2.43. Melik Sunullah Camii minare kitabesi

Fotoğraf 2.44. Melik Sunullah Camii onarımdan önceki minare

Fotoğraf 2.45. Melik Sunullah Camii minaresinde tuğla çiniler

Fotoğraf 2.46. Melik Sunullah Camii onarım öncesi minare kaidesi ve bugün için mevcut olmayan türbe duvarındaki kitabe

Fotoğraf 2.47. Melik Sunullah Camii onarım sonrası minare kaidesi

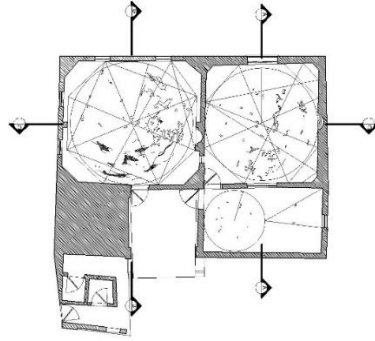
Fotoğraf 2.48. Melik Sunullah Camii türbesinin onarım sonrası durumu

Fotoğraf 2.49. Melik Sunullah Camii türbe giriş

Fotoğraf 2.50. Melik Sunullah Camii Türbesi'ndeki sandukalar

Fotoğraf 2.51. Melik Sunullah Camii minare, türbe planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

2.1.3. Halfetih (Hötüm Dede) Minaresi

Halfetih Minaresi, Battalgazi şehir surlarının içerisinde, Şahabiyye-i Kübra Medresesi'nin 50 m kadar güneyinde yer almaktadır. (Fotoğraf 52,53) Bugün tek başına

yükselen minarenin ait olduğu yapıdan hiçbir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Halk arasında “Hötüm Dede Minaresi” olarak da anılmaktadır.

Selçuklulara ait olan minarenin bağlı bulunduğu yapı hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanılmamıştır. Minare küp kaideli, sekizgen pabuçlu ve silindirik gövdelidir. Kaide moloz taş, gövdesi ise tuğladan yapılmıştır. Büyük bir bölümü toprak altında kalmış olan kaidenin görünen kısımları da bozulmuş vaziyettedir. Kaidenin üzerinde köşeleri pahlanmaksızın geçilmiş pabuç, yüksek tutulmuş olup, sekizgen küp şeklindedir. Pabuç kısmında tuğlalar, her sırada yarım tuğla boyu kaydırılarak yatay istif düzeninde örülmüştür. Düşey derzler, yatay derz boşluklarından daha derin olarak işlenmiştir. Pabucun üst kısmında fazla geniş olmayan bir süsleme kuşağı dolanmaktadır. Firuze renkli, sırlı, sekiz köşeli, çini levhanın kalıntıları izlenebilmektedir. (Fotoğraf 54) Bu yıldızların aralarına tuğladan altıgen levha yerleştirilmiştir. Böylelikle altıgen ve sekiz köşeli yıldız düzenlemesi oluşturulmuştur.⁵⁸ Bu kuşağın hemen üzerinde, alttakiyle aynı genişlikte ikinci bir kuşak yer almaktadır. Bu kısım alçı işiyle süslenmiş olup sadece izleri seçilebilmektedir. Kalan parçalardan tek sıra halinde, sekiz köşeli yıldız birleşmelerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Yıldızların içleri baskı tekniği ile işlenmiş sekiz dilimli rozet, çiçek motifleriyle tezyin edilmiştir. Bu kuşaktan sonra minare yukarıya doğru hafif daralmayla yükselmektedir. Minare gövdesindeki tuğlalar yatay istif düzeninde sıralanmıştır. Her sıra 1/3 birim oranında kaydırılarak örülmüştür. (Fotoğraf 54) Böylelikle dikey derzlerde kare boşluklar oluşturulmuştur. Minare gövdesinin üst tarafının şerefe altı bölümünde, altıgen ve altı köşeli yıldız birleşmesinden oluşan bir bezeme kuşağı vardır. (Fotoğraf 54) Merkezdeki altı köşeli yıldız açıklığı, yanlarda üst üste ikişer altıgen olarak tezyin edilmiştir. Alt ve üst kenarlarda ise birer üçgen kompozisyonu ile sınırlandırılmıştır. Altıgen ve üçgenler sırsız kesme tuğladan yapılmıştır. Altı köşeli yıldızlar, firuze renkli, sırlı çini levhalardan oluşmaktadır.⁵⁹ (Fotoğraf 54) Bu kısımdaki süslemeler tamamen dökülmüş olup izleri belli olmaktadır.

Minarenin kuzeye bakan cephesinde sonradan moloz taş ile kapatılmış, dikdörtgen kapı açıklığı görülmektedir. Minaredeki tuğla örgü yapısı Battalgazi Ulu Camii ile benzer

⁵⁸ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 58.

⁵⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 58.

özelliğindedir. Günümüze kalıntı olarak ulaşan minarenin şerit şeklindeki alçı ve çini süslemeleriyle minare gövdesinin alt kısmındaki şerefe bölümü yıkılmış vaziyettedir.⁶⁰ (Fotoğraf 54)

Fotoğraf 2.52. Halfeti minaresi genel görünüm

Fotoğraf 2.53. Halfeti minaresi içten görünüm

Fotoğraf 2.54. Halfeti minaresi tuğla çini kalıntıları

⁶⁰ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 174.

2.1.4. Ak Minare Camii

Cami, Battalgazi ilçesinin, sur dışında ve Derme Deresi kenarında yer almaktadır.⁶¹ (Fotoğraf 56)

H. 980/ M. 1572 yılında Zaim Yusuf oğlu Himmet Bey tarafından yaptırılan kare planlı, tek kubbeli camidir. (Fotoğraf 63) Cami Osmanlı dönemine aittir. Fakat minaresi 13. yy.'ın ilk çeyreğinde Selçuklular döneminde yapılmıştır.

Ak Minare Camii, 1974 ve 2005 yıllarında restore edilmiştir. Caminin kuzey tarafı, şadırvan, tuvaletler ve minareyi de içine alacak şekilde alçak kuşatma duvarıyla, avlu şeklinde düzenlenmiştir. Kubbe sekizgen kasağa oturmaktadır. (Fotoğraf 60) Kubbe kasağının güney, doğu ve batı yönlerindeki kenarlarına, sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Caminin kuzey cephesi ve minaresinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Diğer cepheler ve kubbe kasağında moloz taş kullanılmıştır.⁶² Kubbe kasağının üst sırası dışarıya doğru bir saçak silmesi oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Caminin güney ve batı cephesinde, alçak tutulmuş dikdörtgen ikişer pencere yer almaktadır. Kuzey cephede bulunan iki pencere ise kot olarak daha yüksek tutulmuştur. Doğu duvarında ise bir pencere açıklığı gözlenmiştir.

Üç gözlü, sivri kemerli bir son cemaat yeri bulunur. (Fotoğraf 56) Giriş kapısı yapının kuzeyinde yer alır. Kapı sivri kemerli bir niş içerisindedir. (Fotoğraf 57) Giriş kapı kemerinin üzerinde üç satırlık inşa kitabesi yer almaktadır. (Fotoğraf 58) Giriş kapısının batısında sivri kemerli, yarım daire kesitli bir mihrabiye nişi yer alır. Harim kısmı kare planlıdır. Kubbeye geçişler, sırtı kırık olarak betimlenen sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır. (Fotoğraf 62) Dıştan görülen sekizgen kasnak içerden gözükmez. Bu tromplardan hemen sonra kubbe yuvarlağı başlamaktadır. Trompların kemer başlangıçları mukarnaslıdır. (Fotoğraf 62) Duvar yüzeyleri, trompların birleşen ve kubbe eteğine kadar yükselen sivri boşaltma kemerleriyle güçlendirilmiştir.⁶³ Mihrap güney duvarı ortasında sivri kemerli, basit bir niş içindedir. Mihrap nişi yanlara doğru hafif

⁶¹ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 175.

⁶² Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 69.

⁶³ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 70.

çıkıntılı silmelerle genişlemektedir. Niş, iç içe üç dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Caminin taş mihrabındaki süslemeler ve bazı kısımları tahrip edilmiştir. (Fotoğraf 61,62)

Minare caminin kuzeyindedir. Camiye yaklaşık 13 m mesafede bağımsız olarak yükselmektedir. Tek şerefelidir. Kare kaide üzerinde, sekizgen pabuçlu, silindirik gövdelidir. (Fotoğraf 56) Kaide ile pabuç arasında, köşelerde yarım piramidal çıkıntılar yer almaktadır. Şerefe bölümünün altında iki sıra halinde mukarnas süslemeler yer alır. (Fotoğraf 59) Minare camiden daha eski tarihlidir. Kaynaklarda 13. yy. olarak geçmektedir. Tipik bir Osmanlı yapısıdır. Günümüzde mevcut olan minare, onarım sırasında yeniden inşa edilmiştir.⁶⁴ Kuzey tarafında bulunan ek bina yıkılmıştır. Cami ve minare düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Harim kapısı üzerinde yer alan kitabe metni şu şekildedir:⁶⁵ (Fotoğraf 58)

1- امر بعمارة هذا الجامع الشريف والمحفل المنيف في ايام دولة السلطان

2- المونيد بعناية الملك العليم السلطان سليم بن السلطان سليمان العبد

3- الرا جي ربه عفوا لكريم همت بك بن يونس الزعيم في تاريخ سنه ثمانين و تسعمائه

Kitabe metni tercümesi:

Bu cami-i şerif ve yüce mahfil, Sultan müeyyid devleti zamanında, cömert Allah'ın affını uman ve çok alim bir melik olan Sultan Selim bin Sultan Süleyman'ın yardımıyla yapılması emredildi. Himmet Bey bin Yunus ez Zaim, 980 tarihinde.

⁶⁴“Tarihi Mekânlar Kişisel Ansiklopedi Erol Şaşmaz”, erişim: 09 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1950>.

⁶⁵ Oral, “Malatya Tarihi ve Kitabeleri”, 438.

Fotoğraf 2.55. Battalgazi Ak Minare Camii kuzey cephe görünüm

Fotoğraf 2.56. Battalgazi Ak Minare Camii üç gözlü son cemaat yeri

Fotoğraf 2.57. Battalgazi Ak Minare Camii harim kapısı

Fotoğraf 2.58. Battalgazi Ak Minare Camii harim kapı üzerindeki kitabe

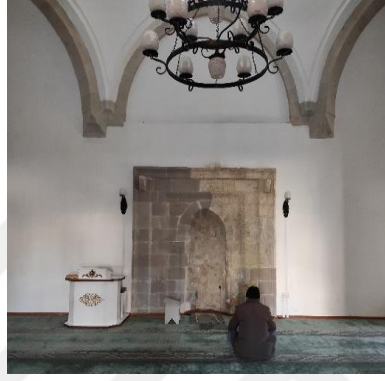
Fotoğraf 2.59. Battalgazi Ak Minare Camii minare şerefe altı mukarnaslı bölüm

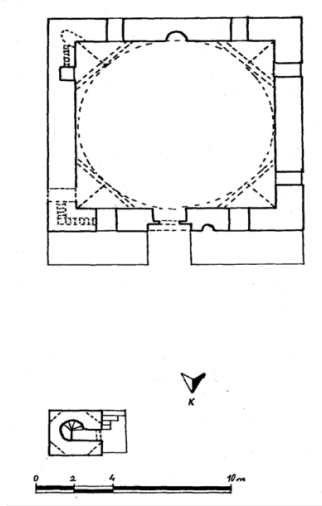
Fotoğraf 2.60. Battalgazi Ak Minare Camii kubbe

Fotoğraf 2.61. Battalgazi Ak Minare Camii taş mihrap

Fotoğraf 2.62. Battalgazi Ak Minare Camii içten görünüş

Fotoğraf 2.63. Ak Minare Camii Plan şeması⁶⁶

⁶⁶ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 202.

2.1.5. Namazgâh (Musalla)

Battalgazi Namazgâhı, Eski Malatya’da Meydanbaşı Mahallesi’ndedir. Yeni Malatya’yı Eski Malatya’ya bağlayan yolun üzerinde yer alır. Ali Baba Namazgâhı olarak da bilinir.

Namazgâh, mihrap, mihrap duvarı, sekiz basamaklı minberi ve bunun önünde yer alan açık ibadet alanından oluşur. (Fotoğraf 65,69) Dikdörtgen planlı ve kesme taştan yapılmıştır. (Fotoğraf 64) Mihrap nişinin üzerinde kırmızı beyaz kesme taşlarda örülmüş sivri kemer vardır. (Fotoğraf 66,68) Mihrap kemeri üzerinde iki satır, kemer içinde dört satır olarak iki kitabe vardır. (Fotoğraf 66) Mihrap alınlığındaki kitabede namazgâhın Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi, H. 640/M.1242-1243 tarihinde, Saceddin İshakoğlu Kemaleddin Kamyar tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Mihrap içindeki diğer kitabede ise Memlük Sultanı Seyfettin Kayıtbay dönemi, H. 878/M.1473-1474 yılında tamirat gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca çerçeve dışındaki rozetler içinde de iki kitabe bulunur. Bu kitabeler aşınmış olduğundan okunamamıştır. Mihrabın çevresindeki bordürlerde bulunan göbek tezyinatı içinde “el-Mevlâna Sultan Melikü-l Adil” yazılıdır.⁶⁷

Musallanın en önemli elemanı mihrap nişidir. Mihrap nişi dıştan dikdörtgen bir çerçeve içerisindedir. Mihrap sivri kemer formudur. Mihrabın dikdörtgen çerçevesinin sağ ve sol tarafında iki sıra bordür sırası vardır. Saçak kısmına kadar devam ettiği anlaşılan ancak yarım kalmış bordürlerden dışta olanı kazıma tekniğinde işlenmiştir. Burada sekiz kollu yıldızlardan oluşan bir dizi sıralanmıştır. İçte bulunan ikinci bordür sırası ise zıt ilerleyen iki meander çizgisinin oluşturduğu bir örgüden ibarettir.⁶⁸

Asıl niş dikdörtgen bir çerçeve içerisindedir. Çerçeve dışardan iki bordürle sınırlanmıştır. Ancak bordürlerin ters “U” yapmadığı görülmektedir. Dıştaki ilk bordür hafifçe iç bükey formudur. Bu bordür altı kollu yıldızın ortadan ikiye bölünerek yarım yıldız (üç kollu)sırası olarak tezyin edilmiştir. İçteki ikinci bordür sırasında ise birbirine girift şekilde bağlanan geometrik örgü dizisi ile sıralanmıştır. Aralardaki boşluklarda rumî yaprak motifleri vardır. Aslında bu bordür sıralarının mihrabı üst kısmında devam

⁶⁷ Eskici, *Eski Malatya’da Türk-İslam Eserleri*, 92.

⁶⁸ Muhammet Arslan, “Anadolu Selçuklu Namazgâhları”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 68 (Mayıs 2020): 291.

ederek, ters “U” oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ancak mihrabın üst kısmı mukarnas yuvalarından oluşan bir firiz ile bezelidir.⁶⁹

Mihrap nişinin iç kısmı dikdörtgen kesitli olup kırmızı-beyaz renkli taşlarla iki renk olarak düzenlenmiştir. Bu kısım dört yanda bitkisel bezemeli bir bordür ile çerçeve içerisine alınmıştır. Üst sıradaki bordür daha geniş tutulmuştur. Nişin iki yanında silindirik gövdeli sütünce yer almaktadır. Sütuncelerin başlıkları çift yüzlüdür. Dışa bakan yüzlerinde kazıma teknikle “Y” motifleri vardır. İç yüzleri ise mukarnaslı konsol şeklindedir. Sütuncelerin gövdeleri yivlerle oluşturulmuş zencerek motifleriyle bezelidir.

Mihrap nişinin taç kısmında iri kaval silmeyle oluşturulmuş, sağır, yuvarlak kemer bulunmaktadır.⁷⁰

Mihrabın bulunduğu duvarın saçak kısmı, boydan boya iki sıralı mukarnas dizisine sahiptir. Duvarın hemen arkasında dikdörtgen kesitli, üzeri pahlı,büyük bir payanda yer almaktadır.

Kitabelik bölümü günümüzde boştur. 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek korunmuştur.⁷¹

Mihrap nişinin sivri kemer alınlığındaki ilk Selçuklu kitabesi şöyledir: (Fotoğraf 65)

Yazılışı:⁷²

1- امر بعمارة هاذه الحظيرة فى ايام ظل الله ركن الدنيا والدين ابو الفتح

2- كيخسرو بن كيقيباد خلد الله ملكه الراجى بغفران الله الامير العادل السعيد المرحوم كمال الدين كاميار ابن

شجاع الدين اسحاق نور الله مزجبه فى تاريخ اول ذى القعدة سنة اربعين و ستمائه

Anlamı:⁷³ Bu hazire Allah'ın gölgesi, dünya ve dinin direği, fetihler babası Keykubad oğlu Keyhüsrev zamanında -Allah mülkünü daim eylesin, günahlarını af

⁶⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 92.

⁷⁰ Arslan, “Anadolu Selçuklu Namazgâhları”, 291.

⁷¹ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 176.

⁷² Arslan, “Anadolu Selçuklu Namazgâhları”, 11.

⁷³ Arslan, “Anadolu Selçuklu Namazgâhları”, 289.

eylesin- Şücaeddin İshak oğlu mübarek, adil ve merhum Kemaleddin Kamyar –Allah yattığı yeri nurlandırısın- için altı yüz kırk yılının Zilkadenin başında yaptırıldı.

Battalgazi Namazgâhının mihrap nişi içindeki kitabe metni şu şekildedir:⁷⁴
(Fotoğraf 65)

1- بسم الله الرحمن الرحيم

2- امر بانشاء هذا المصلا المباركته السلطان الاشرف

3- ابو النصر قايتباى خلداالله ملكه و دام المشيد على ذلك الفقير تقبل الى

4- الله تعالى شاهن النعماني الخادم الملكي غفر الله لمن عادله بالمظفر في محرم

5- سنه ثمان و سبعين و ثمانماية

Anlamı: Şerefli Sultan Ebu'n-Nasr Kayıtbay (Allah mülkünü daim etsin.) Bu mübarek namazgâhın yapılmasını emretti, bundan dolayı bu fakir kabul etti. Hükümdarın yardımcısı Şahin el-Numani adaletiyle muzaffer olanın Allah günahlarını bağışlasın. Sene 878 Muharrem.

Mihrap nişinin altındaki bu ikinci kitabeden anlaşılacağı üzere; Seyfettin Kayıtbay dönemi, H.878/M.1473 yılında onarım gördüğü yazılıdır.

Fotoğraf 2.64. Battalgazi Namazgâh kuzeydoğudan görünüm.

⁷⁴ Oral, “Malatya Tarihi ve Kitabeleri”, 436.

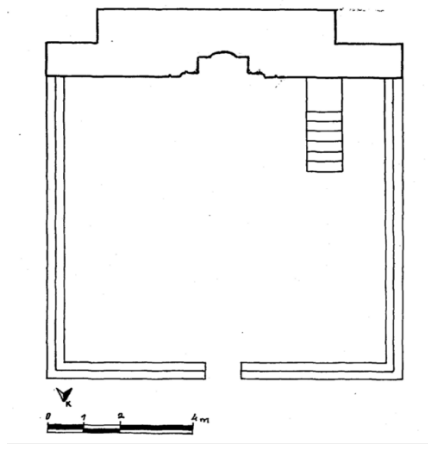
Fotoğraf 2.65. Battalgazi Namazgâh mihrap kitâbesi

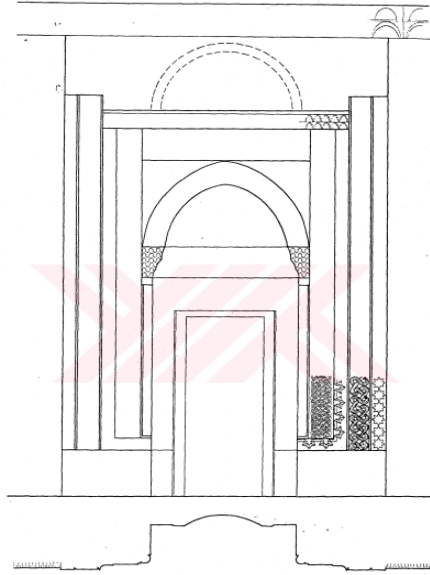
Fotoğraf 2.66. Battalgazi Namazgâh taş minber

Fotoğraf 2.67. Battalgazi Namazgâh mihrap nişi süslemeleri

Fotoğraf 2.68. Battalgazi Namazgâh plan (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

Fotoğraf 2.69. Battalgazi Namazgâh mihrap çizimi

Fotoğraf 2.70. Battalgazi Namazgâh mihrap detay

2.1.6. Karahan Camii

Battalgazi ilçesinde sur dışında yer alan cami, Kırkkardeşler yol güzergâhında yer alır. Malatya Miralayı Hüsrev Paşa tarafından H. 990 Miladi 1583 yılında yaptırılmıştır. Battalgazi Karahan Mahallesi'nde bulunan cami 14x16 m boyutlarında kare planlıdır. (Fotoğraf 71,77) Caminin kuzeyinde üç gözlü, revaklı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Küçük olan avlu, üç. sivri kemerle revak şeklinde düzenlenmiştir. Bu kısmın üzeri sundurma çatı ile örtülüdür. Kemerler ortada iki ayağa, yanlarda ise duvarlara oturur. Harim kible eksenine paralel, iki sıra kemer dizisiyle o üç sahına ayrılmıştır. Bu kemerler ortada köşeli ayaklara oturur. Kuzey-güney yönlerde ise duvarlara oturmaktadır. Yapıda duvarlarda moloz taş, pencere ve kemerlerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Güneyde bir, doğu ve batı cephelerde ikişer dikdörtgen pencere açıklığı yer almaktadır. Camide üç adet kitabe bulunmaktadır Kitabelerin en eski tarihli olanı harim kapısı üzerinde bulunan 1583 tarihli sülüs yazılı olanıdır. (Fotoğraf 73,76) Avlu revakları (Fotoğraf 78) ve minare kaidesindeki (Fotoğraf 75) kitabeler onarım kitabeleridir. Tuğladan yapılmış tek şerefeli minarede, şerefe altlığı tuğlaların üst üste bindirilmesiyle oluşturulan mukarnas tarzında yapılmıştır. (Fotoğraf 72) Son cemaat yerinden camiye üç dendanlı (paftalı) kapıdan camiye girilir. (Fotoğraf 73) Mihrap bezemesiz kesme taştan yapılmıştır. Minber ise ahşaptandır. Ayrıca caminin güneybatısında iki adet mezar bulunmaktadır. Bunların Ahmed-i Zemçi ve Ahmed-i Zehni adlarında iki kardeşe ait olduğu rivayet edilmektedir. (Fotoğraf 74) Caminin 1587 yılında onarım gördüğü minare kaidesindeki kitabeden anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 75)

Giriş kapısı üstünde yer alan H. 990 / M. 1582 tarihli inşa kitabe metni şu şekildedir: (Fotoğraf 73)

1- قال ا لله تعلي وان مساجد لله فلا تدعو مع الله احدا

2- لا اله الا الله محمد رسول الله صل الله عليه وسلم و علي اله و اصحابه و ابو بكر و عمر و عثمان و علي

رضي الله عنهم

3- قد امر هذا المسجد المبارك خسرو بك زعيم بن عبد الله مير عاليي ملطيا في تاريخ سنه تسعين و تسعمائه

Kitabenin 1.satırında Kur'an-ı Kerim Cin Suresi 18.ayeti yazılıdır.

Giriş kapısı üstünde yer alan H. 990 / M. 1582 tarihli inşa kitabe metni anlamı:⁷⁵

Yüce Allah buyuruyor ki; Mescitler Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte başkasına da tapmayın. Allah'tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed O'nun elçisidir. Allah'ın selamı onun, ailesinin ve ashabının üzerine olsun. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali. Allah onlardan razı olsun. Bu mübarek mescidin yapılması H.990/M.1582 yılında Malatya (Yüce Allah onu hoş kılsın) Miralayı Abdullah bin Hüsrev Zaim Bey'in emriyle inşa ettirilmiştir.

Minare kaidesindeki H. 995 / M. 1587 tarihli onarım kitabe metni şu şekildedir: (Fotoğraf 75)

1- بسم الله الرحمن الرحيم

2- عمر هذا الجامع المبارك دلاور

3- كتخدا في سنة خمسن و تسعين و تسعما ئه ٩٩٥

Minare kaidesindeki H. 995 / M. 1587 tarihli onarım kitabesi okunuşu:⁷⁶

Türkçesi: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu mübarek camiye Dilaver Kethüda (Cesur Kâhya) H.995 yılında onardı.

Bazı kaynaklarda bu kitabenin başka bir camiye ait olduğu bilgisi geçmektedir.⁷⁷

Son cemaat yeri kemer köşeliğinde bulunan M. 1898 tarihli onarım kitabe metni şu şekildedir: (Fotoğraf 78)

(1-a) ای رهي اشته مسجد وقتی ضایع ایلمه

(1-b) بو محله مسجدي ایلدي بنیاد

(2-a) نمازي ات نیازی مسجدی خور ایلمه

(2-b) ایکی عالمده روحلری اوله شاد

(3-a) اولما بنجیل ایله احسان جانی افنا ایلمه

⁷⁵ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, "Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu", 21.

⁷⁶ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, "Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu", 21.

⁷⁷ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 79.

(3-b) شفيع اوله قيامت ده محمد

(4-a) قيل توكل اشته تعجل ايلمه

(4-b) كى جنتده رفيق اوله محمد

(5-a) اشته تاريخ اكله مه اشته تعجل ايلمه

(5-b) كتبه الحاجى محمود سنه ١٣١٦

Son cemaat yeri kemer köşeliğinde bulunan M. 1898 tarihli onarım kitabesi okunuşu:⁷⁸

1- a) Ey rahi, işte mescid, vakti zayi eyleme

b) Bu mahalle mescidi eyledi bünyad

2- a) Kıl Namazı, et niyazı mescidi hor eyleme

b) İki alemde ruhları ola şad

3- a) Olma bencil eyle ihsan canı ifna eyleme

b) Şefi ola kıyamette Muhammed

4- a) Kıl tevekkül işte taaccül eyleme

b) Ki cennette refik ola Muhammed

5- a) İşte tarih ekleme, işte tâ'cil eyleme

b) Ketebehu el-Hacı Mahmud sene 1316/M.1898

Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2011 yılında restorasyon yapılmıştır.⁷⁹ Restorasyon sonrasında cami üst örtüsü sac ile kaplanmıştır.

⁷⁸ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 21.

⁷⁹ “Karahan Camii”, erişim: 08 Haziran 2021, <http://battalgazi.gov.tr/karahan-camii>.

Fotoğraf 2.71. Battalgazi Karahan Camii kuzeyden görünüm

Fotoğraf 2.72. Battalgazi Karahan Camii minare

Fotoğraf 2.73. Battalgazi Karahan Camii harim giriş kitabesi

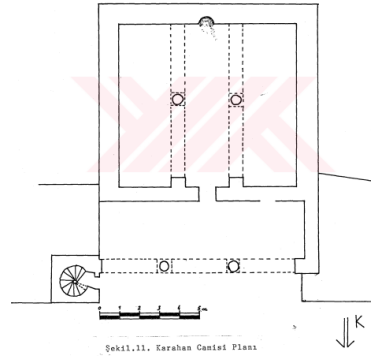
Fotoğraf 2.74. Battalgazi Karahan Camii güneyde yer alan mezarlar

Fotoğraf 2.75. Battalgazi Karahan Camii minare kitabesi

Fotoğraf 2.76. Battalgazi Karahan Camii harim kapı üzerinde kitabe

Fotoğraf 2.77. Karahan Camii planı⁸⁰

Fotoğraf 2.78. Battalgazi Karahan Camii avlu revaklarında bulunan kitabe

2.1.7. Ahmed Duran Mescidi ve Türbesi

Ahmed Duran Mescidi Battalgazi şehir surlarının dışında bulunan, aynı isime anılan mahallededir. Mescitteki kitabeye göre yapım tarihi olarak H. 1207/M. 1794 tarihi bulunur.⁸¹ (Fotoğraf 83) Yapı, bir mescit ve kuzeydoğu köşesinde bulunan bir türbeden oluşur. (Fotoğraf 79,80) Dikdörtgene yakın kare planlıdır. (Fotoğraf 86) Malzeme olarak duvarlarda moloz taş kullanılmıştır. Mescidin kuzey ve güney cephelerinde herhangi bir açıklığı bulunmamaktadır. Mescidin mihrabı, mihrap duvarından içe doğru, yarım silindirik sade bir niş şeklinde yapılmıştır. (Fotoğraf 81) İç mekân sadedir. Mescidin giriş kapısı dikdörtgen formludur.⁸² (Fotoğraf 80) 1960 yılında yapılan restorasyon çalışmaları

⁸⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 205.

⁸¹ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 114.

⁸² Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 89.

sırasında mescidin örtü sistemi olan tek kubbe yıkılarak düz damla örtülmüştür. Mescidi yaptıran kişi Diyarbakır Valisi ve Maden-i Humayun Emiri Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu Muhammet Sabit Bey'dir.

Mescidin iç kısım, kuzeydoğu köşesinde tamamen taştan yapılmış mezarın kitabesi yoktur. Yan yüzlerinde Kur'an-ı Kerim'den ayetler yer almaktadır.⁸³ (Fotoğraf 85) Mescidin doğu ve batı duvarında eksenden güneye kaymış durumda yuvarlak kemerli pencereler bulunur. Yapıya ait tek süsleme unsuru olarak, doğu duvarda yer alan pencere üstündeki tek blok taştaki, üç adet yıldız motifli rozettir. (Fotoğraf 84) Taşın biçimi ve sadece bu alanda oluşu, bu taşın devşirme olarak buraya konulduğunu düşündürmektedir.⁸⁴

Türbede asıl ismi Ammer-Ahmar olan Bizanslı güçlü bir komutanın mezarı vardır. (Fotoğraf 82) Kendisi Seyyid Battalgazi'nin ününü ve yiğitliğini duymuş ona hayran olmuş bir komutandır. Müslümanlığı seçmiş ve Ahmed Duran ismini almıştır. Türbenin üzeri duvarlardan direk olarak çıkan basık bir tek kubbe ile örtülüdür.⁸⁵ (Fotoğraf 80)

Mescidin doğu duvarının güney ucunda yer alan kitabe metni şu şekildedir:⁸⁶

صاحب الخيرات والحسنات

محمد ثابت بك بن الحاج يوسف

ضيا پاشا والى والايشان ايالت

ديار بكر وامين معادن همايون سنه ١٢٠٧

Mescidin doğu duvarının güney ucunda yer alan kitabe tercümesi:⁸⁷ (Fotoğraf 83)

Bu hayır ve hasenatın sahibi Diyarbekir valisi ve maden-i hümayun emiri, şanı yüce el-Hac Yusuf Ziya Paşa bin Muhammed Sabit Beg' dir. Sene 1207

⁸³ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, "Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu", 34.

⁸⁴ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, "Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu", 34.

⁸⁵ Battalgazi Belediyesi BIM, "Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi", erişim: 10 Haziran 2021, <https://www.battalgazi.bel.tr//p/ahmet-duran-mescidi-ve-turbesi-1600847556029>.

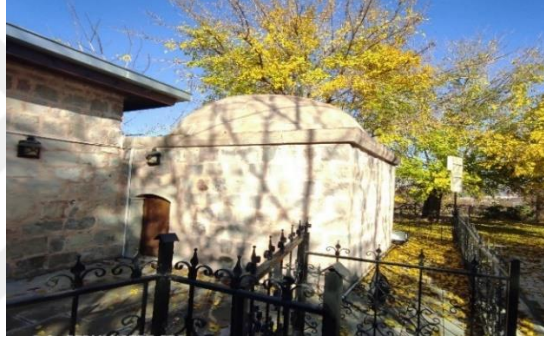
⁸⁶ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 89.

⁸⁷ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, "Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu", 34.

Cami ve türbe Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2007 yılında restorasyonu yapılmıştır.⁸⁸

Fotoğraf 2.79. Ahmed Duran Mescidi mescit bölümü

Fotoğraf 2.80. Ahmed Duran Mescidi türbe bölümü

Fotoğraf 2.81. Ahmed Duran Mescidi içten görünüş

⁸⁸ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 34.

Fotoğraf 2.82. Ahmed Duran Türbesi mezar taşı

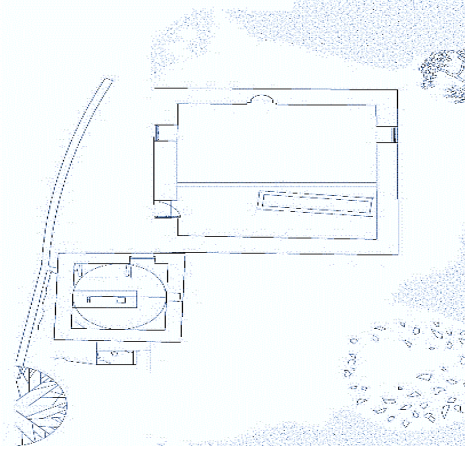
Fotoğraf 2.83. Ahmed Duran Mescidi doğu duvarı üzerinde bulunan kitabe

Fotoğraf 2.84. Ahmed Duran Mescidi doğu duvarda yer alan pencere üstündeki üç adet yıldız motifli rozet

Fotoğraf 2.85. Ahmed Duran Mescidinde bulunan mezar

Fotoğraf 2.86. Ahmet Duran Mescidi ve türbesi plan şeması (Malatya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

2.1.8. Nefise Hatun Kümbeti

Battalgazi ilçesinde Kanlı kümbet yakınlarında bulunan kümbette Hz. Muhammed (s.a.v.) soyundan olduğu rivayet edilen, Emir Sührap Bey kızı Hacı Nefise Hatun'un mezarı vardır. (Fotoğraf 87)

Türbe dört tarafı açık, kare planlı baldaken (kubbe ya da piramidal çatı ile örtülü kare, çokgen veya daire planlı, sütunlarla taşınan etrafı açık, duvarsız yapı) tarzda yapılmıştır. Türbenin üzeri, pandantifli kubbe ile örtülüdür. Kubbe köşelerde dört iri L planlı ayaklara oturmaktadır. Bu ayaklar arasında sağır sivri kemerler yer almaktadır. Malzeme olarak kubbe ile pandantiflerde ve kemerlerin iç yüzeyinde tuğla kullanılmıştır. Diğer kısımlarda ise düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kubbe tuğlaların yatay şekilde istiflenmesiyle örülmüştür. Türbe dışındaki mezar hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Kümbetin kripta bölümü mevcut değildir. Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen kümbette, mezar taşının şahide bölümünde kufi yazılı kitabe bulunur.⁸⁹ (Fotoğraf 88)

İnşaat tekniğinden, en yakın benzer örneklerinin 14.yy. ikinci yarısı ile 15. yy. da yapılmış örneklere benzemektedir. Yakınında bulunan Kanlı Kümbet'in 14.-16. yüzyıllar arasına tarihlendirilmesinden dolayı; Nefise Hatun Kümbeti de 15.-16. yy. arasında tarihlendirilir.⁹⁰

⁸⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 107.

⁹⁰ <http://www.battalgazi.gov.tr/nefise-hatun> (erişim tarihi: 05. 02.2022)

Plan olarak Kanlı Kumbete benzemesine rağmen yapı malzemesi farklıdır. Kumbet 15. ve 16.yy. arasına tarihlendirilir.⁹¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafında 2007 yılında onarılmıştır.

Şahide taşında yer alan kitabe okunuşu:⁹² (Fotoğraf 88)

يا غفار
انتقلت الى رحمة الله
تعلى المرحومة الماغفورة
الهاجية نفيسة حاتون بنت
اميرسهراب بن شيخ
حسن بك صاحب
كورستان روحچون الفاتحه

- 1- Ya Gaffâ
- 2- İntekalet ilâ rahmetillâhi
- 3- ta'âlâ el-merhûmetû'l-mağ-
- 4- fûreti el-Hâciyye Nefise Hatun binti
- 5- Emir Sûhrâb bin Şeyh
- 6- Hasan Bey Sâhib-i
- 7- Gûristan (?) rûhiyçûn el-fâtihâ

Türbenin inşa tarihini veren kitabesi mevcut değildir. Türbe içindeki mezar şahidesinde Emir Sührab bin Şeyh Hasan Bey'in kızı Hacı Nefise Hatun'un vefat ettiği yazılıdır.

⁹¹ “Nefise Hatun Kumbeti”, erişim: 10 Haziran 2021, <http://www.battalgazi.gov.tr/nefise-hatun>.

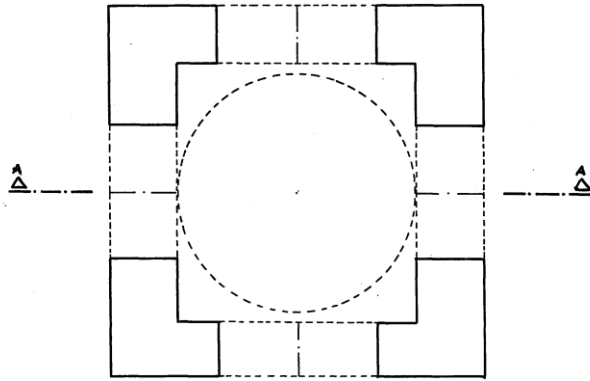
⁹² Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 39.

Fotoğraf 2.87. Nefise Hatun Kumbeti

Fotoğraf 2.88. Nefise Hatun Kumbeti mezar şahidesi

Fotoğraf 2.89. Nefise Hatun Kumbeti Plan şeması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

2.1.9. Kanlı Kümbet

Kanlı kümbet adıyla anılan mezar yapısı Battalgazi ilçesinde, Meydanbaşı Mahallesi'nde eski mezarlığın içerisinde bulunmaktadır. (Fotoğraf 90,92) Kümbetin

yapım kitabesi okunamayacak derecede tahrip olmuştur. Kare planlı ve baldaken tarzı mezar yapısıdır. (Fotoğraf 94) 12. yy. sonu ve 13. yy. başlarında Selçuklular zamanında yapıldığı düşünülmesine rağmen, mimari özelliklerinden dolayı 15. yy. ve 16. yy. Osmanlı yapılarına ait olduğu da sanılmaktadır. Kümbetin 2006 yılında yıkılan kubbesi restore edilmiştir.⁹³

Halk arasında cellat hane olarak bilinen bu yapı aslında kripta odası bulunan bir anıt mezardır. Kare bir plânlı bir yapıya sahip olan yapı iki bölümden oluşur. Birinci bölüm cenazenin gömülü olduğu yer yani mumyalık/ kripta bölümüdür. (Fotoğraf 91) Yapının temelini kripta bölümü oluşturduğundan bu bölüm tamamen taş örülerek inşa edilmiştir. İkinci bölüm ise üst kısmı oluşturan türbedir. Bu bölümün duvar örgüsünde ağırlıklı olarak tuğla malzeme kullanılmıştır. Yapının üst kısmı kubbeyle örtülüdür. (Fotoğraf 93,94) Alt katın kible duvarı üzerinde bulunan kitabe boya ile sıva üzerine yazıldığından okunması güç bir haldedir. 25.06.2004 tarih ve 5763 sayılı Koruma Kurulu kararıyla 2007 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.⁹⁴

İki katlı olan kümbetin asıl mezar kısmına kümbetin kuzeyinde bulunan kapıdan girilmektedir. Bu kısım kare planlı ve beşik tonozla örtülüdür. Kubbesi ve kubbeye geçişler tuğladan yapılmıştır.⁹⁵

Fotoğraf 2.90. Battalgazi Kanlı Kümbet

⁹³ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 182.

⁹⁴ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 182.

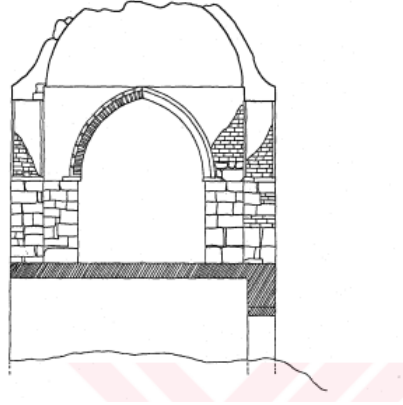
⁹⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 104.

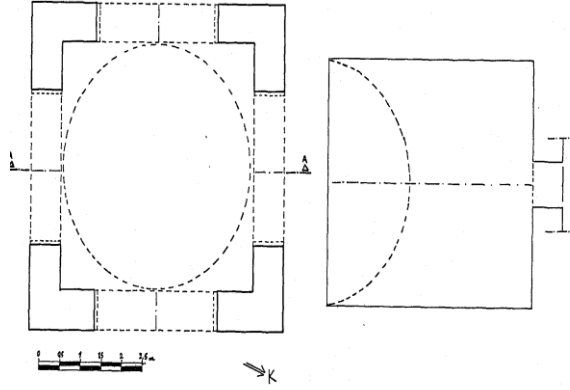
Fotoğraf 2.91. Battalgazi Kanlı Kümbet kriptâ bölümü

Fotoğraf 2.92. Battalgazi Kanlı Kümbet tuğla kubbe

Fotoğraf 2.93. Battalgazi Kanlı Kümbet kesit

Fotoğraf 2.94. Battalgazi Kanlı Kümbet alt- üst kat plan şeması⁹⁶

2.1.10. Emir Ömer Mescidi ve Türbesi

Bugünkü adıyla Battalgazi olarak bilinen Eski Malatya’da şehir surlarının içerisinde, kalenin kuzey cephesinde, sur kapısının girişinde bulunur. “Çıtak” denilen mesire alanına yakın bir yerdedir. Bugün büyük çapta yenilenmiş olan mescit; Emiru-l Azam Ömer Bey tarafından H. 971/M. 1563 yılında yapılmış olup dikdörtgen planlıdır. (Fotoğraf 101) Kesme taş ve kaba yontu taştan yapılmıştır. Üzeri ahşap gergilerin taşıdığı düz damla örtülüdür. (Fotoğraf 96)

Mescidin içinde Emir Ömer’e ait bir yatır bulunur.⁹⁷ (Fotoğraf 99) Emir Ömer’in H.761/M.1360 yılında Malatya’yı Eratnalılardan alan o dönem Malatya valiliği yapan Melik Sunullah ailesinden, Emirü’l Azam Ömer Bey olduğu tahmin edilmektedir. Giriş kapısındaki kitabede H.764/M.1363-1364 tarihi yazılıdır. Bu tarih tamirat gördüğü tarihtir. Sonradan yapılan mihrap ve minber sanatsal özellik göstermez. (Fotoğraf 98)

Mescidin kuzeydoğu köşesinde bulunan taç kapıda bitkisel ve geometrik taş süslemeler kullanılmıştır. (Fotoğraf 96) Portalın sağında dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. Portalın dışta iç içe kademelenen iki bordür sırası dikkati çekmektedir. Dışta bulunan bordür hafif bir çıkıntıyla düz bir yüzey oluşturarak devam eder. İkinci bordür ince bir şerit halinde, iç bükey yarım silmeyle alçalan zencerek motifleriyle süslenmiştir. Zencerek motiflerinin ortaları tek oyuklu hatlarla birbirine bağlanmıştır.⁹⁸ Portal kemeri

⁹⁶ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 63.

⁹⁷ “Emir Ömer Mescidi”, erişim: 10 Haziran 2021, <http://www.battalgazi.gov.tr/emir-omer-mescidi>.

⁹⁸ Eskici, *Eski Malatya’da Türk-İslam Eserleri*, 66.

içte silindirik bir silmeyle kenar oluşturmuştur. Bu silme kemer başlangıcından itibaren aşağıya doğru halat burması şeklinde devam eder.⁹⁹ Kemer alınlığında yedi sıra mukarnas sırası yer almaktadır. Portal nişi üzerinde sütunceler yer alır. Kapının lento ve sövelerinde, tek oluklu hatlarla birleşen sekiz kollu yıldızlar işlenmiştir. Kapı sövelerinde birer sıra halinde uzanan yıldızlar, daha geniş olan lento taşında çift sıraya dönüşmüştür. Bu kısım, yıldızlar ve dört kollu haç motif sırasıyla devam eder. Yıldızların ortalarında kabartma olarak işlenmiş çiçek rozetleri görülmektedir. Lentonun üzerinde düz hafifletme kemeri yer almaktadır. Portalın üst kısmını, altta dış bükey, üstteki dış bükey olmak üzere iki sıra saçak silmesi dolandır.¹⁰⁰ Mescit taç kapısı bu süslemeleriyle Osmanlı dönem özelliklerini yansıtmaktadır.

Fotoğraf 2.95. Battalgazi Emir Ömer Mescidi

Fotoğraf 2.96. Battalgazi Emir Ömer Mescidi taç kapı giriş

⁹⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 66.

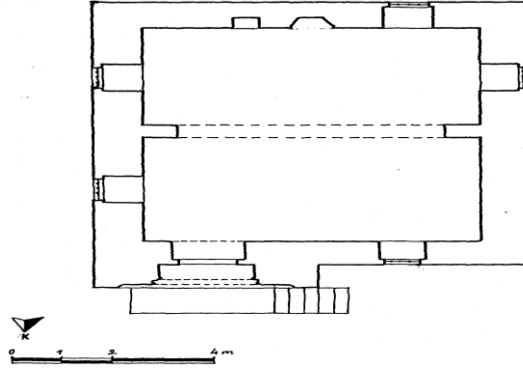
¹⁰⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 67.

Fotoğraf 2.97. Battalgazi Emir Ömer Mescidin içindeki mezar

Fotoğraf 2.98. Emir Ömer Mescidi mihrap ve minber

Fotoğraf 2.99. Emir Ömer Mescidi plan şeması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

2.1.11. Sütlü Minare (Çermik) Camii

Eski Malatya’da şehir surlarının dışında, Meydanbaşı yol güzergâhı üzerinde yer alan cami beyaz renginden dolayı “sütlü” ya da “Çermik” ismiyle bilinmektedir.¹⁰¹ 17. yüzyılda inşa edilen, tek minareli, küçük Osmanlı dönemi camilerine örnektir. (Fotoğraf

¹⁰¹ Eskici, *Eski Malatya’da Türk-İslam Eserleri*, 74.

102,106) Minaresi kare kaide üzerine, yuvarlak olarak inşa edilmiştir. Diğer yapılardan farklı olarak minaredeki taşların birleşme yerlerine kurşun dökülmüştür. (Fotoğraf 105) Kesme taşların beyazlığı yıllar geçmesine rağmen beyazlığını kaybetmemiştir. Cami hakkında Evliya çelebi bilgi vermektedir. Günümüze minaresi ile harim kısmının bir bölümü sağlam olarak gelmiştir. Caminin üst örtüsü ve güney cephesi tamamen yıkılmış bir vaziyettedir. Günümüzde kuzey duvarı ile doğu duvarının bir parçası ayakta kalabilmiştir. Yapıda düzenli sıralar halinde düzgün moloz ve kesme taş kullanılmıştır. (Fotoğraf 102,103) Onarım sırasında taşların beyazlığına zarar vermemek için kenet tekniğinde taşların arasına kurşun dökülerek yapı sağlamlaştırılmıştır. (Fotoğraf 103) Minaresi üzerinde M. 1808 tarihli bir onarım kitabesi vardır. (Fotoğraf 105) Mukarnashlı şerefeden sonra petek bölümü taş bir külahla son bulmaktadır. Cami kapı kilit taşı üzerindeki kitabe metni şu şekildedir:¹⁰²

صاحب الخيرات مجدد جامع چرميكده

باني ثاني ڤرتوى يابدى مناره

ايلدى تعمير ...

يابدى ابراهيم جامعه تازه ميناره

Kitabe Okunuşu:¹⁰³

Sahibü-l hayrat müceddid cami-i Çermik

Bani-i sani Pertevi yaptı minare,

Eyledi tamir...

Yaptı İbrahim cami'e taze minare

Minare kitabesine göre, İbrahim adında bir usta tarafından onarımı yapılmıştır. Soldaki madalyon içinde H.1223/M.1808 tarihi yazılıdır.¹⁰⁴ Buna göre cami, İbrahim adlı bir usta tarafından onarılmış ve minare yeni yapılmıştır. Cami plan, kullanılan malzemeler ve tromp, kemer özellikleri ile Eski Malatya'daki Ak Minareli Camii 'ye (1572) benzemektedir. Bu bağlamda Sütlü Minareli Camii'nin Ak minareli Camii ile

¹⁰² Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 74.

¹⁰³ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 75.

¹⁰⁴ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 75.

çağdaş olabileceği düşünülmektedir.¹⁰⁵ Tek kubbeli ve küçük yapı özelliği korunması gereken dini yapılardandır.¹⁰⁶

Fotoğraf 2.100. Battalgazi Sütlü (Çermik) Camii

Fotoğraf 2.101. Battalgazi Sütlü (Çermik) Camii minare

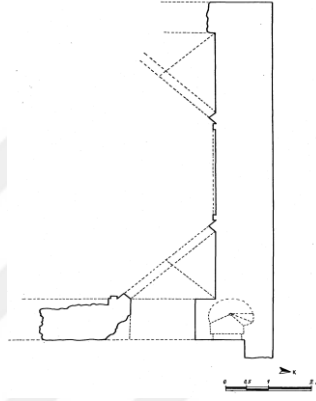
Fotoğraf 2.102. Sütlü (Çermik) Camii duvar

¹⁰⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 75.

¹⁰⁶ “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol Şaşmaz”, erişim: 09 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1963>.

Fotoğraf 2.103. Sütlü (Çermik) Camii minare minare kitabesi

Fotoğraf 2.104. Sütlü Minareli Camii plan şeması (Malatya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

2.1.12. Alacakapı (Miralay Şah Ali Bey-Servi Camii) Mescidi

Alacakapı Mescidi, şehrin sur kapısı yani Alacakapı girişinde bulunmaktadır. Mescit, yeni belediye binasının karşısında yer almaktadır. Osmanlı Devri yapısı olup, Şah Ali Bey, Seyit Ömer adlı kişiler tarafından yapılmıştır.¹⁰⁷ (Fotoğraf 107)

Mescit, kare planlı, düz ahşaplıdır. Harimin kuzeyinde son cemaat yeri ile bunun önünde küçük bir avlu ve minareden ibarettir. Harim kısmı oldukça sade olup, dikkate değer herhangi bir unsur yoktur. Yenilendiği için mimari özelliklerini kaybetmiş olan bu yapının kitabe ve minare kaidesinde yer alan süsleme elemanları önemlidir. (Fotoğraf 108,109) Yapının beden alt duvarlarında kesme taş kullanılmıştır. Yapının üst kısımları

¹⁰⁷ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 16.

ise onarımlar sırasında kireçle sıvanmıştır. Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde üçer adet, dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Minare kuzeyde bulunan ahşap çatı sundurmasının ucundadır. Minare, dikdörtgen prizmal kaideli olarak kaba yontu taş malzemedan yapılmıştır. Minarenin tuğla yapılı silindirik gövdesi yenilenmiştir. Kaidenin kuzey cephesinde taştan devşirme bazı bezeme parçaları yerleştirilmiştir. Alttaki simetrik yerleştirilmiş iki taş üzerine, ortaları oyuklu, kıvrımlı hatlarla birbirine bağlanan iri rumîler işlenmiştir. Rumîli kompozisyon yanlarda tepeye doğru daralan dilimli profille sınırlandırılmıştır. Üstte kabartma olarak işlenmiş, Kelime-i Şehadet yazısı mevcuttur. Yazı kompozisyonunun ortasına, içi kapalı, geometrik geçmelerle dolgulanmış dairesel bir rozet vardır. Bunun üzerinde “Allah” yazısı vardır. Yazının üzerinde kırmızı renkli taşlar mevcuttur. Bu taşlarında üzerinde Ulu Camii doğu portalı kemerine ait olduğu düşünülen bezeme parçaları yerleştirilmiştir.¹⁰⁸ (Fotoğraf 107)

Minare kaidesindeki Kelime-i Şehadet Yazılışı:

اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله

Minare kaidesi doğu duvarı üzerinde yer alan kitabe metni şu şekildedir:¹⁰⁹

1- بسم الله الرحمن الرحيم انما يعمر مساجد الله من امن بالله و اليوم الاخر

2- صاحب هذا المسجد سيد عمر و علي و سيد نبي احمد في شهر شوال الف

Minare Üzerinde Yer Alan Kitabenin Türkçe Manası:¹¹⁰

1-Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edenler yaparlar.

2-Bu caminin sahibi Seyyid Ömer ve Ali, Seyyid Nebi Ahmed 1000 yılının Şevval ayında (emretti) (M.1591).

¹⁰⁸ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 86.

¹⁰⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 87.

¹¹⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 87.

Minare kaidesinde ayrıca H.1375/M. 1955 tarihi yazmaktadır. Bunun bir tamir kitabesi olduğu ve eserin Osmanlı devri öncesinde yapıldığı tahmin edilmektedir.¹¹¹

Cami derneği tarafından, 1998 yılında betonarme ilaveler yapılan mescit, tarihi özelliklerini tamamen yitirmiştir.

Fotoğraf 2.105. Battalgazi Alacakapı Mescidi

Fotoğraf 2.106. Battalgazi Alacakapı Mescidi minare kaidesi

¹¹¹ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”, 16.

Fotoğraf 2.107. Battalgazi Alacakapı Mescidi minare kaidesi iç kısımdaki süslemeler

2.1.13. Sıddı Zeynep Kümbeti

Battalgazi ilçesinde şehir surlarının dışında, Karahan Mahallesi'nde yer alır. (Fotoğraf 108) Sekizgen planlı, üzeri piramit çatı ile örtülüdür. (Fotoğraf 110) Kümbetin Selçuklular zamanında,¹¹² 13.yy. başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir.¹¹³ Kümbetin kitabesi bulunmamaktadır. Kümbet, 1965 yılında çevre halkının yardımıyla esaslı bir onarım geçirmiştir. Yapı doğu tarafından konuta bitişiktir. Gövde giriş seviyesine kadar toprak ile doldurulmuştur. Düzgün kesme taştan yapılmıştır. (Fotoğraf 111,112) Giriş kapısı batı kenarı ortasındadır. Kapı açıklığı kaş kemerli olup sağır sivri kemerli bir niş içindedir. Kapıdan iç mekâna üç basamaklı merdivenle inilir. İç mekânda gövdenin sekizgen yapısı, piramidal külahla son bulur. İç kısımda bulunan mezar mermerden yapılmış olup kitabesi bulunmamaktadır. Yapı kuzey ve güneyde dikdörtgen şeklinde iki pencere ile aydınlanmaktadır. Gövde ile külah arasında dışa doğru hafif kademelenerek çıkıntı oluşturan, kavisli, dışbükey saçak silmesi bulunmaktadır. (Fotoğraf 110) Türbe içerisindeki mezarın kime ait olduğu konusunda kesin bilgi olmamakla beraber Selçuklular döneminde yaşayan bir hatuna ait olduğu söylenebilmektedir.¹¹⁴

Sıddı Zeynep Kümbetinde gövde giriş seviyesine kadar toprak altında kaldığından bir alt katın (kripta) olduğunu söylemek güçtür.¹¹⁵

¹¹² Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 101.

¹¹³ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 180.

¹¹⁴ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 180.

¹¹⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 100.

Anadolu'da 12.yy. ortalarından itibaren sekizgen prizmal gövdeli ve piramidal külahlı türbelere rastlanılmaktadır.1312 tarihli Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'nde de bu plan uygulanmaya devam etmiştir. Ayrıca Sıddı Zeynep Kmbetinin kapı açıklığında bulunan kemerli ve sivri külahlı da yapının 13.yy. eseri olduğunu doğrular niteliktedir.¹¹⁶

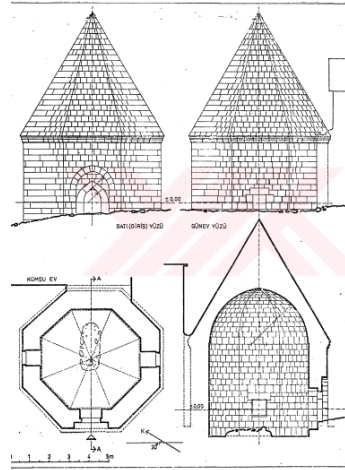

Fotoğraf 2.108. Sıddı Zeynep Kümbeti genel görünüm

Fotoğraf 2.109. Sıddı Zeynep Kümbeti mezar sandukası

¹¹⁶ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 101.

Fotoğraf 2.110. Sıddı Zeynep Kümbeti plan ve kesit¹¹⁷

2.1.14. Beşkardeşler (Şahabiyye-i Kübra) Medresesi

Medrese, Battalgazi ilçesinde, sur içinde, Battalgazi Ulu Camii'nin güneyinde yer almaktadır. (Fotoğraf 111) Medresenin kitabesi yoktur. Tamamına yakını yıkılmış medresenin bugün sadece ana eyvanı ve türbe kalıntısı kalmıştır. Medrese ile ilgili Osmanlı dönemine ait kayıtlarda: “Medrese-i Şehabiyye-i Kübrâ der bâtin-ı Malatya ki Şehabeddin Hızır Mîrzâ Mîrâ binâ itmişdir. Câmi-i Kebir'in cânib-i kıblesindedir.” bilgisi geçmektedir.¹¹⁸ Bu bilgiye göre yapı Cemaleddin Hızır'ın oğlu Şehabeddin Hızır tarafından yaptırılmıştır. Fakat Selçuklu dönemi kayıtlarında eserin ismi geçmektedir.¹¹⁹ Ayrıca Fransız konsolos F. Grenard, 20. yy. başlarında Malatya'da bir inceleme yaparken, medresenin giriş kapısı üzerinde kırık bir kitabe görmüş ve yayınlamıştır. Kitabeye göre medrese Melik Eşref Şaban (1363-1370) devrinde Mir-i ümera lakabı ile ünlü Şehabeddin Hızır adlı bir emir tarafından yaptırılmıştır. Aynı kitabe altında Şemseddin Muhammed b. Osman el-Neccar ile Tekfur Bin Stefan adlı bir Ermeni ustanın adı geçmektedir.¹²⁰ Bu durumda medresenin en geç 14. yy. üçüncü çeyreğinde tamamlanmış olması gerekir. Bu bilgilere göre medrese Selçuklular Döneminde yapılmış ve Memlûkler döneminde onarım görmüştür.¹²¹

¹¹⁷ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 210.

¹¹⁸ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 147.

¹¹⁹ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 148.

¹²⁰ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 148.

¹²¹ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 148.

Kalıntılarından anlaşıldığına göre oldukça süslü taç kapısı mevcuttur. Kare planlı, tek katlı, iki eyvanlı olduğu tahmin edilmektedir. (Fotoğraf 114) Yapının portal ve türbenin iç duvarlarında düzgün kesme taş; eyvan tonozu ve türbenin dış duvarlarında yüzleri düzeltilmiş kesme taş kullanılmıştır. (Fotoğraf 112,113) Girişin hemen batısında portala bitişik türbe yer almaktadır. Türbe kare planlıdır. Güneybatı köşede yer alan mukarnaslı tromp parçalarından üzerinin kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Bu türbede dört mezar olduğu bilinmektedir. Türbeden medreseye girişi sağlayan kapı açıklığı yıkılmış vaziyettedir.¹²²

Portalda bulunan bezeme parçaları üzerinde; kenarları sarmal şekline silmeli, ustaca işlenmiş, üç dilimli palmet ve rumî motiflerden oluşan bitkisel bezemeler mevcuttur. İç kenarda ise düşey yönde sıralanan bir mukarnas dizisi yer almaktadır.¹²³

Ulu Camii ve Halfetih minaresi ile bir külliye yapısı olan medresenin 1913 yılına kadar sağlam olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin nüfusunun yeni Malatya'ya taşınması ile 1930'lu yıllardan sonra bakımsızlık ve ihmallerle harap olmuştur.¹²⁴Günümüzde Vakıflar Bölge Müdürlüğüne onarımının yapılması için çalışmalara başlanmıştır.

Fotoğraf 2.111. Şahabiyye-i Kübra Medresesi eyvan genel görünüm

¹²² Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 95.

¹²³ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 95.

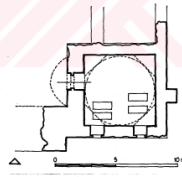
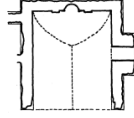
¹²⁴ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 148.

Fotoğraf 2.112. Şahabiyye-i Kübra Medresesi girişin sağında yer alan türbe

Fotoğraf 2.113. Şahabiyye-i Kübra Medresesi'nde eyvanda yer alan kapı açıklığı

Fotoğraf 2.114. Şahabiyye-i Kübra Medresesi durum planı¹²⁵

¹²⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 209.

2.1.15. Kırkkardeşler Şehitliği

Mezarlıkları da cami, mescit ve türbeler gibi dini mimari yapılar arasında dahil etmemiz mümkündür. Mezarlıklar, Müslüman ve gayrimüslimler için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Malatya Battalgazi’de mezar taşlarının üzerindeki yazı, motif ve konumlarına bakarak Selçuklular dönemine ait olduğu düşünülen Kırkkardeşler Şehitliği bulunmaktadır. (Fotoğraf 117) 13. yy. Selçuklu dönemi mezarlığında Battalgazi ile birlikte şehit olan kırk şehidin mezarı bulunmaktadır. Bu şehitlik türbe olarak da kabul edilmektedir. Yapılan incelemelerde Selçuklu taş işçiliği ve süslemesinin ağırlıkta olduğu mezar taşları arasında Osmanlı dönemi özellikleri gösteren mezar taşları da görülür. (Fotoğraf 118,119,120) 2011 yılında Malatya Müze Müdürlüğü başkanlığındaki KUDEB (Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları) iş birliği ile hafriyat temizliği yapılmıştır. 13. yy. a tarihlenen mezarlıkta yapılan çalışmalarda üzeri yazılı birçok lahit ve mezar taşı rastlanılmıştır. Bunlar arasında Roma ve Bizans dönemi sikkeleri de bulunmaktadır. Bazı mezar taşları Malatya Müzesi’ne kaldırılmıştır. (Fotoğraf 121) Battalgazi ilçesinin sur içinde bulunan şehitliğin etrafı bir duvarla çevrilerek koruma altına alınmıştır.¹²⁶

Günümüzde Malatya Müze bahçesinde sergilenen, Kırkkardeşler Şehitliğinden getirilmiş çocuk mezarı süslemeleri ile dikkat çekicidir. 0.68x0.035 m. ebatlarında, taştan beşik şeklinde bir çocuk mezar sandukasıdır. Sandukanın baş ve ayak ucunun üstünde, karşılıklı olarak, iki adet sivri kabara yerleştirilmiştir. Bu küçük kabaların üzeri dilimli şekildedir. İsim ve tarih kitabeleri, nesihle, ikişer sıra olarak yan yüzeylerinde yer almaktadır. Yazıların etrafı paralel ve zikzak çizgilerle sınırlandırılmıştır. Kitabe metni şu şekildedir:

في سحر جمادي

الاول في سنة ثلاثة وتسعين وسبعما نه

Okunuşu:

Fi seher cemazi

el-evvel fi sene selase ve tis’in ve seb’amie H.793/M.1390

¹²⁶ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 183.

Kitabeden anlaşılacağı üzere medfun olan kişi H.793/M.1390 yılı Cemaziyelevvel ayında ayında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.115. Kırkkardeşler Mezarlığı

Fotoğraf 2.116. Kırkkardeşler Mezarlığı Selçuklu mezar taşları

Fotoğraf 2.117. Kırkkardeşler Şehitliği mezar taşlarındaki yazı

Fotoğraf 2.118. Kırkkardeşler Şehitliği mezar taşlarındaki motifler

Fotoğraf 2.119. Kırkkardeşler Şehitliği Malatya Müzesi'nde yer alan çocuk mezarı

2.1.16. Yusuf Ziya Paşa Cami ve Türbesi

İzzetiye Mahallesi, Mücelli Caddesi üzerinde bulunan cami, Malatya şehir merkezindedir. (Fotoğraf 120,121) Caminin mülkiyeti Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na aittir. "Paşa" ve "Halvetiye Camii" gibi isimlerle de anılan cami,1977 yılında eski eser olarak tescillenmiştir. Cami 2011 yılında ise 1. grup yapı olarak değerlendirilmiştir. Cami doğu-batı istikametinde bir arazi üzerinde yer almaktadır. Kuzeyinde bir son cemaat yeri, kuzeydoğu köşede 19 yy. ın ikinci yarısına tarihlenen eyvan tipli bir türbe bulunmaktadır. (Fotoğraf 138,139,140) Kuzeybatıda yer alan minare 1961 yılında yapılmıştır.¹²⁷

Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe de H.1207/M.1792 tarihi yazmaktadır.¹²⁸ (Fotoğraf 131) Diyarbakir valisi Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu Şa'di Paşa tarafından annesi Ayşe Hanım için yaptırılmıştır.¹²⁹ Enlemesine bir harime sahiptir. (Fotoğraf 138,139,140) Caminin kuzeyinde üzeri çatı ile örtülü, sivri kemerli son cemaat yeri bulunmaktadır. (Fotoğraf 121) Bu sivri kemerler dikdörtgen ayaklar üzerine oturmaktadır. Harim bölümü dıştan dışa 17. 00 m x 9. 40 m ebatlarındadır. İçte ise harim ölçüsü 15.00 m x 7.40 m ölçüsündedir. Ahşap örtü duvarlara oturmaktadır. Harim kısmının doğu ve batı taraflarında ikişer tane sivri hafifletme kemerlerinin içinde birer şevli pencere bulunmaktadır. (Fotoğraf 127) Kuzey cephede altı, güney cephede iki tanesi tavana yakın ve şevli olarak dört tanesi de zemine yakın olarak dikdörtgen pencereler vardır. Mihrap istiridye kabuğu şeklindedir. (Fotoğraf 126) Mihrap alınlığında iki konsol çıkma bulunur. Mihrabın en üstünde basit geometrik şekilli şerit vardır. (Fotoğraf 124) Minber

¹²⁷ Selda Yıldırım, *Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler* (Fırat Ün., 2018), 40.

¹²⁸ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 100.

¹²⁹ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 100.

ahşaptan yapılmış olup yakın zamana tarihlenir. (Fotoğraf 125) 1961 yılında yapılan minare son cemaat yerinin batı tarafında yer alır. Kare kaide üzerinde, prizmatik pabuçlu, yuvarlak gövdeli, tek şerefeli, yuvarlak petekli ve külahlı bir minare bulunmaktadır. (Fotoğraf 122) Minare giriş kapısı basık kemerlidir. (Fotoğraf 128) Minarenin şerefe kısmının altında tuğladan stilize çiçek motifli kabartmalar bulunur. Şerefe kısmının altında iki, üst kısmında bir tane bilezik vardır. Cami duvarları kaba yontulmuş taştan; portal, pencereler, son cemaat yeri tamamen kesme taştan yapılmıştır. Üst örtü ahşap olup üzeri çatılıdır. Türbede duvarlar kırma, kemerler ve sandukalar kesme taştan yapılmıştır. Minarenin kaidesi kesme, gövde ve üst kısımlar tuğla malzemeden yapılmıştır. Harim kapısının basık kemerli giriş kapısının üzerinde altı satır ve on iki mısradan oluşan kitabesi bulunmaktadır. Kitabe 0.50 x 0,40 m ebatlarındadır.¹³⁰(Fotoğraf 123,132)

Harim kapısı üzerinde yer alan kitabe metni şu şekildedir:

- 1- بارك الله اى عبادتخانهء اهل نجات
- 2- صانك الله وى ز هاحدت معبد كعبه صفات
- 3- كورمشدر عرش اعلى بهشتى سيرايدن
- 4- بويله بر خرم مكانى بويله بر نعم دعاء
- 5- يعنى بر پاشاء ذيشان يوسف عصر ناظر
- 6- معدنى واقفنده حالا والى برمك صفات
- 7- مسجد الاقصى اولسه كيمسه ايتمز اشتباه
- 8- كعبه ناظر اولور كيم اكا ايلر التفات
- 9- دولت بانيسنى تأديب ايوب رب الورى
- 10- چونكه بو خير البقاء ايلدى دار النجات
- 11- بر دوشوبدر عائشة خانمه مسجد زيبا
- 12- لىك تاريخى مساوى بيت معمور الجهات

¹³⁰ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 243.

Kitabe metninin okunuşu:

- 1.Barek Allah ey ibadethâne-i ehl-i necat
- 2.Sanek Allah vey zehadet ma'bet-i Kabe sıfat
- 3.Görmemiştir arş-ı a'lâyı bihişti seyreden
- 4.Böyle bir hürrem mekânı, böyle bir ni'müd-dü'at
- 5.Yani bir paşa-ı zişan Yusuf-ı asr nazır
- 6.Ma'den-ı vakfında hala vali-i Bermek-sıfât
- 7.Mescid-i Aksa olsa kimse etmez iştibâh
- 8.Ka'be'ye nazır olur kim ana eyler iltifat
- 9.Devlet-i banisini te'dip edüp Rabbü'l- vera
- 10.Çünkü bu hayrû'l-Bak'a-ı eyledi darü'n-necat
- 11.Bir düşüpdür A'îşe Hanım'a mescid-i ziba
- 12.Lik tarihi müsavi Beyt-i ma'murü'l-cihat¹³¹

Cami Yusuf Ziya Paşa tarafından hanımı Ayşe için H. 1208 (M. 1793) tarihinde yaptırılmıştır.¹³²

Son cemaat yerinin kuzeydoğusunda bulunan türbenin üç tarafı duvarla çevrilidir. Avluya bakan tarafı sivri kemerlidir. (Fotoğraf 120) Beşik tonozla örtülü türbede üç mezar bulunur. Güneyde bulunan ilk mezar Keban ve Ergani madenleri emiri ve Diyarbakır Müşirliği (Mareşal) yapmış olan Müşir Süleyman Paşa'ya ait olan sandukadır. (Fotoğraf 132) Şahidesinde tarih ve on dört mısralık bir şiir bulunmaktadır.

Şahide de bulunan şiir metni şu şekildedir:

یا غافر

ایروب بادا جل بنیان عمرم قیلدی ویرا نه

¹³¹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 242.

¹³² Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 242.

خدایا مرحمت یندن غریبم کلام احسانه
عفوسن عفوو غیرتله محبوسین ای کرم فرما
قصورمی عفوقیل بن موئنم ایمانه قرانه
مشیر دولت ایکن اسبوزیده راحتیه میلیم
اولنجه دیدیلر باقی دکل دنیا سلیمانیه
وطن مرعشن جمیع اقربا انده قدر بونده
جمیع اولاد انصارم امانت اوله رحمنه
چقوب اوچلر صماخ سمعه نشر ایلدی تاریخ
رحیم دائم ویریر یومی بقاده سیری اقرانه
انتقل الی رحمة الله تعالی المرحوم المغفور
سلیمان پاشا بن یوسف بک
المعرشی مشری ایانت دیاربکر راحمهما
الله تعالی روحنه الفاتحه سنه ۱۲۵۶

Şahide de bulunan şiir metni:

Ya Gaffar

- 1.Erüp bad-ı ecel bünyan-ı ömrüm kıldı virane
- 2.Hudaya merhamet senden garibim geldim ihsane
- 3.Afuv'sün afvü gayretle muhipsen ey kerem-fermâ
- 4.Kusurumu avf kıl, ben mü' minim imane Kur'an'a
- 5.Müşir-i devlet iken Asbuzu'da rahata meylim
- 6.Ölünce dediler "Baki değil dünya Süleyman'a"
- 7.Vatan-ı Maraş cem-i akraba anda, kader bunda
- 8.Cem-i evlad-u ansarım emanet ola Rahman'a

- 9.Çıkıp üçler semah-ı sem'ime neşreyledi tarih
- 10.Rahim daim verir yevm-i bekada seyr-i akrana
- 11.İntekale ila rahmetillahü teala el-merhum el-mağfur
- 12.Süleyman Paşa bin Yusuf Bek
- 13.El-Meraşi, Müşir-i Eyalet-i Diyarbekir râhimehuma
- 14.Allahü Te'ala Ruhuna el Fatiha Sene 1256 (M 1840)

Ortada bulunan sanduka sadedir. Mezar, Malatya Mutasarrıfı Şakir Paşa'nın kızı Hamdiye Hanım'a aittir. Baş şahidesinde bulunan kitabe metni ise şöyledir: (Fotoğraf 133)

- 1- سنه ١٣٠٢
- 2- يا غفار
- 3- اتقلت الي رحمة
- 4- الله تعالى المرحومة
- 5- المغفورة مالطيه متصرفي
- 6- سعادتلو شاکر پاشا
- 7- خضرتلرنیک کریمسی حمدیه
- 8- خانم روحی اچون الفاتحه

- 1.Sene 1302 (M 1886)
- 2.Ya Gaffar
- 3.İntikale ila rahmet
- 4.Allahu te'ala el-merhum
- 5.El-magrufete Malatya Mutasarrıfı
- 6.Saadetlü Şakir Paşa
- 7.Hazretlerinin kerimesi Hamdiye
- 8.Hanım ruhiyçûn el-Fatiha

Kuzeyde bulunan sanduka Edirnekari kalem işleriyle süslenmiştir. (Fotoğraf 135,136,137) Sandukanın uzun kenarlarında üç, dar kenarlarında bir tane pano içinde süslemeler bulunur. Bu panolar vazodan çıkan natürel çiçek motifleriyle işlenmiştir. (Fotoğraf 137) Baş şahidenin üst bölümünde gül bezek motifi onun etrafında çiçeklerle bezeli, köşelerde ise ay ve yıldız motifi bulunmaktadır. (Fotoğraf 136) Sandukanın üzerinde yine çiçek süslemeleri, ortasında ise baş şahidesinde yer alan gülbezek motifi çukur olarak işlenmiştir. Şahidenin üst kısmı yelpaze şeklindedir. Ayrıca sandukanın ayak kısmında spiral dallı çiçek motifi bulunmaktadır. (Fotoğraf 135) Şahideler yelpaze şeklinde işlenmiştir. Cami R. 1308/M. 1892 yılındaki depremde hasar görmüştür. Onarımdan önce harim kısmı tonoz ve kemerliydi. Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 1976'da yapılan onarım sırasında tavan 0,80 m yükseltilmiştir. Cami duvarında olan ezanlığı yıkılarak 1961 yılında minare eklenmiştir.¹³³ Vakıflar Bölge müdürlüğüne 2007 yılında restore edilmiştir. Avlunun batı kanadında Kur'an kursu, lojman ve tuvalet bulunmaktadır. Cami avlu kuzey cephesi, bahçe duvarı boyunca abdest alma muslukları sıralanmaktadır.

Mezar, Serasker Avni Paşa'nın kızı,14. Liva Kumandanlığı yapmış olan Mustafa Naim Paşa'nın karısına aittir. (Fotoğraf 134) Türbede bulunan mezar taşları üzerinde M 1840, M 1886, M 1901 tarihleri bulunmaktadır. Dolayısıyla cami yapıldıktan sonra türbelerin ilave edildiği anlaşılmaktadır.

1- دوردوني اردويه

2- همایون ارکانندن میر لوا

3-مصطفی نعیم پاشانک

4- حلیله سی خانمن

5- روحیچین رضا ء الله

6- الفاتحه غفرالله لهما

7- واحسن الیهما امین

8- ۲۳ شباط ۱۳۱۶

¹³³ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 250.

Kitabe metni şöyledir:

1. Dördüncü orduya
2. Hümayun erkanından mirliva
3. Mustafa Naim Paşa'nın
4. Halilesi hanımın
5. Ruhîyçûn rızaen li'llah
6. El-Fatiha Gafarallahu lehuma
7. Ve ahsene ileyhima. Amin
8. 23 Şubat 1316 (M. 1901)

Mezar taşlarındaki kitabe metinlerinde M.1840, M.1886 ve M.1901 tarihleri yazmaktadır. Buradan hareketle cami yapıldıktan sonra türbe kısmının ilave edildiği anlaşılmaktadır.¹³⁴

Fotoğraf 2.120. Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi

Fotoğraf 2.121. Yusuf Ziya Paşa Camii son cemaat yeri

¹³⁴ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 247.

Fotoğraf 2.122. Yusuf Ziya Paşa Camii batı köşesinde yer alan minare ve kaidesi

Fotoğraf 2.123. Yusuf Ziya Paşa Camii basık kemerli harim kapısı ve kitabe

Fotoğraf 2.124. Yusuf Ziya Paşa Camii istiridye şeklinde mihrap nişi

Fotoğraf 2.125. Yusuf Ziya Paşa Camii sonradan yapılan minber

Fotoğraf 2.126. Yusuf Ziya Paşa Camii istitidyde şeklinde mihrap nişi detay

Fotoğraf 2.127. Yusuf Ziya Paşa Camii harim kısmı, doğu cephe ahşap tavan, şevli pencereler

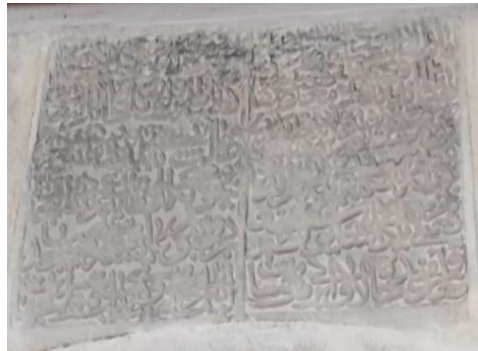
Fotoğraf 2.128. Yusuf Ziya Paşa Camii minare giriş

Fotoğraf 2.129. Yusuf Ziya Paşa Camii vaaz kürsüsü

Fotoğraf 2.130. Yusuf Ziya Paşa Camii dış cephe batı duvarındaki ahşap hatıllar

Fotoğraf 2.131. Yusuf Ziya Paşa Camii harim giriş kapısı üzerindeki kitabe

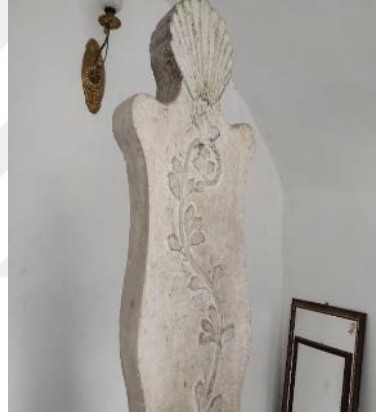
Fotoğraf 2.132. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe, güneyde bulunan Müşir Süleyman Paşa'ya ait mezar kitabesi

Fotoğraf 2.133. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Hamidiye Hanım'a ait mezar kitabesi

Fotoğraf 2.134. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar kitabesi

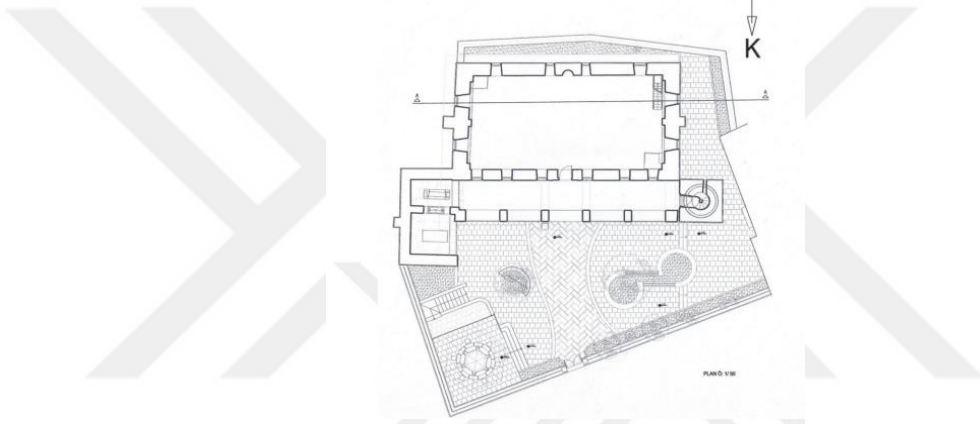
Fotoğraf 2.135. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar şahidesi

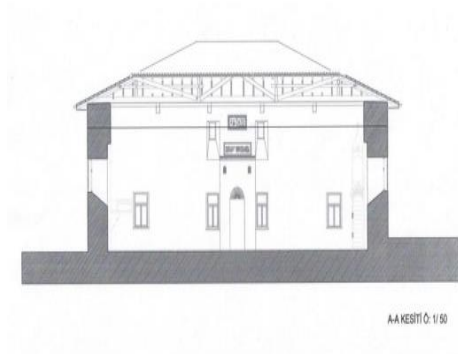
Fotoğraf 2.136. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar üzerindeki gülbezek motifi

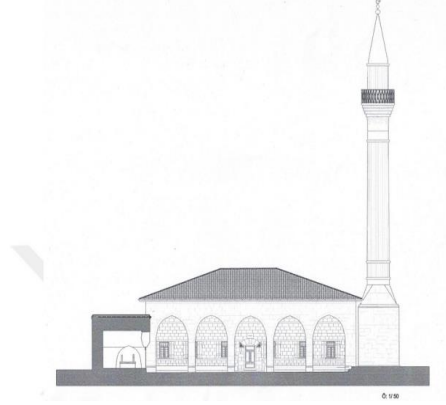
Fotoğraf 2.137. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe Ayşe Hanım'a ait mezar sandukası süslemeleri

Fotoğraf 2.138. Yusuf Ziya Paşa Camii türbe rölöve planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 2.139. Yusuf Ziya Paşa Camii, türbe, doğu-batı doğrultulu kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 2.140. Yusuf Ziya Paşa Camii, türbe, kuzey cephe rölöve görünümü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi)

2.1.17. Tahtalı Minare Camii

Malatya Merkez K. Mustafa Paşa Mahallesi Halep Caddesi üzerinde yer alan Geç Osmanlı dönemi camilerinden biridir. (Fotoğraf 141) Caminin mülkiyeti Hafız Mustafa Paşa Vakfı'na aittir. Caminin giriş kapısı yuvarlak kemerli ve demir doğramalıdır. (Fotoğraf 141) Cami tek mekânlı ve dikdörtgen planlıdır. (Fotoğraf 147) Ahşap tavanlı, düz damlı ve kontrplakla kaplıdır. Son cemaat yeri ve harim bölümünden oluşan caminin güney cephesinde beş, kuzeyde altı, doğuda mahfil katında üç adet pencere bulunmaktadır. Pencereler içten yuvarlak kemerli, dıştan dikdörtgen şekilli söve ve lentolardan oluşmaktadır. Caminin kuzey tarafında sekiz ahşap direk üzerine oturan “U” şeklinde mahfil katı bulunmaktadır. (Fotoğraf 145) Mahfil çıkışı kuzeyden bir merdivenle sağlanır. Duvarlar kerpiçten yapılmıştır. Sonradan beton harç ile sıva yapılmıştır. Minare zamanla yapılan onarımlar sonucu çatının ortasında kalmıştır. (Fotoğraf 149) Ahşaptan yapılmış minareye ahşap mahfilden çıkılır. Mihrap kemerli bir nişten ibarettir. (Fotoğraf 144) Camide üç kitabe yer almaktadır. Avlu giriş kapısı üzerinde yazan 1.kitabede şöyle yazar: (Fotoğraf 143) Köşelerde “Maşallah” ve “Allah” ibareleri vardır.

1.Kitabe:

1- حضرت حافظ مصطفی پاشا

2- یاپدی مجدد جامع زیبا

3- عدل و عطا ده بی مثل حقا

4- راقا دوشدی بر گوزل تاریخ

5- بانىء ثانىء من بنى الله

6- ايليوب مقبول خيرنى مولا

7- سنة 1183

8- ماشاء الله

1.Kitabe okunuşu:

- 1- “Hazret-i Hâfız Mustafa Paşa
- 2- yaptı mücedded cami-i zibâ
- 3- Adlü atada bi-misl hakka
- 4- Raika düşdü bir güzel tarih
- 5- Bani-i sani men bena lillah
- 6- Eyleyüb makbul hayrını Mevlâ
- 7- Sene 1183
- 8- Maşallah”

İkinci kitabe harime giriş kapısı üzerindedir. (Fotoğraf 148) Kitabe H.1272/M. 1855 tarihlidir. Kitabe taşa kabartma tekniğiyle celi talik hatla dört satır şeklinde hak edilmiştir.

2.kitabe:

1- إلهى مصطفى حافظ وار ايله احسانى

2- انك خير ايله ياپلدى مزین جامع ثانى

3- ثوابنه مشارق قیل دلیل اولنلری یا رب

4- شفیع اولسون حبيبك اول محمد کیم سلطانى

5- جزاده روز محشرده خاطره قیل کرم قانع

6- مقامن ایلکل روضة نعیمکله اکی طویل

7- بو معنایى بیورمشدر رسول رب یزدانى

8- حسابى یسیر ايله عذاب ایلمکل اصلا

9- قبول ایله بونی بویله بحق نور قرانی

10- ضایع دیدی تاریخن چقوب او جمیل مقامندن

11- تاریخ سنه ۱۲۷۲

Kitabe metni okunuşu:¹³⁵

- 1- “İlahi Mustafa Hafız var eyle ihsanı
- 2- Anın hayrıyla yapıldı müzeyyen cami-i sani
- 3- Sevabına meşarik kıl delil olanları ya Rab
- 4- Şefi olsun habibi ol Muhammed’i kim sultanı
- 5- Cezade-i rûz-i mahşerde hatıra kıl keremkani
- 6- Makamın eylegil Ravza-i naiminle anı taviil”
- 7- Bu manayı buyurmuştur Resul-u Rebbi Yezdani
- 8- Hesabı yesir eyle azab eylemegil asla
- 9- Kabul eyle bunu böyle bi hakkı nur-u Kur’anı
- 10- Zayi dedi tarihin çıkıp o cemil makamından

Tarih sene 1272

Üçüncü kitabe, iç mekânda mihrabın üstündedir. (Fotoğraf 142) Kitabe R.1314 /M.1898 tarihlidir. Taş malzemeye kabartma tekniğinde hak edilen kitabenin dili Osmanlı Türkçesidir. İki sütun halinde karşılıklı olarak altı satır halinde yazılmış olan kitabenin ilk beş satırı sülüs, tarihin yer aldığı son satırı ise talik hatlıdır. Kitabe yapının R.1314/M.1898 tarihinde onarım geçirdiğini belgelemektedir.

¹³⁵ İrfan Yıldız, “Malatya Tahtalı Minare Camii Sanat Tarihi Raporu”, 2017, 15.

1 - بغله ال ايله حضوردر كه حقه كل طور	قيل نماز ايله نياز اوله وجودن پر نور
2 - بونده موجود ایدی بر جامع زیبا اول	اهل خیر ایتمیشدی بذل نقود موفور
3 - لیک پک اولمشیدی حال خرابه مائل	ایلیوب اهل محله دخی بذل مقدر
4 - قصر فردوسه مثال دار مناجات اولدی	غبطه ایلرسه روا اكا تجلا كه طور
5 - امر تعمیری ختام بولدی دیدم تاریخن	ایده ساعیلرینک سعینی مولا مشکور
6 - من بني مسجدا لله	بني الله له بيتا في الجنة

سنة ۱۳۱۴ رومی

Kitabe metni okunuşu:¹³⁶

1- Bağla el eyle huzurdur ki Hakka gel dur	Kıl namaz eyle niyaz ola vücudun pür nûr
2- Bunda mevcut idi bir cami ziba evvel	Ehl-i hayr etmişdi bezl-i nukud-u mevfur
3- Lik pek olmuş idi hali harabe mail	Eyleyep ehl-i mahalle dahi bezl-i makdur
4- Kasr-ı Firdevse misal dar-ı münacaat oldu	Gıpta eyleser reva ana tecelli ki dur
5- Emr-i tamiri hitam buldu dedim tarihin	Ede sayilerinin sayini Mevla meşkûr
6- Men bena mesciden lillahi	Benellahu lehu beyten fil cenneti

Sene Rumi 1314

¹³⁶ Yıldız, “Malatya Tahtalı Minare Camii Sanat Tarihi Raporu”, 17.

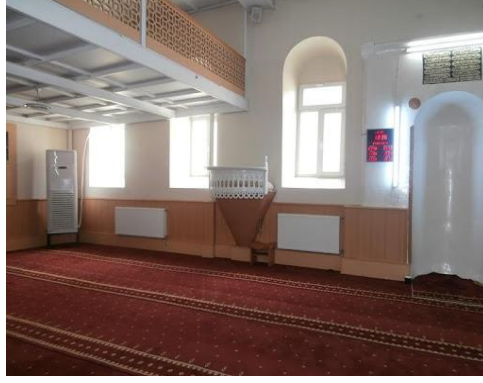
Fotoğraf 2.141. Tahtalı Minare Camii genel görünüm

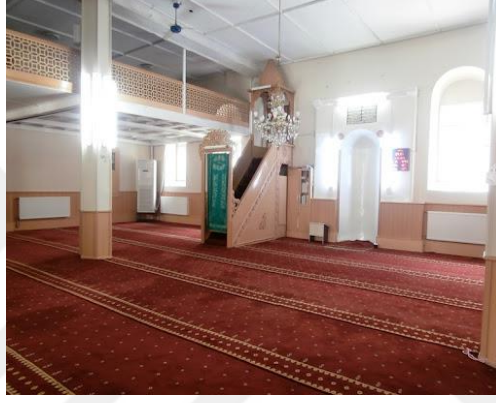
Fotoğraf 2.142. Tahtalı Minare Camii mihrap üzerinde yazılı kitabe

Fotoğraf 2.143. Tahtalı Minare Camii avlu kapısı üzerindeki kitabe

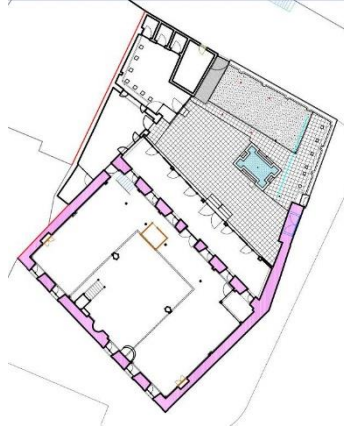
Fotoğraf 2.144. Tahtalı Minare Camii mihrap,vaaz kürsüsü

Fotoğraf 2.145. Tahtalı Minare Camii minber ve mahfil

Fotoğraf 2.146.Tahtalı Minare Camii güneydoğudan görünüm

Fotoğraf 2.147. Tahtalı Minareli Camii'nin planı¹³⁷

Fotoğraf 2.148. Tahtalı Minare Camii harim giriş kapısı üzerindeki kitabe

Fotoğraf 2.149. Tahtalı Minareli Camii minaresi

¹³⁷ Yıldız, "Malatya Tahtalı Minare Camii Sanat Tarihi Raporu", 20.

2.1.18. Toptaş Camii

Eski Malatya’da şehir surlarının dışında, Toptaş Mahallesi’ndedir. (Fotoğraf 150) Caminin ilk yapım tarihi belli değildir. Ancak 1588 yılında Miralay Hüsrev Paşa tarafından caminin onarım gördüğü kapı girişi üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 159) Çatı dışında taştan yapılan cami, 2015 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Cami etrafında bulunan yuvarlak taşlarla dikkat çekmektedir. (Fotoğraf 151) Bu taşların ne için konulduğuna ilişkin belge olmamasına rağmen halk arasındaki inanişâ göre taşların bölgedeki belli aileleri temsil ettiği belirtilmektedir. Bu taşlara oturan misafirler, o taşın sahibi aile tarafından misafir edilmiştir. Cami, kareye yakın dikdörtgen planlı ve üç sahnıdır. (Fotoğraf 160) Orta sahnin daha geniştir. Sahnınlar mihraba dik uzanmaktadır. Dışarda iki gözlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. (Fotoğraf 152) Cami de fazla süsleme unsuru bulunmaz. Basık kemerli kapı açıklığının iki tarafında “Mühr-ü Süleyman” motifi ve “lale” motifi bulunmaktadır. (Fotoğraf 154) Beden duvarlarında moloz taş kullanılmıştır. Harim kısmında bulunan kemerler ise kesme taştan yapılmıştır.¹³⁸ (Fotoğraf 157,158) Mihrap yarım silindirik basit bir niş içindedir. (Fotoğraf 156) Minare bahçe içinde avlunun kuzeyinde yer alır. Kare kaideli, sekizgen pabuçlu, silindir gövdelidir. Kaide, düzgün kesme taştan yapılmış olup, gövde tuğladan yapılmıştır. (Fotoğraf 153) Minare kaidesinin doğu cephesinde basık kemerli kapı yer alır. Kapı kemeri üzerindeki taş H.1371/M.1951 tarihi yazılıdır. Bu kitabe bize minarenin bu tarihte yenilendiğini göstermektedir.¹³⁹ (Fotoğraf 154) Kitabenin metni şu şekildedir:

عفا الله فتبارك الله ١٣٧١

Kitabenin Türkçesi:

Allah affetsin, Allah mübarek etsin. 1371

Caminin yapım kitabesi günümüze ulaşmamışsa da iki ayrı onarım kitabesi bulunmaktadır.

¹³⁸“Ecdat yadigarı Toptaş Camisi yeniden ibadete açıldı”, erişim: 22 Haziran 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ecdat-yadigari-toptas-camisi-yeniden-ibadete-acildi/1261830>.

¹³⁹ Eskici, *Eski Malatya’da Türk-İslam Eserleri*, 83.

Son cemaat yeri kemer köşeliğinde yer alan M. 1826 tarihli onarım kitabe metni şu şekildedir:

جدد هذا المسجد المبارك لرضا الله تعالى المتول
اسماعيل افندی و خاطب حاجی مصطفا سعى سعيا بليعا رجبا من الله
تعالى ان يغفرو يشفع بسببه صلى الله تعالى عليه وسلم فى سنة ١٢٤٢

Bu kitabenin Türkçesi:¹⁴⁰

Mütevelli İsmail Efendi ve Hatib Hacı Mustafa Allah'tan af ve peygamberin vesilesiyle, şefaet bulmak umuduyla, büyük bir çaba göstererek, bu mübarek camiyi Yüce Allah'ın rızası için H.1242/M.1826 yılında yenilediler.

Son cemaat yeri duvarı batı yönde yer alan 1587 tarihli onarım kitabesinde ise Karahan Camii'ni yaptıran (1582) Miralay Hüsrev Bey tarafından 1587 tarihinde tamir edildiği yazmaktadır. Ancak kitabe buraya sonradan eklenmiştir.¹⁴¹Bu kitabe günümüzde yerinde mevcut değildir.

Fotoğraf 2.150. Toptaş Camii genel görünüm

¹⁴⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 83.

¹⁴¹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 83.

Fotoğraf 2.151. Toptaş Camii en baştaki sadaka taşı ve camiye adını veren taş sıraları

Fotoğraf 2.152. Toptaş Camii, sivri ve yuvarlak kemerli, iki gözlü son cemaat yeri

Fotoğraf 2.153. Toptaş Camii minare

Fotoğraf 2.154. Toptaş Camii basık kemerli minare kapısı ve kitabe

Fotoğraf 2.155. Toptaş Camii, basık kemerli harim giriş

Fotoğraf 2.156. Toptaş Camii, taş mihrap

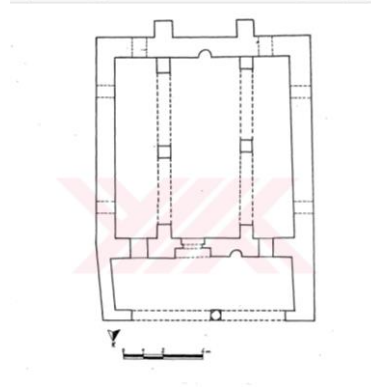
Fotoğraf 2.157. Toptaş Camii, harim içten görünüş

Fotoğraf 2.158. Toptaş Camii, harimde bulunan kemer ayakları

Fotoğraf 2.159. Toptaş Camii son cemaat yeri kemer köşeliğinde yer alan onarım kitabesi

Fotoğraf 2.160. Toptaş Camii plan¹⁴²

2.1.19. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii

Malatya Merkez Yeşilyurt ilçesinde İlyas Mahallesi'nde bulunan cami Osmanlı dönemi eseridir. (Fotoğraf 171) Camide üç tane kitabe bulunmaktadır. Doğu tarafındaki bulunan beden duvarı üzerinde bulunan kitabeye göre cami 1890 yılında inşa edilmiştir. (Fotoğraf 172,179) Ana duvarları kerpiçten inşa edilen cami, harim ve son cemaat bölümlerinden oluşmaktadır. (Fotoğraf 180) Cami “Köşk Minareli Cami” ya da “Tenekeli Cami” olarak bilinmektedir. Cami kubbesi baldaken tarzda yapılmıştır. Üzeri galvanizli sac ile örtülmüştür.¹⁴³ (Fotoğraf 171,181)

Cami minaresi kısa ve kule şeklinde bir şerefeden oluşmaktadır. (Fotoğraf 174,182) Bu minare Selçuklular döneminde mahalle, bağ mescitlerinde kullanılan köşk tipi minare formuna bir örnektir. Minare, kiliselerin çan kulesine benzetildiği için kiliseden dönüştürülmüş bir cami olduğu bilgisi doğru değildir. Ayrıca kilise formunda bulunan yapılarda apsis (doğu yönünde yarım kubbeli ibadet alanı), atrium (avlu), narteks (ön mekân), naos (ibadet edilen toplanma alanı) gibi mimari bölümlerle, Hristiyanlığın simgesi olan haç motifi, çan kulesi bulunmamaktadır. Yakın mahalle olan İskender Mahallesi'nde 1896 tarihli “İskender Camii'nin minaresi de aynı Hacı İlyas Camii minaresi gibi köşk şeklindedir. (Fotoğraf 177,178) Köşk tipi minare Selçukluların Orta

¹⁴² Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 206.

¹⁴³ “Malatya'da İlyas (Tenekeli) Camii”, *Malatya Gazeteciler Cemiyeti*, erişim: 24 Haziran 2021, http://www.malatyagazetecilercemiyeti.org/malatya-da-ilyas-tenekeli-kosk-minareli-cami_m201.html.

Anadolu'ya getirdiği bir mimari formdur. Köşk minareye minbere benzediğinden dolayı “Minber Minare” de denilmektedir.¹⁴⁴

Enine dikdörtgen planlı olan caminin son cemaat yeri harim kısmının kuzeyinde, kuzey beden duvarına bitişik konumlandırılmıştır. (Fotoğraf 173) Harime giriş kapısı kuzey beden duvarında yer alır. Harim kısmında, mihrap önü kubbesi olarak sekizgen kasnaklı, sivri külahlı, sekiz adet ahşap ayak üzerinde yükselen kubbesi vardır. Ahşap kubbe galvanizli teneke ile örtülüdür. Kubbede dokuz pencere bulunmaktadır. Caminin beden duvarları kerpiçten yapılmıştır. Tavan ardıç ve sedir ağacından hezanlarla (ağaç, tomruk) örtülüdür. Aydınlatma güney ve doğu duvarındaki pencerelerle sağlanan caminin mihrabı yuvarlak ve derin bir niş içindedir. Basit ve sadedir. Minber ahşaptan yapılmış ve fazla sanatsal özellik göstermez. (Fotoğraf 175,176) Avlunun üç tarafı dört ahşap direk ile desteklenmektedir. Caminin avlusunda da bir mihrap bulunmaktadır. (Fotoğraf 173) Son yıllarda camiye ek kısımlar ilave edilmiştir. Doğu cephe hatlı duvar yönünde ve avlu giriş kapısı üzerinde üç adet kitabe vardır. Kitabeler kesme yonu taştan yapılmıştır. Kitabeye göre cami 1890 yılında yapılmıştır. Avlunun doğu cephesinde kesme yontma taştan yirmi basamaklı, çıkılan ezanlık, köşk minare bölümü bulunur. Cami alanı 246 metredir.¹⁴⁵

Cami kesme taştan örülmüş bahçe duvarı giriş kapısı üzerinde, köşk minarenin altında Osmanlı Türkçesiyle yazılmış yazıtlar ve motif bulunmaktadır. Yazılar, Eski Osmanlı Yazıları Arşiv çalışanı Mustafa Cansız tarafından okunmuştur. Şiir gazel formunda yazılmıştır. Şiirden anlaşılacağı üzere camiyi halk yapmıştır. Şiirin son dizesi tarih dizesi olduğundan bu dizedeki harflerin ebced hesabına göre karşılığı H. 980'dir. Miladi olarak da 1572-1573 yılları olan II. Selim dönemine gelmektedir. Yine taşların üzerinde H. 1315/M. 1890 tarihi yazılıdır. Bu tarihin onarım tarihi olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁴ “Malatya'da İlyas Tenekeli Köşk Minareli Camii”.

¹⁴⁵ “Malatya'da İlyas Tenekeli Köşk Minareli Camii”

¹⁴⁶ “Malatya'da İlyas Tenekeli Köşk Minareli Camii”

Avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe metni yazılışı şöyledir:

اهتمام خلد برین سراولر اجر	1- بعون الله تمام اولدی تدویر
حق ایتسن اکلری عقباده بشیر	2- دلالت ایتد یلر اهلی محله
اولنسون روضهء جنت ایله تبشیر	3- عبادت ایلین بو سجده ده
بو سجدهاهی قیل نو ایین تنویر	4- اوقو تاریخ عبادتله سن ایله

Yazıların okunuşu şöyledir:¹⁴⁷

1- Bi'avnillah tamam oldu tedvir	İhtimam huld-berin sır olur ecir
2- Delalet etdiler ehl-i mahalle	Hak etsün anları ukbada beşir
3- İbadet eylenen bu secde-gâhda	Olunsun ravza-ı cennetle tebşir
4- Oku tarih ibadetle sen eyle	Bu secdegahı kıl nev-ayin tenvir

Fotoğraf 2.161. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii genel görünüm

Fotoğraf 2.162. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii güneydoğu cephe görünüm

¹⁴⁷“Malatya'da İlyas Tenekeli Köşk Minareli Camii”

Fotoğraf 2.163. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii son cemaat yeri

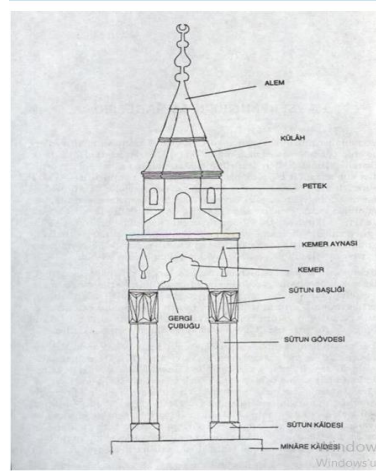
Fotoğraf 2.164. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii harim

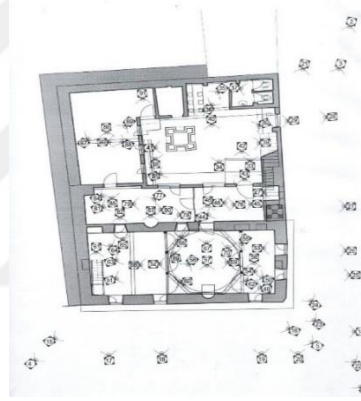
Fotoğraf 2.165. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii kitabe

Fotoğraf 2.166. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii köşk minare

Fotoğraf 2.167. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii minare çizim (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 2.168. Hacı İlyas (Tenekeli) Camii plan (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

2.1.20. Yeni (Hacı Yusuf) Camii

Malatya şehir merkezinde, İnönü Kapalı Çarşı'nın kuzeyinde yer alan cami, kuzeye doğru hafif meyilli bir arazi üzerine yapılmıştır. Cami kareye yakın dikdörtgen planlıdır. (Fotoğraf 193) Cami kuzey, doğu ve batı tarafını çevreleyen avlusu ile dikkat çekicidir. (Fotoğraf 169) Dikkat çeken diğer bir özelliği ise caminin bir bodrum kata sahip olmasıdır. Buraya iniş, harimin içinden kuzey duvarındaki bir merdivenle sağlanır. Bodrum kuzeyde 1.50 m güneyde 0.50 m yüksekliktedir. Bodrumunda kubbeyi taşıyan dört ayağın devamı bulunmaktadır. Cami inşa edilirken çıkan suyu kurutmak amacıyla ardıç ağaçları ve bunun da üzerine taş ile döşenmiştir. Yeni Camii olarak da bilinen cami aslında, 1894 depreminde yıkılan Hacı Yusuf Camii'nin yerine inşa edilmiştir.

Günümüzde doğu tarafında şerefe altı bölümüne kadar ayakta kalan minare Hacı Yusuf Camii'ne aittir. (Fotoğraf 174) Bu minarenin batı cephesindeki kitabede H. 1258 /M. 1843 tarihli kitabe metni şöyledir:¹⁴⁸ (Fotoğraf 194)

ایسمی خدا رهنما / ایلیوب حمد ثنا

یوسف بک مصطفا / قیلدی بونی خوش بنا

جنت فردوس اوله / منبع واصلی بقع

تاریخ بر دوشدی هم / کشف حجاب سیا ۱۲۵۸

Okunuşu:

- 1.İsmi hüda rahnuma/ Eyleyüp hamdu sena
- 2.Yusuf bin-i Mustafa/ Kıldı bunu hoş bina
- 3.Cennet-i Firdevs ola/ Menba' vaslı beka
- 4.Tarih ber düştü hem/ Keşf-i hicab-üs siya 1258

Caminin harim kısmı 22.00 m x 22.00 m ebatlarında ortada serbest olarak yükselen, yuvarlak kemerlerle bağlı bir kubbeyle örtülüdür. (Fotoğraf 173) Merkezi kubbenin dört yanında beşik tonozlar bulunmaktadır. (Fotoğraf 187) Caminin dört bir köşesinde ise küçük, köşe kubbeler vardır. (Fotoğraf 172) Mihrap yapıdan dışarı çıkıntı şeklindedir. (Fotoğraf 185) Kuzeyde bulunan son cemaat yeri beş kubbeli ve dört sütunludur. Kare sütün kaideli, yuvarlak gövdeli sütunlar beşik kemerlidir. Sütunlar iki parçalı ve yukarıya doğru daralır. Son cemaat yerindeki sütunlar ön ve yanlarda serbest, güneyde ise duvara bitişik ayak ve kemerlerin taşıdığı sekizgen kasnaklar üzerine oturur. (Fotoğraf 171,178) Kubbeğe geçişler pendentiflerle sağlanır. (Fotoğraf 178) Kubbelerin üzeri kurşunla kaplanmıştır. Ayrıca tunçtan âlem ve yıldız konulmuştur. Son cemaat yerindeki portâlin her iki yanında birer mihrabiye ve dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. (Fotoğraf 180) Harim kısmına girilen portal basık kemerlidir. Profilin etrafı silme ve sütuncelerle

¹⁴⁸ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 250-251.

çevrilidir. (Fotoğraf 179,181,182) Basık kemerin üzerinde bulunan ve beş satır, on mısradan oluşan mermer kitabe metni şöyledir: (Fotoğraf 177)

چكمش افاقه سرى معبد اسلامى كوروك هر طرفدن پيقان اوازه تكبيرى كوروك
يوكسلن قبه نك التنده كى اهل ايمان قدرت الله ه دايانمش ده كوزتلى فرمان
تيتريور كوكده ملكلر ايديلان توحيدده هانكى قالبدر اريمز زمره تحميده
همت خلقله ياپيلدى بو معظم معبد لطفكى كسمه الهى بذه سن ايله مدد
معبد ء تاريخى ۱۳۰۷ اولدى تحقيق منتها سى دخى ۱۳۲۸ الله ولى التوفيق

Mermer kitabe metni okunuşu:

- 1.Çekmiş afaka ser-i mabed-i İslam-ı görün/ Her taraftan çıkan avaza-i tekbiri görün
- 2.Yükselen kubbenin altındaki ehl-i iman/ Kudretullah'a dayanmış da gözetler ferman
- 3.Titriyor gökte melekler edilen tevhide/ Hangi kalptir erimez zümre-i tahmide
- 4.Himmet-i halkla yapıldı bu muazzam mabed/ Lutfunu kesme ilahi bize sen eyle medet
- 5.Mabed-i tarihi 1307 oldu tahkik/ Müntehası dahi 1328 Allahu veliyyü't-tevfik

Camiye giriş üç kapıdan sağlanır. Doğudaki kapıya iki yandan yükselen basamaklı merdiven ile batı tarafındakine ise yuvarlak merdivenlerle çıkılır. (Fotoğraf 174,175) Batı bulunan kapı bayan girişi olarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 176) Bu kapılar nispeten sadedir. Yanlarında sütunceler ve sütuncelerin başlıklarında da barok karakterli başlıklarla tezyini yapılmıştır. Kapıları üzerinde bulunan yaldızlı ayet kuşakları son onarımlarda eklenmiştir. Caminin yan cephelerinde ortada üçerden üç katlı, yanlarda birerden iki katlı yuvarlak kemerli pencereler bulunur. Yapının doğu, batı ve güneyinde bir kuşak dolanır. Mihrabın olduğu bölüm beşgen planlı ve dışarıya çıkıntılıdır. (Fotoğraf 185) Mihrabın içinde iki tane dikdörtgen pencere bulunur. Mihrabın içinde olduğu

tonozun altında bir pencere daha bulunur. Kible duvarının doğu ve batı ucunda yuvarlak kemerli, altlı üstlü pencereler bulunmaktadır.¹⁴⁹ (Fotoğraf 183)

Son cemaat yerinin her iki köşesinde birer minare yer alır. Minarelerin giriş kısımları son cemaat yerine açılır. Kare kaide üzerinde armudi bir pabuca oturan on altıgen gövdeli, alt ve üstten birer taş bilezikle sınırlandırılmış minareler ikişer şerefelidir. (Fotoğraf 170) Şerefeler taşların kademeli olarak kaydırılması ile yapılmıştır. Petekler yukarıya doğru daralarak armudi bir külâh oluşturur. Boğumlu kürelerden oluşan âlemlerle nihayetlenir. Tamamen kesme taştan yapılan camide merkezi kubbeyi sekizgen kaideli, sekizgen ayaklar taşır. (Fotoğraf 186) Başlıklar kare şeklinde olup kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanır. Merkezi kubbe yüksek ve yuvarlak bir kasnağa oturmaktadır. Bu kubbe kasnağında çok sayıda yuvarlak kemerli pencere bulunur. Merkezi kubbeyi dört yönde beşik tonozlar, köşelerde ise küçük kubbeler çevreler. Mihrap nişinin kavsarası mukarnaslarla doludur. Mihrap nişinin iki yanında bulunan sütunçeler rokoko başlıklı ve yuvarlak kemerlidir. (Fotoğraf 184) Kemer içinde siyah zemin üzerinde yaldızlı nesih ayet vardır. Kuzeyde bulunan ahşap mahfil sonradan yapılmıştır. (Fotoğraf 188) Mahfilin çıkışı batı tarafındaki merdivenden sağlanır. Dış cephede bulunan hafifletme kemerleri, pencere etrafları dışarı taşırılarak yapıya bir hareketlilik kazandırılmıştır. Bodrum ile harim kodunu belirleyen silmeler üç cepheden camiyi çevrelemektedir. Kemer silmelerinde basit geometrik motifler kullanılmıştır. Kuzeyde bulunan son cemaat yerine çıkılan merdivenler, kemerler,¹⁵⁰ tonozlar, küçük ve büyük kubbe ile cami kademeli olarak yükseltılarak, estetik bir uyum sağlanmıştır. Caminin üç tarafında bulunan portalların etraf silmelerinin sütunceleri önemlidir. Doğu ve batı portallarındaki sütun başlıkları da rokoko tarzı işlenmiştir. Kuzeydeki harim giriş kapısının her iki yanında bulunan sütuncelerin başlıkları altta ve üstte topuz şeklinde işlenmiştir. (Fotoğraf 182) Portalın basık kemerinin üzerinde tek sıra mukarnas tezyini vardır. Kemer üzengi seviyesinin köşeleri, harimdeki kubbeyi taşıyan ayakların başlıkları gibi volütlüdür. Son cemaat yerinde iki mihrabiye bulunur. Bu mihrabiyeler de mihrap kavsarası gibi mukarnaslıdır.

¹⁴⁹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 252.

¹⁵⁰ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 252-259.

Tonoz ve kubbe içleri klasik anlayışa uygun kalem işleriyle süslenmiştir. Son cemaat yeri pencere alınlıkları, doğu ve batı portal alınlıkları mihrap alınlığı ve yanlarda bulunan pencere alınlıkları, pendentiflerdeki ayet ve isimler 1964 onarımında camiye eklenmiştir. Ahşap minber rokoko tarzı işlenmiş olup mihrabın sağında yer alır. Bu minberin bir benzeri Malatya Ulu Cami'nde bulunmaktadır. Minber ceviz ağacından yapılmış rokoko tarzı kıvrımlar halinde natürel motiflerle işlenmiştir. Cami 14.06.1964 depreminde hasar görmüştür. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım yapılmıştır. İç sıva yenilenmiştir. İç kısma ayetler, kalemişi süslemeler yapılmıştır. Kurşun kubbe örtüleri değiştirilmiş, minarelerin külahında bulunan taş âlemlerin yerine madeni âlem yerleştirilmiştir. Pencere çerçeveleri değiştirilmiştir.2005 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından tekrar restorasyon çalışması yapılmıştır.¹⁵¹

24.01.2020 tarihinde meydana gelen Elâzığ depreminde cami hasar görmüş ve ibadete kapatılmıştır. O tarihten sonra Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması başlatılmış olup halen restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

İlk camiye ait minare kaidesinin batı cephesinde bulunan kitabeye göre H. 1307/ M.1889 yılında hazırlıklara başlanmış, H. 1328/ M. 1910 yılında bitirilmiştir. H. 1312/ M. 1894 tarihli Mamurat'ül Aziz Salnamesi'nde "Büyük ve sağlam bir caminin toplanan yardım paraları ile inşaatı sürmektedir." kaydı bulunmaktadır.¹⁵² Bu tarihten 1893 yılında cami inşaatına başlandığı anlaşılabilir. H. 1325/M. 1907 yılına ait salnamede ise duvarların bittiği ve çatısının örüldüğü kaydedilmektedir.¹⁵³

Yeni (Çarşı) Cami ya da Cami-i Kebir, Malatya il merkezinin dikkat çeken en önemli eserlerinden biridir. İdeal bir merkezi plan şeması gösteren yapı II. Abdulhamid devrinin en güzel yapısı olan Kütahya Ulu Camii'nden sonra ikinci sırayı alarak çifte minareli, merkezi kubbeli bir ulu cami örneği olmaktadır. Yeni Camii aynı zamanda Karahanlı Cami geleneğini de yansıtmaktadır. Barok özellikler gösteren camide, tezyinatta, harimin bodrum kat üzerinde yükselmesi, mihrabın dışa doğru çıkıntı yapması, korkuluklardaki süslemeler batı etkisinin izlerine örnektir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 262.

¹⁵² Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 262.

¹⁵³ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 263.

¹⁵⁴ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 263.

Fotoğraf 2.169. Yeni Camii (Hacı Yusuf Camii) güneydoğu görünüm

Fotoğraf 2.170. Yeni Camii kuzeybatı görünüm

Fotoğraf 2.171. Yeni Camii son cemaat yeri

Fotoğraf 2.172. Malatya Yeni Camii köşelerde yer alan köşe kubbeler

Fotoğraf 2.173. Yeni Camii merkezi kubbe

Fotoğraf 2.174. Yeni Camii Doğu giriş kapısı ve Hacı Yusuf Camii'ne ait minare

Fotoğraf 2.175. Yeni Camii doğu giriş kapısı

Fotoğraf 2.176. Yeni Camii batı giriş kapısı

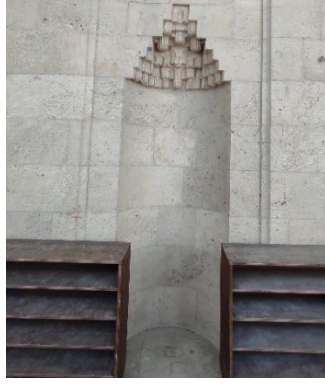
Fotoğraf 2.177. Yeni Camii harim kapısı üzerindeki kitabe

Fotoğraf 2.178. Yeni Camii son cemaat yeri köşe kubbe

Fotoğraf 2.179. Yeni Camii harim giriş

Fotoğraf 2.180. Yeni Camii son cemaat yeri mihrabiye

Fotoğraf 2.181. Yeni Camii harim giriş ve süslemeleri

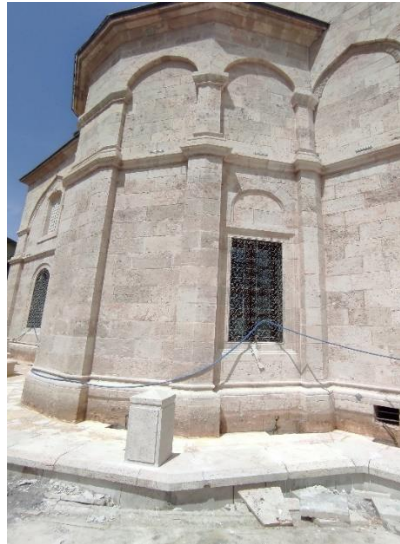
Fotoğraf 2.182. Yeni Camii harim giriş kapısı sütunçe detay

Fotoğraf 2.183. Yeni Camii mihrap

Fotoğraf 2.184. Yeni Camii mihrap sütuncelerindeki rokoko volüt bezemeler

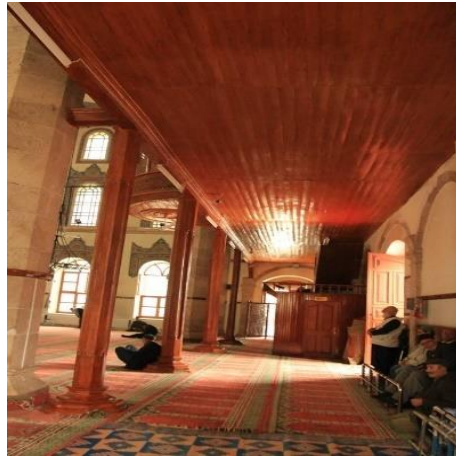
Fotoğraf 2.185. Yeni Camii dışa çıkıntı yapan mihrap nişi

Fotoğraf 2.186. Yeni Camii kubbeyi taşıyan fil ayaklar

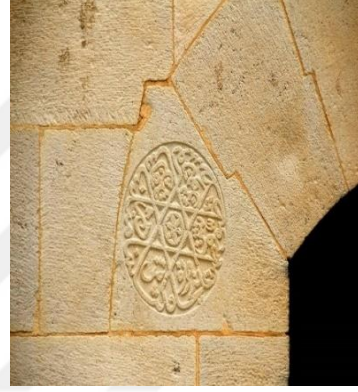
Fotoğraf 2.187. Yeni Camii tonozlu bölüm

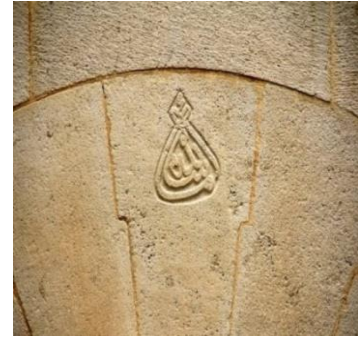
Fotoğraf 2.188. Yeni Camii ahşap mahfil

Fotoğraf 2.189. Hacı Yusuf Camii'ne ait minare giriş kapısı

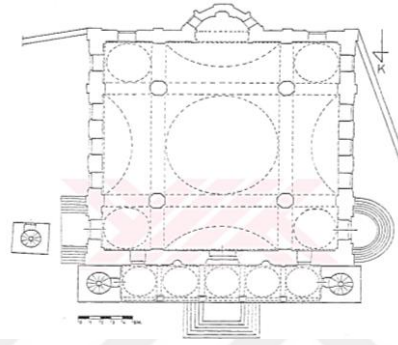
Fotoğraf 2.190. Hacı Yusuf Camii minare kapı detay

Fotoğraf 2.191. Hacı Yusuf Camii'ne ait minare kapısı üzerindeki kitabe (maşallah)

Fotoğraf 2.192. Hacı Yusuf Camii minare kapısı üzerindeki Mühr-ü Süleyman (Ya Hannan ,Ya Mennan)

Fotoğraf 2.193. Malatya Yeni Camii plan¹⁵⁵

Fotoğraf 2.194. Hacı Yusuf Camii'ne ait minare kitabesi

2.2. Yeşilyurt İlçesi Eserleri

2.2.1. Kölükoğlu Camii

Kölükoğlu Camii, Yeşilyurt ilçesi, Hiroğlu Mahallesi'nde bulunmaktadır. Cami harim giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre Hacı Ömer Ağa tarafından H.1338/ M.1920

¹⁵⁵ İsmail Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları* (Selçuk Üniv., 1998), 228.

yılında yaptırılmıştır. (Fotoğraf 195) Kare planlı ve tek kubbelidir. (Fotoğraf 205) Kuzeyinde bulunan son cemaat yeri ahşap tavanlıdır. Dıştan sac ile örtülü ve iki yanında kapalı, ön kısmı ise camekânlıdır. Son cemaat yerinin sağında bir mihrabiye bulunur. (Fotoğraf 199) Son cemaat yerinin kotu avlu zeminin kotundan yüksek olduğundan son cemaat yerine basamaklarla çıkılır. Son cemaat yerindeki dikdörtgen kapıdan harim kısmına girilmektedir. (Fotoğraf 197) Kapı söve ve lentoları taştan yapılmış ve boyanmıştır. Giriş kapısı üzerinde biri yuvarlak, diğeri dilimli iki adet kemer bulunmaktadır. (Fotoğraf 197) Kemerin yüzeyinde bitkisel motifli kalem işi süslemeler bulunur. Kapı kemerin hemen içerisinde kitabe bulunur. (Fotoğraf 204) Kitabe metni şu şekildedir:

صاحب الخيرات الحاج عمر اغا

ابن ابراهيم اغا سنه ١٣٣٨

Kitabe okunuşu:

Sahibü'l hayrat el-Hac Ömer Ağa

İbn-i İbrahim Ağa

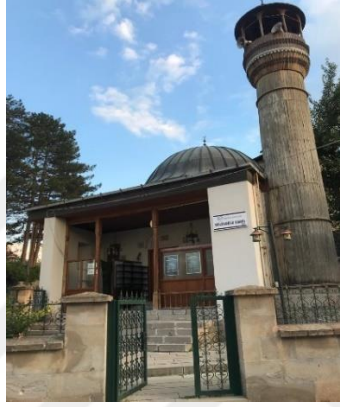
Sene 1338

Kapının harim kısmına bakan kısmı yuvarlak niş içine alınmıştır. Tek kubbesi olan camide kubbeye geçiş elemanı olarak pandantifler kullanılmıştır. Pandantifler duvara bitişik ayaklara oturmaktadır. (Fotoğraf 203) Pandantif kemerlerinin dış kısmında kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Kubbe kasnağında yedi adet pencere yer alır. Harim doğu, batı, kuzeyde ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Pencere kemerleri dışardan testere dişi şeklinde tezyin edilmiştir. (Fotoğraf 198) Kemerlerin dış yüzeylerinde kalem işi bitkisel motifler kullanılmıştır. Mihrap basit bir niş içinde ve üzeri ahşapla kaplıdır. (Fotoğraf 202) Minber ağaçtan yapılmış olup herhangi sanatsal bir özellik göstermez. (Fotoğraf 201) Duvarlar moloz taştan yapılmıştır. Üzeri içten ve dıştan sıva ile kaplıdır. Kuzeybatı köşede yer alan minare tamamen ahşaptan yapılmıştır. Minarenin şerefe kısmının altı ahşap saçakla örtülüdür. (Fotoğraf 200) Avlunun batısında meşruta yer alır. Alt katı ise abdest alma yeri olarak kullanılır.¹⁵⁶

¹⁵⁶“Kölükoğlu Cami- Yeşilyurt- Malatya- Tarih Gezisi”, erişim: 26 Haziran 2021, <https://tarihgezisi.com/camiler/kolukoglu-cami-yesilyurt-malatya/>.

Fotoğraf 2.195. Kölükoğlu Camii kuzeydoğu cepheden görünüm

Fotoğraf 2.196. Kölükoğlu Camii son cemaat yeri

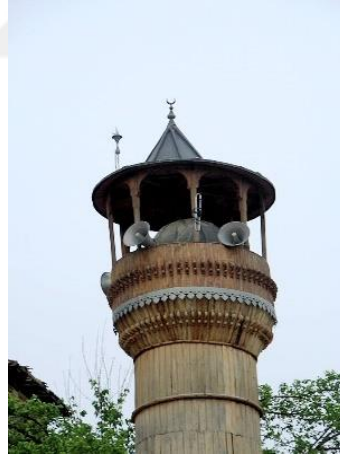
Fotoğraf 2.197. K l koğlu Camii harim giriş kapısı

Fotoğraf 2.198. K l koğlu Camii doğu cephe pencereler

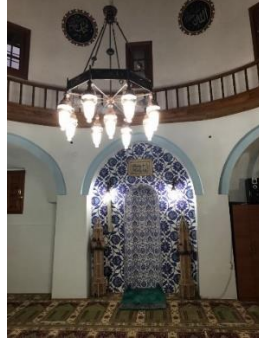
Fotoğraf 2.199. K l koğlu Camii son cemaat yeri mihrabiye niğu

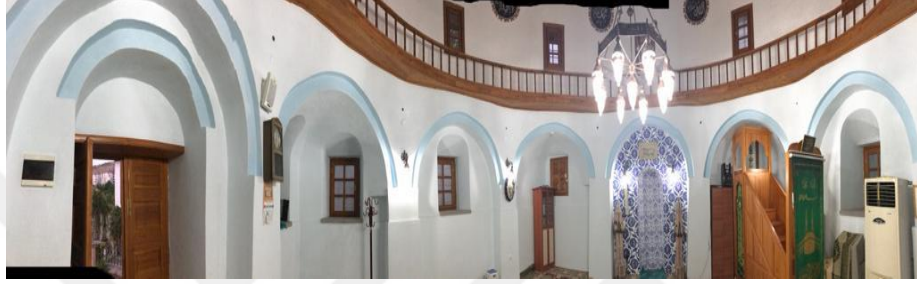
Fotoğraf 2.200. K l koğlu Camii minare

Fotoğraf 2.201. K l koğlu Camii minber

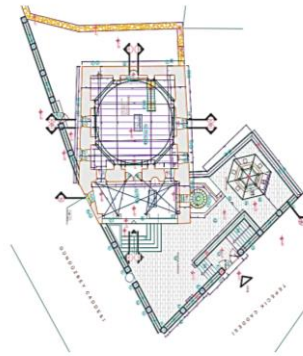
Fotoğraf 2.202. Kölükoğlu Camii mihrap

Fotoğraf 2.203. Kölükoğlu Camii i mekân

Fotoğraf 2.204. Kölükoğlu Camii harim kapısı üzerindeki kitabe

Fotoğraf 2.205. Kölükoğlu Camii restorasyon planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi)

2.2.2. Hacı Bekir Camii

Cami Malatya'nın Yeşilyurt-Gündüzbey Mevkii'nin Aşağıköy Mahallesi'nde yer almaktadır. (Fotoğraf 206) Dikdörtgen planlı ve mihraba paralel iki sahından oluşmaktadır. (Fotoğraf 210) Avlu giriş kapısı dış cephede yer alan beş satırlık kitabede H. 1299/M.1881-1882 yılında Ahmet oğlu Bekir tarafından yaptırılmıştır.¹⁵⁷ (Fotoğraf 207) Yine avlu giriş kapısı iç cephe üzerinde iki satırlık, kufî ve sülüs hatla yazılmış kitabede H.1321/M.1903-1904 yılında tamir gördüğü yazılıdır.¹⁵⁸ (Fotoğraf 211)

Minare bahçe duvarının üzerindedir. Minare kaidesi yoktur. Enine dikdörtgen planlı, ahşap çatılıdır. (Fotoğraf 210,212) Avlu giriş kapısı demir doğramalıdır. (Fotoğraf 207) Tuğladan yapılan minare güdük minaredir. Silindirik gövdeli, şerefe altında bir sıra bilezik bulunmaktadır. (Fotoğraf 207,209) Avluda yer alan taş havuz kazı sırasında ortaya çıkmıştır.¹⁵⁹ (Fotoğraf 215) Kuzey cephede iki katlı son cemaat yeri yer almaktadır. Üst katın ön cephesinde üç tane pencere yer almaktadır. Harim ortada sekizgen sütun ile yan duvarlara bitişik iki kare ayak ile doğu-batı yönünde kemerlerle ayrılmıştır. Mihraba paralel iki sahına ayrılmıştır. Sütunları üzeri onarımlar sırasında ahşapla kaplanmıştır. (Fotoğraf 208) Mihrap basit bir niş içerisindedir. (Fotoğraf 214) Duvarlar moloz taştan yapılmış ve üzeri sıvanmıştır. Malatya müftülük kayıtlarında camiyi ibadete açılış beratında camiyi yapanın ve mimarının Hacı Bekir olduğu, taş duvarlarla ve ahşap tavan örtüsüyle kaplı olduğu belirtilmektedir. Mihrap ve minber sonradan yapılmış olup sanatsal bir özellik göstermez. (Fotoğraf 208) 240 kişilik bir kapasiteye sahip olup, 220 metrekare büyüklüğündedir. Hacı Bekir adlı ustanın, Çırmıhtı Merkez Cami-i Kebir Camii'ni yapan usta ile aynı kişi olduğu düşünülmektedir. Her iki cami mimari özellikler olarak benzerdir. Cami birçok kez onarım geçirmiştir. Tek orijinal kalan iç kısımdaki taş kolonlar olmuştur. Günümüzde yenileme çalışmaları devam etmektedir.

Son cemaat yeri H.1366/M.1946-1947 yılında ilave edilmiştir.¹⁶⁰ (Fotoğraf 213) Bu bölümdeki kitabe metni şu şekildedir:

¹⁵⁷ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 240.

¹⁵⁸ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 240.

¹⁵⁹ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 240.

¹⁶⁰ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 240.

جبرمخدی خلقی همت ایتسون بانسی اولانلره

شفا عتن قیل یا محمد خیره سعی قیلنلره

۱۳۲۲۳

Kitabe Okunuşu:

Cırmıhtı halkı himmet etsin banisi olanlara

Şefaatin kıl ya Muhammed hayra sa'y kılanlara

1366

Hacı Bekir Camii avlu kapısını dış cephesi üzerinde, taş üzerine sülüs hatla yazılmış inşa kitabesi şu şekildedir:

بارك الله ایلدی بو بیٹی لطف کردکار

اولدی بانسی بو خیراتن جها نده باختیار

کوندوز بکلی اسن شاد احمدین اوغلی بکر

سعی ادوب بو خیراته مالینی قیلدی نیاز

کسب معلومات ایده م د یرسک اکر تاریخنی

ایکی یوز طقسان طقوز حصه ضم ایت نیاز

سنه ۱۲۹۹

Kitabe okunuşu:

Barekallah eyledi bu beyti lutf-u Kirdgâr

Oldu banisi bu hayratın cihanda bahtiyar

Gündüzbeyli esin şad. Ahmed'in oğlu Bekir

Say edip bu hayrata malını kıldı niyaz

Kesb-i malumat idem dersin eğer tarihini

İki yüz doksan dokuz hisse zamm it niyaz

Sene H.1299/M.1881/1882

Avlu giriş kapısı iç yüzeyinde, taş üzerinde kufi ve sülüs yazılı, iki satır olarak onarım kitabesi mevcuttur.

Kitabe metni şu şekildedir:

لا اله الا الله محمد رسول الله

..... ١٣٢١

Kitabe metni okunuşu:

La ilahe illallah Muhammedü'r Resulullah

H.1321/M.1903/1904

Fotoğraf 2.206. Hacı Bekir Camii genel görünüm

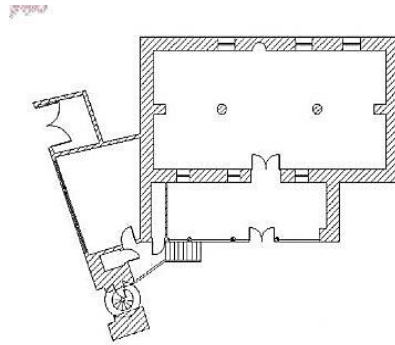
Fotoğraf 2.207. Hacı Bekir Camii avlu giriş kapısı

Fotoğraf 2.208. Hacı Bekir Camii harim, minber ve taş kolonlar

Fotoğraf 2.209. Hacı Bekir Camii avlu giriş iç cephe kitabe

Fotoğraf 2.210. Hacı Bekir Camii plan¹⁶¹

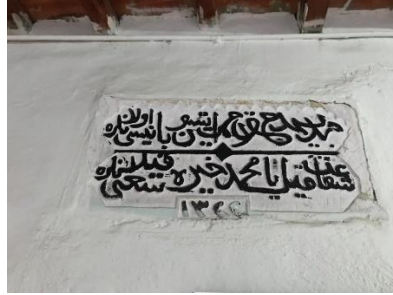
¹⁶¹ Hüseyin Avni Baloğlu, “Malatya-Yeşilyurt Gündüzbey Mahallesi Hacı Bekir Camii Sanat Tarihi Raporu”, Mart 2017, 21.

Fotoğraf 2.211. Hacı Bekir Camii avlu girişı kitabe

Fotoğraf 2.212. Hacı Bekir Camii ahşap üst örtü

Fotoğraf 2.213. Hacı Bekir Camii son cemaat yeri tamir kitabesi

Fotoğraf 2.214. Hacı Bekir Camii mihrap

Fotoğraf 2.215. Hacı Bekir Camii avluda bulunan havuz

2.2.3. Merkez Cami-i Kebir

Malatya-Yeşilyurt ilçe meydanı, Hiroğlu Mahallesi'nde bulunan cami, boyuna dikdörtgen planlıdır. Mustafa Ağa Camii, Büyük Camii adlarıyla da bilinir. (Fotoğraf 238) Mihrap duvarına paralel beş sahınlı ve üzeri tonozla örtülü bölümlerden oluşmaktadır. (Fotoğraf 239) Yapıda bir mihrap önü kubbesi yer almaktadır. Bu kubbe yapıya göre oldukça küçük tutulmuştur. Kubbe, doğrudan kible duvarına oturmaktadır. Kubbe, kuzeyde ise ayak üzerine oturtulmuştur. Cami orta alanda doğu-batı yönünde düzenlenmiş iki yanda duvarla bitişik dörder sıradan toplam on iki kare ayak üzerine sivri kemerlerle düzenlenmiştir. (Fotoğraf 239) Yapı 310 metrekare bir alan üzerindedir. Mihrap nişi taştan yapılmış ve basit tutulmuştur. Mihrap nişinin üzerinde pencere yer alır. (Fotoğraf 241) Ahşaptan oldukça sade yapılmış minberin sanatsal bir özelliği bulunmamaktadır. (Fotoğraf 241)

Yeşilyurt Cami-i Kebir'in ana kapısının üstündeki kitabede metni:

الهی سن عوضلرین ویر بو خیرات اهلینه که خیراتن قبول ایدب
جنانی ایلکل احسان کرملر ایله هم یا رب که احسان ایلوب غفران
غرة العین اسمدر اسمی عذاب اتمیه سبحان که خیرات اتمکه یارین کوجی یتمز انک
لکن سنک لطفی کرمدن شروع اتدی یا منان
الهی بو خیراتن صاحبی دائم سعید اولسون
واروب جنت مقامنه جهنمدن بعید اولسون
صاحبوالخیرات شیخ زاده الحاجی حسین اغا ۱۲۲۱

İlahi sen ivazların ver bu hayrat ehline ki hayratın kabul edüp

Cinanı eylegil ihsan keremler eyle hem ya Rab ki ihsan eyleyüp gufran

Gurretü'l-ayn ismidir ismi azâb etmeye Sübhan ki hayrat etmeye yarın gücü yetmez
anın

Lâkin, senin lutf-ı kereminden şüru etti ya Mennan

İlahi, bu hayratın sahibi daim said olsun

Varıp cennet makamına cehennemden baid olsun

Sahibü'l-hayrat Şeyhzade el-Hac Hüseyin Ağa 1221 (Bu tarih, caminin ikinci kez yapıldığını göstermektedir.)¹⁶² (Fotoğraf 240)

Ana kapının doğusunda, son cemaat yerinde bulunan mihrabın üzerindeki kitabede ise:

الحاج محمد الحاج عثمان ۱۱۶۹
فنادته الملائكة وهو فى المحراب
صاحب الخیرات الحاج مصطفى بن الحاج احمد

Okunuşu:

El-Hac Muhammed El-Hac Osman H.1169/M.1753

¹⁶² “Mustafa Ağa Camii (Cami-i Kebir) Yeşilyurt- Malatya Tarih Gezisi”, erişim: 23 Ağustos 2021, <https://tarihgezisi.com/camiler/mustafa-aga-camii-kebir-cam-i-yesilyurt-malatya/>.

Fenâdethu'l melaîketuhu ve huve yusallî fî'l-mihrabi

Sahibü'l hayrat Hacı Mustafa El-Hac Ahmed ¹⁶³ (Fotoğraf 245)

Bu kitabenin 2.satırında Ali İmran Suresi 39. Ayetinin bir bölümü yazılmıştır. (Meal: O (Zekeriya) mabette (durup namaz kılariken) melekler ona şöyle seslendiler.) Kitabeye göre cami H.1169/M.1753 yılında Hacı Mustafa Ağa tarafından yaptırılmıştır. ¹⁶⁴ (Fotoğraf 245)

Cami içerisinde yuvarlak kemerli, güney cephede üç, doğu cephede dört, batı cephesinde ise beş pencere ile aydınlık sağlanmıştır. Kuzeyde bulunan giriş kapısında sonraki sahinin üzerine ahşaptan bir kadınlar mahfili yapılmıştır. Cami kırma çatılı ve alaturka kiremitlidir. Cami eğimli bir arazi üzerinde kurulduğu için son cemaat yerine uzun bir merdivenle çıkılır. (Fotoğraf 238,247) Son cemaat yeri üç gözlü, sivri kemerli ve bu alanın iki tarafı da kapalıdır. (Fotoğraf 238) Son cemaat yerinin üzeri tabla beton ile örtülüdür. Fakat orijinalde harim kısmının üzeri gibi tonozla örtülü olduğu düşünülmektedir. Son cemaat yerinde istiridye şeklinde yivli bir mihrap bulunur. (Fotoğraf 243) Harim kısmına giriş, sivri kemerli bir niş içerisinde bulunan, basık kemerli çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. (Fotoğraf 242) Minareye giriş son cemaat yerindeki bir merdivenle sağlanmaktadır. (Fotoğraf 243) Minarenin kare kaidesi caminin beden duvarlarıyla aynı yüksekliktedir. Minare silindir gövdeli, şerefesi mukarnaslı, korkuluğu ve külâhı taş ile örülmüş, petek bölümü kısa tutulmuş kesme taş ile örülmüş yüksek bir minaredir. (Fotoğraf 246) Cami moloz taştan yapılmış olup sonradan içten ve dıştan beton sıva ile sıvanmıştır. Caminin önünde sonradan yapılmış bir şadırvan bulunmaktadır.¹⁶⁵

¹⁶³ "Mustafa Ağa Camii (Cami-i Kebir) Yeşilyurt- Malatya Tarih Gezisi".

¹⁶⁴ "Mustafa Ağa Camii (Cami-i Kebir) Yeşilyurt- Malatya Tarih Gezisi".

¹⁶⁵ "Mustafa Ağa (Cami-i Kebir) Cam-i- Yeşilyurt-Malatya- Tarih Gezisi", erişim: 23 Ağustos 2021, <https://tarihgezisi.com/camiler/mustafa-aga-camii-kebir-cam-i-yesilyurt-malatya/>.

Fotoğraf 2.216. Yeşilyurt-Merkez Cami-i Kebir genel görünüm

Fotoğraf 2.217. Yeşilyurt-Merkez Cami-i Kebir harim, sahnınlar

Fotoğraf 2.218. Yeşilyurt Merkez Cami-i Kebir harim Kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 2.219. Yeşilyurt Merkez Cami-i Kebir mihrap ve mihrap önü kubbesi

Fotoğraf 2.220. Yeşilyurt Cami-i Kebir harim girişi

Fotoğraf 2.221. Yeşilyurt Cami-i Kebir minareye çıkış ve son cemat yerindeki istiridyeye şeklinde düzenlenmiş mihrap

Fotoğraf 2.222. Yeşilyurt Cami-i Kebir mihrabiye

Fotoğraf 2.223. Yeşilyurt Cami-i Kebir mihrabiye üzerindeki inşa kitabesi

Fotoğraf 2.224. Yeşilyurt Cami-i Kebir minare

Fotoğraf 2.225. Yeşilyurt Cami-i Kebir plan (Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi)

2.2.4. Hıdır Ağa (Hıdıroğlu) Camii

Cami, Yeşilyurt ilçesi Hıroğlu Mahallesi'ndedir. (Fotoğraf 226) Yapı, Hacı Mehmet Ağa ve Hafız Efendi tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁶⁶ Caminin yapım yılı H.1301/M.1883-1884'tür.¹⁶⁷

Cami düzgün kesme taştan yapılmıştır. Kubbe eteğine kadar taş olan cephe sonradan sıvanmıştır. Kare planlı ve tek kubbelidir. Kuzeyinde camekanlı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu kısma kuzey cephedeki merdivenle çıkılmaktadır. Son cemaat yerinin doğu cephesinde iki, batı cephesinde bir ve kuzey cephesinde üç adet sonradan camla kapatılmış sivri kemerler bulunur. (Fotoğraf 226) Harime giriş, yuvarlak kemerli, taş söveli, tek kanatlı, çelik kapıyla sağlanır. (Fotoğraf 227,229) Harim kare planlı (10x10 m) ve üzeri kubbelidir. Kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Harim kuzey, güney ve batı cephelerinden ikişer, doğu cephesinde ise bir pencere ile bulunmaktadır. Camideki çini ve kalem işi süslemeler sonradan yapılmıştır. Bitkisel bezemeli, oyma tekniğinde ahşaptan yapılan minberi orijinaldir. (Fotoğraf 230) Son cemaat yerindeki çinilerle kaplı mihrabiye nişi orijinal değildir. Mihrabiye yanında yer alan ahşap kapıdan minareye çıkılmaktadır. Caminin batısında yer alan minare tek şerefelidir. Yapılan onarımlar sonucu yapı orijinalliğini kaybetmiş ve dış cephesi mozaikle kaplanmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 242.

¹⁶⁷ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 242.

¹⁶⁸ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 242.

Son cemaat yeri harim giriş kapısı sağ tarafında taş üzerine sülüs hatla, 5 satır olarak yazılmış kitabe metni şu şekildedir: (Fotoğraf 228)

- 1- موفق ایلدی مولا بو ر عنا مسجدی / عالی ایدوب لطف ایله قیلدی بیزه ایحسانی
- 2- نصیب ایت دار عقبا ده جنتن حور و غلمانی اهل خیراتین که سعینی قبول ایده
- 3- خصو صا حاجی محمد اگا هم حافظ افندی / چون ایتدی سعی غیرتله همیشه بولدی
- 4- الهی جرمی عفو ایت بحق حضرت احمد / شفیع قیل روز محشرده جهانین فخری سلطانی
- 5- بولنجه دیدی چون فائق هذران حمد ایله تاریخ / بحمدالله جنت اسا بو مسجد حسنه انجامه

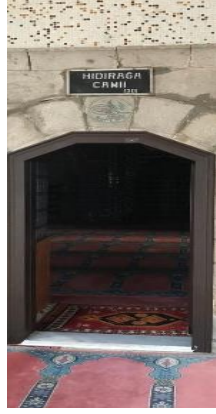
Kitabe metni okunuşu:¹⁶⁹

- 1-Âli idüb lutf ile kıldı bize ihsanı / Muvaffak eyledi mevla bu rana mescidi
- 2-Ehli-i hayratın ki sayını kabul ede / Nasib et dar-ı ukbada cennetin huru gılmanı
- 3-Hususa Hacı Mehmet Ağa hem Hafız Efendi / Çün etdi say-ı gayretle hemişe buldu
- 4-İlahi cürmünü afv et bi-hakkı Hazreti Ahmed / Şefi' kıl ruz-ı mahşerde cihanın fahri sultanı
- 5-Bulunca didi çün Faik hezeran hamd ile tarih / Bihamdillah cennet-asa bu mescid-i hüsne encama

Fotoğraf 2.226. Hıdır Ağa Camii genel görünüm

¹⁶⁹ “Vakıf Eski Eser Kitabe Fişi”, t.y.

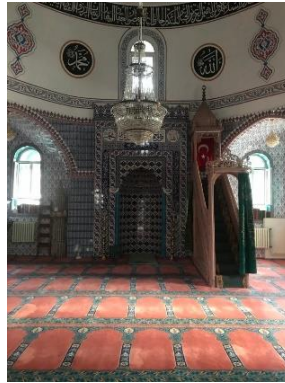
Fotoğraf 2.227. Hıdır Ağa Camii harim giriş kapısı

Fotoğraf 2.228. Harim kapısı üzerinde, sağda yer alan inşa kitabesi

Fotoğraf 2.229. Harim kapısı üzerinde madalyon şeklinde süslemeler

Fotoğraf 2.230. Yeşilyurt-Hıdır Ağa Camii harim iç mekân, mihrap ve minber

2.2.5. Cami-i Kebir Minaresi

Yeşilyurt ilçesi, Gündüzbey’de yer alan minarenin ait olduğu cami yıkılmıştır. Minare, Gündüzbey Merkez Camii’nin kuzeydoğu köşesinde yer alır. (Fotoğraf 231) Minare eski hali ile günümüze kadar gelmiştir. Mahalle halkının katkıları ile M.1889-1890 yılları arasında tamir edilerek günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁷⁰ Minare kare kaideli ve silindirik gövdelidir. (Fotoğraf 231,232) Kare kaideden gövdeye pabuçluk ile geçilmektedir. Minare şerefe altında taştan dört sıra halinde silmeler yer almaktadır. Bu silme sıralarının üzerinde kabartma olarak düzenlenmiş V, ters V (^) motifleri bulunmaktadır. Silindirik gövdeli petek ve korkulukları taştan yapılmıştır. (Fotoğraf 234) Minare kaidesi kapı üzerinde kitabe metni yer alır. (Fotoğraf 233)

Mermer üzerine üç satır olarak sülüs hatla yazılan kitabe metni yazılışı şu şekildedir:

- 1 - بحمدالله يا بيلدى جامعى خوب بر مناره / اهلي اتفاقي ايله ايدب خيرات اشكاره
 - 2 - طش و طپراق چكرلردى حقين رضاسى ايجون / ده يوب كه زائر قيلينه الله رفيق ايدده غلمانلر نه
 - 3 - صد هزاران چوق شكرلر تمام اولدي مناره / بيك اوچ يوز يدي ذى الحجه ده اولدى بناء
- سنه ١٣٠٧

Kitabe okunuşu:¹⁷¹

- 1- Bihamdillah yapıldı camiye hub bir minare. Ahali ittifakı ile edüb hayrat aşikare.
- 2- Taşı toprak çekerlerdi Hakkın rızası için. Deyüp ki zair kılına Allah refik ede gılmanlarına
- 3- Sene bin üç yüz yedi zilhiccede oldu bina. Sad hezaran çok şükürler tamam oldu minare.

H.1307/M.1889/90

¹⁷⁰ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 254.

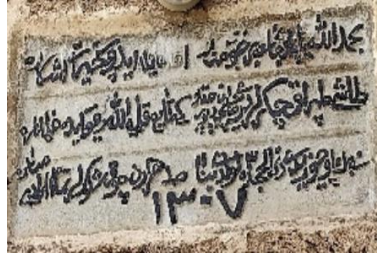
¹⁷¹ “Vakıf Eski Eser Kitabe Fişi”.

Fotoğraf 2.231. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi genel görünüm

Fotoğraf 2.232. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi

Fotoğraf 2.233. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi kaidede yer alan kitabe

Fotoğraf 2.234. Yeşilyurt-Cami-i Kebir minaresi şerefe bölümü motif sıraları

2.3. Arapgir İlçesi Eserleri

2.3.1. Ulu Camii ve Hanikâh

Yapı Eski Arapgir’de, Osman Paşa Cami’nin kuzey yamacına düşen kayalık bir yamaç üzerindedir. (Fotoğraf 235) Minaresi ve kitabesi olmayan cami, halk arasında Ulu Cami olarak bilinmesine rağmen yanında bulunan Hanikâh (dergâh) yapısıyla birlikte bir külliye yapısıdır. Günümüzde dışardan sadece iki kubbesi belirgin olan cami harap bir durumdadır ve restore edilmesi gerekmektedir. Plan ve süsleme özelliklerine bakılarak caminin 14.yy. ın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir.¹⁷² Camiye kuzey duvarında bulunan çok süslü bir portaldan giriş sağlanmıştır. (Fotoğraf 237,238) Portal tam ortada olmayıp, doğu duvarına yakın bir yerde konumlanmıştır. Süslemeleri oldukça dikkat çekicidir. Tamamen taş malzemeden yapılan portalda bitkisel ve geometrik motifler oldukça güzel işlenmiştir. (Fotoğraf 238) Dışarı taşkın olan portalın sivri kemeri, köşe sütuncelerinin üzerine oturur. Bu sütunların başlıkları vazo şeklindedir. Üzeri ise damarlı palmet ve kıvrım dal motifleriyle süslenmiştir. Portaldaki kemeri üç sıra bordür çevreler. Bordürlerde dıştan birinci bordür üzerinde damarlı rumî, palmet lotus ve kıvrık dallar ile tezyin edilmiştir. (Fotoğraf 244) Portalın her iki yanında karşılıklı olarak birer niş vardır. Bu nişleri sivri kemerler tamamlar. Yapının dış yüzü yontulmuş düzgün kesme taş iken iç dolguları moloz taştır. Pencere söveleri üzerinde her biri ayrı tezyinatta kabaralar vardır. Portalın tam karşısına düşen yerde taş kabartmalı mihrap yer alır. Mihrap aşırı büyük yapılmıştır. Mihrap nişi beş sıra bordürle çevrelenmiştir. İçte kalan üç sıra bordür

¹⁷² Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 147.

boş bırakılmıştır. Dışta kalan birinci bordürde, üst üste sıralanmış sekiz köşeli yıldız geçmeler ve içteki yıldızların köşelerinde palmetler görülür. Bu yıldız sıralarını tam ortada bulunan düğüm şeklindeki kabalar birleştirir. Kabalara geometrik geçme tezyinat olarak yapılmıştır. (Fotoğraf 245) Mihrabın iç kısmı palmet, rumi, lotus ve kıvrık dal tezyinatı ile dekore edilmiştir. Mihrap kavsarası mukarnas dolguludur.¹⁷³ (Fotoğraf 239)

Eski Arapgir’de güneye bakan yamaç üzerinde bulunan Arapgir Ulu Camii, güneydoğuya oldukça meyilli bir alan üzerinde yapılmıştır. Kubbeli olan, iki bölüm ile caminin batı tarafında birbirine dik iki tonozlu bölümden oluşmaktadır. (Fotoğraf 236,242,243) Doğu ve batı cepheleri dıştan dışa 16.60 m ve güney cephe ise 14.80 m uzunluğundadır.¹⁷⁴ Kuzey cephenin doğu kanadı ortasında dışa taşkınlık yapan hafif sivri kemerli vardır. Cami harap olmuş bir vaziyette olduğundan kalan bölümlerden basık kemerli olduğu anlaşılan bir kapı ile içeri girilmektedir. Yapıda dört yönden sivri kemerlerin taşıdığı, kubbeye geçiş elemanı olarak pandantiflerin kullanıldığı art arda iki kubbe yer almaktadır. (Fotoğraf 240)

Caminin giriş yönü doğu tarafında altta iki, üst sırada bir pencere bulunmaktadır. Devamında ise altta bir üst sırada iki pencere yer almaktadır. Pencere dıştan dikdörtgen içten ise sivri kemerlidir. Dışarı kısımdan pencere sövelerinde parmaklık deliklerinden demir parmaklıklı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁵

Mihrabın bulunduğu cephede pencere yer almamaktadır. Mihrap, doğu kanadının güney duvarındadır. (Fotoğraf 239) Harimin batı tarafında birbirine dik iki ayrı tonozlu bölüm bulunmaktadır. Güneybatıdaki tonozlu bölümden kuzeydeki tonozlu alana geçilirken sivri kemerli bir açıklıkla geçilmektedir. Bu bölümün batı duvarında bir niş bulunmaktadır. Kuzey duvarında da bir ocağın izleri yer almaktadır. Tonozlu bölümden kuzeydeki medrese olduğu düşünülen bölüme sivri kemer içine açılmış bir kapı ile girilmektedir. Bu mekânın güneybatı köşesinde duvar kesişmelerinden dolayı küçük bir

¹⁷³“Arapgir Ulu Camii”, *Kültür Portalı*, erişim: 01 Eylül 2021, <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/malatya/gezilecekyer/arapgir-ulu-cami>.

¹⁷⁴ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 137.

¹⁷⁵ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 138.

hücre oluşmuştur. Bu bağlantılı mekândan ayrı olarak aynı doğrultuda iki mekân daha bulunmaktadır.¹⁷⁶

Doğu ve kuzey duvarının dış kaplamaları, güney duvarının doğu ucunda bulunan pandantifler, kubbeler, kemerler, mihrap, pencere söveleri, portal kesme taştan yapılmıştır. Diğer bölümlerin kaplamaları ile duvar içleri ise kırma ve moloz taş örgülüdür. Doğu cephede bulunan alt sıradaki dikdörtgen pencerelerin etrafı beyaza çalan renkte iken diğer bölümler ise sarımtırak taş malzeme ile örülmüştür.¹⁷⁷

Eski Arapgir Ulu Cami'nin onarımı hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına rastlanılmamıştır. Fakat doğu kanadının, kuzey ve güney duvarlarının bazı bölümlerinde işçilik farklarından dolayı küçük onarımlar geçirildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁸

Minaresiz olan yapı, farklı üst örtüye sahip kuzeydoğusunda bulunan üç mekânı ile bilinen ulu cami formlarından farklıdır. Bu haliyle zaviyeli camilerden Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki ender örneklerinden biridir. Bu yapıda zaviyeli camilerin bütün özellikleri bulunmasına karşın plan olarak başka bir örneğe rastlanılmamıştır. Yapının cümle kapısında herhangi yazıt bulunmamaktadır. Arapgir'de bulunan süslemeleri en çok olan mimari yapıdır. Yapının plan ve süslemeleri dikkate alındığında 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkündür.¹⁷⁹

Hankâh (Hanikâh): Eski Arapgir'de Ulu Cami'nin 15-20 m. kuzeybatısında yer alır. Güneydoğuya meyilli bir alan üzerinde inşa edilmiş bir yapıdır. Aslında yanında bulunan Ulu Cami ile beraber bir külliye yapısıdır.

Arapgir-Ulu Camii ile beraber Hankâhı da Şeyh Hasan Bey yaptırmıştır. Ayrıca her iki yapıda Şeyh Hasan Bey Vakfına aittir.¹⁸⁰ Eski Arapgir Ulu Camii'nden daha yüksekçe bir yapıdır.¹⁸¹ (Fotoğraf 235)

Tamamen moloz taştan yapılan yapının asıl planı (L) şeklindedir. Plan şemasında iki mekânın kesiştiği noktada dikdörtgen bir hacim yer almaktadır. Bu kısmın üzeri oval

¹⁷⁶ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 138.

¹⁷⁷ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 138.

¹⁷⁸ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 147.

¹⁷⁹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 147.

¹⁸⁰ Korkmaz Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları* (Atatürk Üniv., 2018), 244.

¹⁸¹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 202.

bir kubbe ile örtülüdür.¹⁸² (Fotoğraf 236) Hankâhın kuzey cephesi 12.90 m., doğu cephesi 15.00 m. uzunluğundadır.¹⁸³

Kubbeye geçişler pandantiflerce sağlanmıştır. Yapının doğu duvarı yıkılmış durumdadır. Yapının girişi doğu kanadının kuzey kısmından olmalıdır. Doğü kanadının kuzey cephesinde iki dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Güney cephesinde ise bir şevli pencere mevcuttur. Yapının batı ve kuzey duvarında, duvara gömülü vaziyette sivri formlu hafifletme kemeri yer almaktadır.¹⁸⁴

Yapının batı kanadının doğu cephesinde yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapının kuzey ve güney yönünde uzanan tonozlu bölüm mescit olarak kullanılmıştır. Güney duvarında yarım daire formunda mihrap niş yer almaktadır. Mihrabın her iki yanında, eşit uzaklıkta olan dikdörtgen iki niş yer almaktadır. Bu nişler kandil koyma yerleri olmalıdır. Bu mekândan batı duvarında açılan bir kapı ile üzeri basık dikdörtgen bir mekâna girilmektedir. Bu kısmın türbe olabileceği düşünülmektedir.¹⁸⁵

Hankâhın batı kanadının doğusunda, daire planlı ve taştan yapılmış bir sarnıç bulunmaktadır.¹⁸⁶

Yalnızca kemerlerde kesme taş kullanılmıştır. Yapının diğer kısımlarında moloz taş kullanılmıştır. Pencere ve tonozların başlangıç kemerleri, kubbe ve pandantiflerde kesme taş kullanılmıştır. Yapıda tek süsleme unsuru olarak oval kubbenin başlangıç noktası dikine yerleştirilmiş olarak dolanan bant sırasındır.¹⁸⁷

Hankâh oldukça harap bir durumdadır. Doğü cephesinin büyük bölümü ile tonozun doğu kısmı büyük ölçüde yıkılmıştır. Güney duvarının orta bölümü de kısmen ayaktadır. Yan kısımlar ise tamamen yıkılmış vaziyettedir.

¹⁸² Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 99.

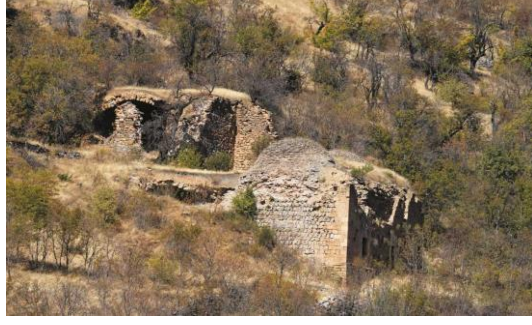
¹⁸³ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 99.

¹⁸⁴ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 245.

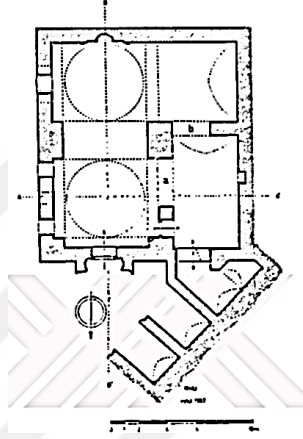
¹⁸⁵ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 245.

¹⁸⁶ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 99.

¹⁸⁷ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 99.

Fotoğraf 2.235. Arapgir Ulu Camii ve Hanikâh genel görünüm

Fotoğraf 2.236. Eski Arapgir Ulu Camii ve Hankâh planı¹⁸⁸

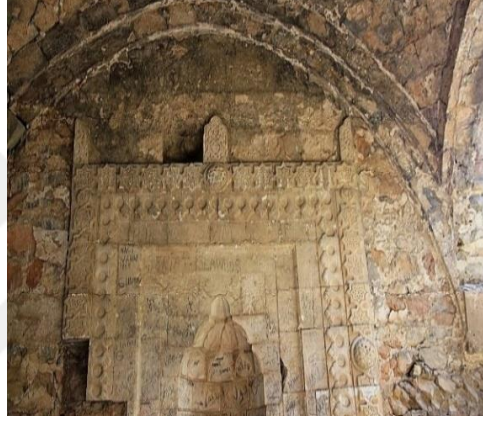

Fotoğraf 2.237. Eski Arapgir Ulu Camii, portal

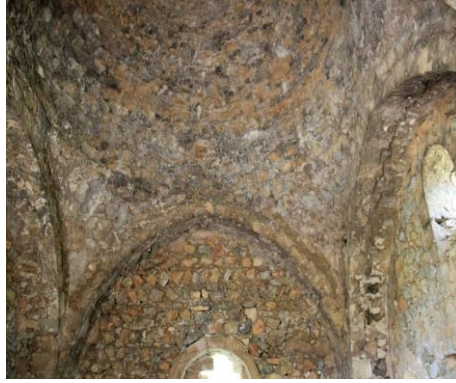
¹⁸⁸ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 209.

Fotoğraf 2.238. Eski Arapgir Ulu Camii, portal üzerindeki bitkisel,geometrik bordürler

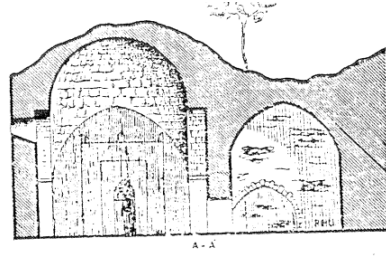
Fotoğraf 2.239. Eski Arapgir Ulu Camii, mihrap

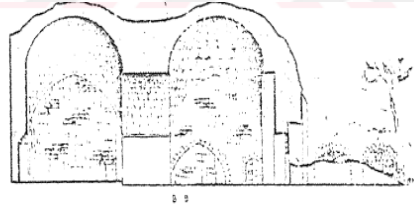
Fotoğraf 2.240. Eski Arapgir Ulu Camii, kubbe ve pendentifler

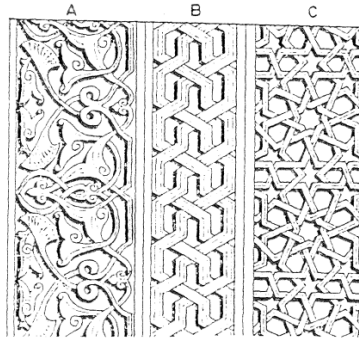
Fotoğraf 2.241. Eski Arapgir Hankâh görünüm

Fotoğraf 2.242. Eski Arapgir Ulu Camii plan kesiti¹⁸⁹

Fotoğraf 2.243. Eski Arapgir Ulu Camii plan kesiti¹⁹⁰

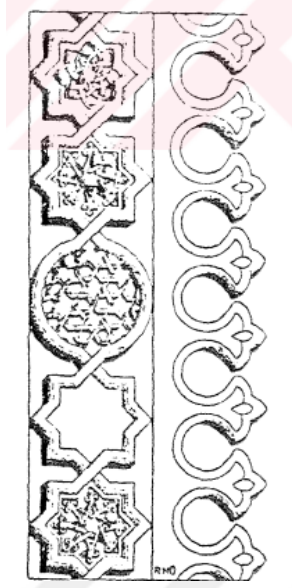

Fotoğraf 2.244. Eski Arapgir Ulu Camii taç kapı süsleme şeritleri¹⁹¹

¹⁸⁹ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 210.

¹⁹⁰ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 210.

¹⁹¹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 146.

Fotoğraf 2.245. Eski Arapgir Ulu Camii, mihrap süslemesi¹⁹²

2.3.2. Yeni Camii

Eski Arapgir’de Ulu Camii’nin güneyinde, Cafer Paşa Mahallesi’nin sonunda yer alır. (Fotoğraf 246) Yapı tamamen harap bir durumdadır. Caminin doğu tarafı iki katlı olarak inşa edilmiştir. İki katlı inşa edilmesinin nedeni meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Cami iç içe üç mekândan oluşmaktadır. Cami 220 metrekare bir alan üzerine kurulmuştur. Caminin ana mekânı (üst kat) ortada pandantiflerle kubbeye geçişin sağlandığı büyük kubbedir. Ana mekâna dört yönden açılan beşik ve aynalı tonozlu bölümler yan yana sıralanmıştır. Caminin köşelerinde beşik tonozlu köşe hücreleri yer alır. Cami moloz taş ve tuğla hatıllar kullanılarak yapılmıştır. Duvar içlerine tuğla hatıllar yerleştirilerek sağlamlık sağlanmıştır. Kubbeyi taşıyan paye ve kemerler düzgün yontu kesme taş kullanılarak yapılmıştır. (Fotoğraf 248) Ayrıca pandantiflerde cami akustiğinin sağlanması için testiler konulduğu açıklıklardan anlaşılmaktadır. Minaresi olmayan caminin yapım tarihi ya da onarım tarihi gibi bilgi veren kitabesine rastlanılmamıştır. Plan özelliklerine bakılarak Akkoyunlular’ın Arapgir’i, egemenlikleri altına aldığı 1398-1515 tarihleri arasında yapıldığı söylenebilir.¹⁹³

¹⁹² Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 146.

¹⁹³“Yeni Camii – Arapgir / Malatya- Tarih Gezisi”, erişim: 03 Eylül 2021, <https://tarihgezisi.com/camiler/yeni-camii-arapgir-malatya/>.

Caminin harim kısmı 16.70 x 8.40 metre ebatlarındadır. Caminin kuzeyinde 4.00 m derinliğinde son cemaat mahalli bulunmaktadır. Harimin altında üç mekânlı bodrum katı bulunur. Harime giriş, ortadaki daha geniş yüksek olan üç kapı ile sağlanır. Kuzeybatı köşesinde harimdeki mahfile çıkışı sağlayan sonradan örülmüş ayrı bir kapı daha bulunmaktadır. Harim kısmının ortasında bulunan kubbe çapının 9.00 m olduğu anlaşılmaktadır. Kubbenin yükünü sivri kemerlerle dört adet ayak taşımaktadır. Mihrap önü değişik yarım tekne tonoz ile örtülüdür. (Fotoğraf 249) Ayaklar ile duvar arası sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Buradaki örtü sisteminin girişin önünde de kullanıldığı tahmin edilmektedir. Mihrap tam ortada yer almaktadır.¹⁹⁴ (Fotoğraf 249)

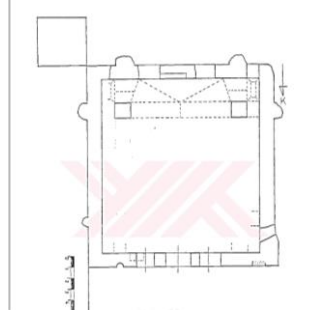
Caminin mevcut duvarlarında iki katlı ve büyük pencereler dikkati çeker. Ortada bulunan 9.00 m çapında büyük kubbesi, etrafı tonozlarla örtülü plan şeması ile, yine Eski Arapgir’de bulunan Şeyh Hasan Camii’ne benzer. (Fotoğraf 247) Şeyh Hasan Camii 1368 tarihli bir Akkoyunlu eseridir. Şeyh Hasan Camii de harim kısmında bir kubbe ve kubbenin üç tarafından da tonozlarla örtülür. Eski Arapgir Yeni Camii’nde ise Şeyh Hasan Camii’nden farklı olarak mihrap önünde tonozlu bir bölüm eklenmiştir. (Fotoğraf 249) Yeni Camii bu özellikleri ile 15 yüzyılın ikinci yarısı Akkoyunlu eseri olduğu düşünülmektedir. Bu plana en yakın diğer Akkoyunlu camileri olarak Diyarbakır Nebi Camii (15 yüzyıl) ve Şeyh Sefa Camii (1513) örnek gösterilebilir.¹⁹⁵ Cami, günümüzde Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nce restore edilmektedir.

Fotoğraf 2.246. Arapgir Yeni Camii, restorasyon öncesi genel görünüş

¹⁹⁴ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 153.

¹⁹⁵ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 163.

Fotoğraf 2.247. Arapgir Yeni Camii planı¹⁹⁶

Fotoğraf 2.248. Arapgir Yeni Camii harim

Fotoğraf 2.249. Arapgir Yeni Camii, mihrap önünü örten çapraz tonozun görünüşü

2.3.3. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii

Cami Arapgir ilçesinin Köseoğlu Mahallesi'nde yer alır. (Fotoğraf 250) 18. yüzyıl Osmanlı camisidir. Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin kitabesi, son cemaat yeri mihrabiye nişi üzerindedir. (Fotoğraf 250) Bu kitabe Hacı Muhammed Efendi (Yeni Camii)'den getirilen kitabedir. Mustafa Naima Efendi tarafından manzum kitabe olarak

¹⁹⁶ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 213.

yazılmıştır. Harim kapısı üzerinde asıl kitabelik bölümü boştur. ¹⁹⁷Kubbesi olmayan cami, enine dikdörtgen planlıdır. (Fotoğraf 258) Son cemaat yeri ise sonradan kapatılmıştır. (Fotoğraf 251) Cami 370 metrekare bir alan üzerinde kurulmuştur. Cami, pencere seviyesi silme hizasına kadar moloz taş ve kesme taş kullanılarak diğer taş sıraları tamamen düzgün kesme taş ile örülmüştür. Caminin harim kısmı, sekiz sütun üzerinde sivri kemerlerle üç sahına bölünmüştür. Dikdörtgen planlı ve kubbesizdir. Bu sütunlardan dört tanesi yarım sütun şeklinde olup, yarısı duvara gömülü vaziyettedir. Birinci sahinin sağ ve solunda iki kat olarak ahşap motif sırası bulunur. Tam ortada bulunan mahfil kısmı ise dairesel bir balkon şeklindedir. Bu mahfile çıkış sağ taraftandır. Tavan ahşap örtülüdür. (Fotoğraf 253,254) Pencereler ise sahinlerin tam ortalarında ve iki sıra olarak sıralanmıştır. Mihrap ve cümle kapısının bulunduğu cephede iki pencere yer alır. Pencerelerin dış görünüşü oldukça güzeldir. İki sıra pencere arasında bir silme bulunur. (Fotoğraf 252) Üst kat pencereler yuvarlak kemerli ve süslüdür. Alt kat pencereler ise sivri kemerli olup ince sütuncelerin üzerine oturur. Diğer tüm Arapgir camileri gibi Mir-i Liva Camii 'in de temeli oldukça yüksek tutulmuştur. Mihrap içi alçı süslemeler bulunur. Mihrap ana girişin tam karşısında yer alır. Mihrap nişinin etrafını üç sıra bordür sırası çevreler. Dikey olan bu bordür sıralarını, mukarnas içli iki yatay kuşak keser. Böylelikle mihrap üç yatay kuşağa ayrılmış olur. En alttaki bölüme mihrap hücresi işlenmiştir. İkinci bölüme ise mihrap kemeri işlenmiştir. Mihrap kemeri yuvarlaktır. Başlıkları bitkisel tezyinî sütuncelerin üzerine oturur. Köşe dolgularında ise iki kabara ile bitkisel motifler yer alır. En üstteki taç kısım barok özelliklere sahiptir. Mihrap oldukça abartılı olarak işlenmiştir. (Fotoğraf 256,257) Yüzeyi ahşap oyma ve kalem işi tekniğiyle bitkisel motiflerle tezyin edilmiş ahşap minber barok özellikler taşımaktadır. (Fotoğraf 259) Kuzey cephenin üst bölümü ahşap parmaklıklı bayanlar mahfili olarak düzenlenmiş olup bu bölüme simetrik olarak yerleştirilmiş ahşap merdivenlerden çıkılmaktadır. (Fotoğraf 261) Caminin minaresi batı köşede yer alır. Kare bir kaide üzerinde ve gövde kısmı on altı köşeli olarak yapılmıştır. Basık kemerli kapısı vardır. (Fotoğraf 262) Armut biçimli külahı olan minare tek şerefelidir. On sekizinci yüzyıla tarihlendirilen ve Osmanlı

¹⁹⁷ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 169.

paşalarından, Mir-i Liva Ahmet Paşa tarafından yaptırılan cami 2013 yılında restore edilmiştir.¹⁹⁸ Günümüzde de ibadete açıktır.

Son cemaat yerinde bulunan kitabe metni şöyledir:¹⁹⁹

1 - حضرت والدهء پادشه دور انك	كتخداسى اولان اول صاحب اخلاق جميل
2 - يعنى بنام محمد او افندى كه انك	ايتمدى سيرت ممدو حنى دولت تبديل
3- پيرو اهل صلاح وحسنات او لمغليه	قوللا و فعلا اولور وسعى قدر حيره ديل
4 - بيلدى اول ذات هنر مند كه دنياده كشى	اخرت ذخرنى ايتمك كرك اول تكميل
5- بلده سى شهر عرپكيره ايدوب حسن نظر	اول يرى ايلدى معمور ي بى مثلى عادل
6- ياپدى بر جامع عالي كه اوله نور قبول	قبه سي چغونه اويژه مثال قنديل/
7- جمله خيراتنى مقبول ايدو مولاي كريم	ويژه دنياده و عقباده اكا اجر جزيل
8- ابدن لي دهر بو خيراتني ايله يا رب	باعث خير دعا وسبب ذكر جميل
9- نعمتا بو ثواب ابدى يه تاريخ	جامع پاك محمد ايدو اخيري جليل

Birinci kitabe okunuşu: (Fotoğraf 260)

1- Hazret-i valide-i padişah-ı devranın	Kethüdası olan ol sahib-i ahlak-ı cemil
2- Ya'ni benam-ı Muhammed o Efendi ki anın	Etmedi sired-i memduhunu devlet tebdil
3- Pir-i ehl-i salah ve hasenat olmakla	Kavlen ve fi'len olur vus'a kader hayra dil
4- Bildi ol zat-ı hünermend ki dünyada kişi	Ahret zahrini itmek gerek evvel tekmil
5- Beldesi şehir-i Arapgir'e idüp hüs-n-i nazar	Ol yeri eyledi mamuru bi-misl ü adil
6- Yapdı bir cami-i âli ki ola nur-ı kabul	Kubbesi çoğuna avize-misal kandil
7- Cümle hayratını makbul ede Mevla kerim	Vere dünyada ve ukbada ana ecr-i cezil
8- Ebeden li dehr bu hayratını eyle ya Rab	Bais-i hayr-ı dua ve sebab-i zikr-i cemil
9-...ni'man bu sevab-ı ebediye tarih	Cami-i pak-i Muhammed ide ahir-i celil

Minber, barok karakter özellikler göstermektedir. Ceviz ağacından yapılmış olup korkuluk şebekeleri kıvrık dal ve palmetlerden oluşmaktadır. (Fotoğraf 259)

¹⁹⁸ “Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii”, *Kültür Portalı*, erişim: 05 Eylül 2021, <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/malatya/kulturenvanteri/mr--lva-ahmet-pasa-cam>.

¹⁹⁹ Şen, *Aragir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 125.

Minber kapısı üzerinde, kartuş içinde tamirat kitabesi yer almaktadır. (Fotoğraf 263) Kitabe yazılışı:²⁰⁰

شفيع الخلق في المحشر محمد صاحب المنبر سنة ١٣١٥

Okunuşu: Şefi'el halk fi el-mahşer Muhammed sahibü'l-minber sene 1315

Anlamı: Minberin sahibi mahşerde halkın kurtuluşuna yardımcı olacak Muhammed'tir. Sene 1315 (M.1897)²⁰¹

Girişi kuzey cephede yer alan caminin sonradan yapılmış ahşap direkli geniş ve yüksek tutulmuş bir son cemaat yeri vardır. Buraya 4 basamak ile çıkılmaktadır. Girişin sol tarafında bir imam-müezzin odası yer almaktadır.

Cami düzgün kesme taştan yapılmıştır. Üzeri sac ile kaplanmış ahşap çatı ile örtülüdür. Cami dışardan doğu ve batı cephelerinde ikişer, güneyde ise üçer payanda ile desteklenmiştir. Bu payandalar üç kademeli olarak yapılmış olup pencereleri sınırlandıran silmelerle kesilmektedir. Pencereler iki sıra olarak düzenlenmiştir. Alt sıradaki pençeler daha büyük, üst sıradakiler daha küçük tutulmuştur. Pencere sayısı 22'dir. Alt sıra pencerelerin dıştan sivri kemerli alınlığı vardır. Bu pencerelerin her iki yanında birer başlıklı sütünce yer almaktadır.²⁰²

Harim, enine dikdörtgen planlı olup mihraba paralel iki sıralı dörder sütuna yaslanan sivri kemerlerle üç sahna ayrılmıştır. Sütunların dördü ortada, diğerleri ise yarım sütun şeklinde duvara gömülü vaziyettedirler. Düz tavan örtü sistemi doğrudan kemerlere bindirilmiştir. Harime girişin iki yanında da ahşap birer merdiven ile mahfile çıkılmaktadır. Mahfil orta mekânda yarım yuvarlak bir balkon oluşturacak şekilde düzenlenmiş olup iki sahnın boyunca uzanmaktadır. Ön kısımları düz ahşap parmaklıklar ile kapatılmıştır.

Mihrap nişi yuvarlak formludur. Her iki yanında stilize bitki motifli bir başlık bulunan birer sütünce yer almaktadır. Sütun başlıklarının bitiminde yatay olarak enlemesine bir şerit mihrabı ikiye ayırmaktadır. Üst kısımda ise Barok üslubunu yansıtan, birbirine karşı dört tane "C" motifi ve bu motiflerin arasında da yine dört tane kabara yer

²⁰⁰ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 170.

²⁰¹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 170.

²⁰² Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 132.

almakta, tam ortada ise stilize bir bitki motifi kabartma olarak dikkat çekmektedir. Üç bölümlü şeritler ile çevrelenmiş olup tavana kadar yükselmektedir. Yanlarda sade olan dış şerit üstte tek sıra mukarnas ile son bulmaktadır. İkinci şeritte çifte saplarla birbirine bağlanan palmet motifleri, üçüncü kuşakta madalyon biçiminde düzenlenmiş karşılıklı bitki motifli süslemeler yer almaktadır. (Fotoğraf 256,257)

Minber, orijinal olup ceviz ağacından yapılmıştır. Korkuluk şebekeleri kıvrık dal ve palmetlerden meydana gelmektedir. Minber alınlığında kartuş içerisinde bir kitabesi vardır. (Fotoğraf 263)

Kible duvarının doğusunda ahşap bir merdiven ile çıkılan iki konsol üzerine oturtulmuş ahşap bir vaiz kürsüsü bulunmaktadır.

Minare, Eski Arapgir’de bulunan Yeni Camii’ ye aittir. Alemi ise Eski Arapgir’de bulunan Şeyh Hasan Bey Camii’ne ait olduğu rivayet edilmektedir. Asıl minaresinin ahşaptan olduğu Arapgir’de yaşayan yaşlılar tarafından belirtilmektedir. Caminin kuzeybatısında yer alan minare kare bir kaide üzerine oturtulmuş, on altıgen formludur. Son cemaat yerinin batı cephesinden minareye açılan, alçak kabartma tekniğiyle yapılmış süslü bir kapısı vardır. Kare kaideli, poligonal gövdeli, şerefe altı dört sıra mukarnaslı, kurşun kaplamalı, armudi külahlı ve büyük boğumlu bir alem ile son bulmaktadır.

Taş süslemenin yoğun görüldüğü bir yapıdır. Dış cephelerde yer alan kademelendirilmiş pencere formları, yatay silmeler ile cephelerin vurgulanması, sütünce başlıkları, mihrabın “C” motifli süslemeleri, minberdeki kıvrık dal motifleri ile Batılılaşma dönemi Barok ve Rokoko tarzı özellikler göstermektedir. Daha önceki dönemlerde duvarlarda ve tavanda kalem işi süslemelerin bulunduğu belirtilse de günümüzde yoktur.

Cami barok özellikler gösteren son dönem Osmanlı camilerinden biridir.²⁰³ Ayrıca batı sanatının etkilerini gösteren bir caminin Osmanlı’nın küçük bir kasabasında yer alması, dönemin sanat zevkini göstermesi bakımından önemlidir.

²⁰³ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 174.

Fotoğraf 2.250. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii kuzeybatıdan görünüm

Fotoğraf 2.251. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, son cemaat yeri

Fotoğraf 2.252. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, güneybatıdan görünüm

Fotoğraf 2.253. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii harim

Fotoğraf 2.254. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii ahşap tavan ve müezzin mahfili

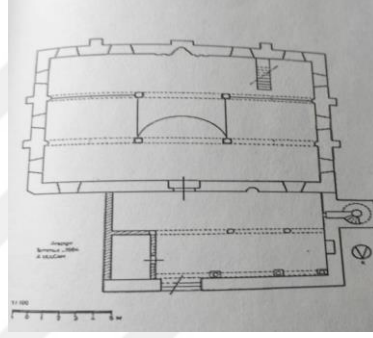
Fotoğraf 2.255. Mir-i Liva Ahmet Bey Camii harim bölümü,şivri kemerler

Fotoğraf 2.256. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii mihrap

Fotoğraf 2.257. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii mihrap çizim²⁰⁴

Fotoğraf 2.258. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii planı²⁰⁵

Fotoğraf 2.259. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, minber

²⁰⁴ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 143.

²⁰⁵ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 171.

Fotoğraf 2.260. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, mihrabiye üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 2.261. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii ahşap kadınlar mahfil, tavan

Fotoğraf 2.262. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, minare kapısı

Fotoğraf 2.263. Arapgir Mir-i Liva Ahmet Bey Camii, minberde yer alan kitabe

2.3.4. Çobanlı Şakir Paşa Camii

Cami, Arapgir ilçe merkezinde, Çobanlı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Şakir Paşa tarafından yaptırılan caminin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kitabesine göre H.1308/M.1892 yılında inşa edilmiştir.²⁰⁶ Kâgir yığma teknikle inşa edilmiştir. Malzeme olarak yöresel moloz taş kullanılmıştır. Bir şerefeli minaresi vardır. (Fotoğraf 281) Minare yapının kuzeyinde ve girişin sağında yer alır. Minare kesme taştan yapılmıştır. Kuzey cephesi dışında diğer her üç cephede her 50 santimetrede bir olarak ahşap hatılların bulunması dikkat çekicidir. (Fotoğraf 273) Moloz taş ile örülen beden duvarlarının köşelerinde kesme taş kullanılmıştır. Minarenin batısında baldaken tarzında yapılmış mermer bir türbe bulunur. (Fotoğraf 297) Türbenin üst örtüsü tonoz iken sonradan beton ile kaplanmıştır. Türbenin içinde üç tane, mermerden yapılmış mezar bulunmaktadır. (Fotoğraf 298) Ayrıca türbenin içinde bulunduğu hazirede iki eski, bir tane de yeni sanduka bulunmaktadır. (Fotoğraf 274) Çobanlı Şakir Paşa cami planı kareye yakın dikdörtgen planlıdır. (Fotoğraf 268) Caminin kuzeyinde üzeri kapatılmış son cemaat yeri bulunmaktadır. (Fotoğraf 273) Caminin güney cephesinde dikey dikdörtgen, iki mazgal pencere yer alır. Doğu ve batı cephede ise aynı tarzda işlenmiş üç pencere bulunmaktadır. Caminin tavanı ahşap merteklidir. Zemin döşemeleri ise ahşap olan cami duvarları ise kireç sıvalıdır. Kadınlar mahfilinin cephesi saçakları silmeli ahşap kafeslidir. Mahfil, iki adet ahşap direk üzerine oturmaktadır. (Fotoğraf 271,272) Mihrap nişinin üzerinde diş

²⁰⁶ Korkmaz Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları* (Ankara, 2018), 77.

sıraları ve rozet bezemesi bulunur. (Fotoğraf 269) Minber sade olarak ahşaptan yapılmıştır.²⁰⁷ (Fotoğraf 270)

Caminin kuzey cephesinin tam ortasında basık kemerli kapı ile harime giriş sağlanır. (Fotoğraf 267) Portalın alınlığında bulunan dört beyitlik mermer kitabenin metni (Fotoğraf 266, 267) şöyledir:

Kitabe metni:

- 1- حاميسيدر حضرت سلطان حميد دين ميبني
 - 2- اصدقان فكريده اثر شهنشا هيدر
 - 3- بنده سي شاکر پا شای زهد تقوای پيشکم
 - 4- اکتساب زاو عقبا مقصد عاليسيدر
 - 5- مسقط رأسنده ياپردی بورعنا جامعی
 - 6- ابتدائی مکتبی خير اتن تالیسيدر
 - 7- يا دمه کلسون حسنيا بش وقتده تاريخ تام
 - 8- شاکر الانعام حق بو معبدک با نيسيدر
- سنه ۱۳۰۸

Okunuşu:

- 1- Hazreti Sultan Hamidi dini mubini hâmisidir
- 2- Asdıkanın fikri de eseri şehinşahıdır.
- 3- Bendesi Şakir Paşayı zühdü takva-pişe kim
- 4- İktisab-ı zaü ukba maksadı alisidir,
- 5- Maskad-ı re'sinde yaptırdı bu rana camii
- 6- İptiadi mektebi hayratın talisidir
- 7- Yadıma gelsün Hüsniyâ beş vakitte tarih-i tam
- 8- Şakiri'l-en'amı hak bu mabedin banisidir

Sene 1308

²⁰⁷ “Çobanlı (Şakir Paşa) Camii-Arapgir/Malatya-Tarih Gezisi”, erişim: 06 Eylül 2021, <https://tarihgezisi.com/camiler/cobanli-sakir-pasa-camii-arapgir-malatya/>.

H 1308 Rumi/Miladi 1891 yılında cami ile beraber bugün yeri tam olarak bilinmeyen bir iptidai mektebin olduğu da bu kitabeden anlaşılmaktadır. Ayrıca portal üzerinde II. Abdülhamid'in tuğrası ve 1313 tarihinin yazdığı söylenmektedir. Asıl kitabe metninin harim kısmında minberin doğusunda olduğu ve 1308 tarihi yazdığı bildirilmektedir.²⁰⁸

Cami türbeleri, H 1309/M 1893 tarihli çeşmesiyle külliye formundadır. (Fotoğraf 268) Kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Girişin batı tarafında sade bir mihrabiye nişi yer alır. Cami iki katlıdır. Zemin katı görevliler için ayrılmıştır. Kuzeyde bulunan son cemaat yeri içten içe 3.20 x 9.60 metredir. Son cemaat yerinin 3,80 metre batısında baldaken tarzlı, dört mermer sütunun taşıdığı, sivri kemerli, geçişlerinde pandantiflerin kullanıldığı kubbe ile örtülü türbe süslemeleriyle dikkat çeker. Kubbenin altında ikişer şahideli, üç mezar lahdi bulunmaktadır. (Fotoğraf 274, 275) Bu lahitlerden güney tarafta olan Şakir Paşa'nın babasına aittir. (Fotoğraf 277) Başucu şahidesinin iç kısmında altı satırlık kitabe metni yazılışı şöyledir:

هو الباقي
مشيران عظامدن
شاکر پاشا
حضرتلرينک پدری
محمد اغانک خوابگاه
ابدیسی براسیدر
روحیون فاتحه
سنه ۱۲۸۹

Huve'l-Bâki
Müşiran-ı izamdan
Şakir Paşa
Hazretlerinin pederi
Muhammed Ağa'nın khabgâh-ı
Ebedisi burasıdır.
Ruhîçun fatiha
Sene 1289

Ortada bulunan sanduka ise Şakir Paşa'nın annesi Ayşe Hanım'a aittir. Kitabe metni (Fotoğraf 279, 280) şöyledir:

هو الباقي
مشيران عظامدن
شاکر پاشا
حضرتلرين والیده سی
عائشه خاتونک خوابگاه
ابدیسی بوراسیدر
روحیون فاتحه
سنه ۱۳۱۲

Huve'l-Bâki
Müşiran-ı izamdan
Şakir Paşa
Hazretlerinin validesi
Aişe Hatun'un khabgâh-ı
Ebedisi burasıdır.
Ruhîçun fatiha
Sene 1312

²⁰⁸ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 193.

Kuzeyde bulunan ise Şakir Paşa'nın kardeşi Halil Paşa'ya ait olan sandukadır. Mezar kitabe metni (Fotoğraf 278) yazılışı şöyledir:

هو البقي	Huve'l-Bâki
مشيران عظامدن	Müşiran-ı izamdan
شاکر پاشا	Şakir Paşa
حضرتلرين برادرلری	Hazretlerinin biraderleri
خليل پاشا	Halil Paşa
حضرتلرين خوابگاه	Hazretlerinin khabgâh-ı
ابدیسی بوراسیدر	Ebedisi burasıdır.
روحیون فاتحه سنه	Ruhiçun fatiha
سنه ۱۳۳۵	Sene 1335.

Caminin harime giriş portalının üzerinde stilize çiçek motifleri görülmektedir. (Fotoğraf 267,265) Minare gövdesinin alt kısmında ve şerefe altında ikişer bilezik mevcuttur. (Fotoğraf 281) Şerefe altında dört sıra, külaha geçişte bir sıra sarkıt bulunur. Türbenin sütun başlıklarının her köşesinde volüt kabartması vardır. (Fotoğraf 275) Ortadaki ve güneydeki sandukaların dört yanı barok karakterli, natürel motifli kabartmalarla bezenmiştir. Ortada bulunan Şakir Paşa'nın annesine ait olan sandukanın baş şahidesi, zarif işlemeli, bitkisel motifliken, diğer sandukaların baş şahideleri fes biçimiyle, erkeklere ait olduğunu vurgulamaktadır. (Fotoğraf 277) Bu üç mezarın da yazıları, baş şahidelerinin iç kısımlarında, kabartma şeklinde yazılmıştır.²⁰⁹Cami, minare şerefesi ve barok süslemelere sahip mezar sandukalarıyla önemlidir. (Fotoğraf 264,265)

Fotoğraf 2.264. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii genel görünüm

²⁰⁹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 197.

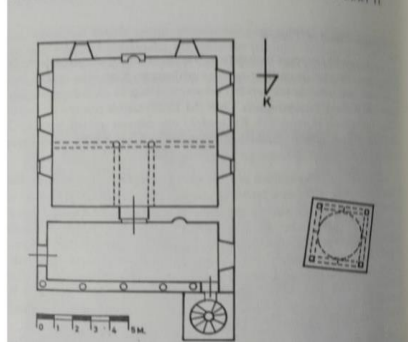
Fotoğraf 2.265. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii kuzeyden görünüm

Fotoğraf 2.266. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii kitabe

Fotoğraf 2.267. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii harim kapısı ve kitabe

Fotoğraf 2.268. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii planı²¹⁰

Fotoğraf 2.269. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii mihrap

Fotoğraf 2.270. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii minber

²¹⁰ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 194.

Fotoğraf 2.271. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii harim, kadınlar mahfil ve tavan

Fotoğraf 2.272. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii harim

Fotoğraf 2.273. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii son cemaat yeri ve kadınlar mahfil giriş

Fotoğraf 2.274. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii türbe ve hazire

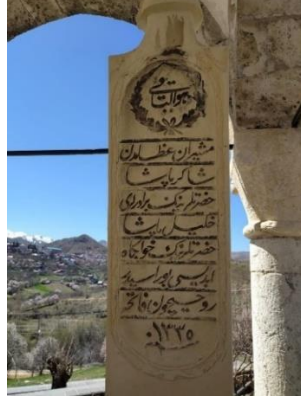
Fotoğraf 2.275. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii türbe

Fotoğraf 2.276. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii mezar taşı süslemeleri

Fotoğraf 2.277. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, Şakir Paşa'nın babasına ait mezar taşı

Fotoğraf 2.278. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, türbe, Şakir Paşa'nın kardeşine ait mezar taşı

Fotoğraf 2.279. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, türbe, ayak şahidesindeki süslemeler

Fotoğraf 2.280. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii, Ayşe Hanım' a ait mezar taşındaki barok süslemeler

Fotoğraf 2.281. Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii minare şerefesi

2.3.5. Cafer Paşa Camii

Arapgir ilçesinin eski yerleşim yerinde Osman Paşa Mahallesi'ndedir. (Fotoğraf 282,283) Caminin kitabesi yerinden sökülmiş ve günümüze kadar gelememiştir. Minare kapısı üzerinde bulunan kitabe metnine göre on dördüncü yüzyılda yaşamış İlhanlılardan Şeyh Hasan tarafından yaptırılmış,1694 yılında Sancak Beyi Cafer Paşa tarafından onarılmıştır. Onarımını yaptıran Cafer Paşa'nın adıyla anılan caminin girişi doğu duvarındadır. Cami girişi iki kademelidir. İlk giriş doğudan bir kapı ile sağlandıktan sonra, harim bölümüne kuzeyden ikinci bir kapı ile girilmektedir. Sivri kemerli olan giriş kapısının önünde ahşap çatılı son cemaat yeri bulunur. (Fotoğraf 284) Cafer Paşa'nın onarımından önce cami, üç çapraz tonozla örtülü bir ibadet mekânı ve bir mihrap önünden oluşan mekândan ibaretti. Onarım sırasında doğu duvarı cami içine dâhil edilmiştir. Tonozla örtülü mekânların sayısı üçten ikiye düşürülmüştür.²¹¹ Böylelikle cami kareye yakın dikdörtgen planlı bir şekle dönüştürülmüştür. Üzeri ise sekiz köşeli bir kasnağa oturan kubbe ile örtülmüştür. (Fotoğraf 288) Güney cephede iki havalandırma deliği ve üç yuvarlak kemerli pencere ile yapı aydınlatılmaktadır. Dış cephelerin köşelerinde, pencere etraflarında, kemerlerde ve minarede düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kalan diğer alanlarda kırma moloz taş kullanılmıştır. Harim dikdörtgen ölçülerdedir. Bu bölüm,

²¹¹ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 74.

kible duvarına dik olarak üç sahından oluşmaktadır. Orta sahinin üzeri 5.70 m. çapında kubbe ile örtülüdür. Kubbeyi üç yönden çapraz aynalı tonozlu sahinler çevrelemektedir. Kubbe Türk üçgenleri ile sekizgen bir kasnağa oturmaktadır. Kubbe ağırlığı kemerler ve kırık pendantsiflerle ayaklara bindirilmiştir. Mihrap sade yapılmıştır. (Fotoğraf 287) Ahşap minber, ağaç işçiliğinin güzel örneklerinden biridir. Minber kaş kemer formunda 5 gözlü süpürgeliğin üstünde, yatay-dikey dikdörtgen formlu kartuşlardan meydana gelen aynalıklardan oluşmaktadır. Minberin ajur tekniğinde yapılmış, kare biçimli korkulukları bulunmaktadır. Minber üzerinde 1694 tarihli onarım kitabesi yer almaktadır.²¹² Minare doğu duvarına bitişik bir şekildedir. (Fotoğraf 284,290) Ahşap basamaklarla çıkılan mukarnaslı bir minare kapısı mevcuttur. Minare kapısı iç içe geçmiş kemerlerle bezelidir. (Fotoğraf 286) Bu kapının etrafı stilize yaprak ve rumi palmet motifleri ile tezyin edilmiştir. Basık kemerli minare kapısı üzerinde H.1105/M.1694 tarihi ve Kelime-i Tevhit yazısı yazılıdır.²¹³ (Fotoğraf 285,286) Minarenin kaidesi ile gövdesi arasında istiridye motifleri, renkli taşlar ile bezeli iki taş kuşak sırası yer almaktadır. (Fotoğraf 289) Camiyi yaptıran Şeyh Hasan'ın türbesi ise Arapgir'in güneydoğusunda bulunan Onar Köyü'ndedir.²¹⁴

Fotoğraf çekimleri sırasında birkaç defa camiyi ziyarete gittik. Ancak her defasında da camiyi kapalı bulduk. Bu nedenle kaynaklarda belirtilen ancak minber üzerinde gerçekten bulunup bulunmadığından emin olmadığımız kitabe metni şu şekildedir:

وان ا لمساجد لله فلا تدعو مع الله احدا .كتب الحقير حافظ محمد المعمار زاده . عمله الحاج

محمود

سنه ١١٠٥

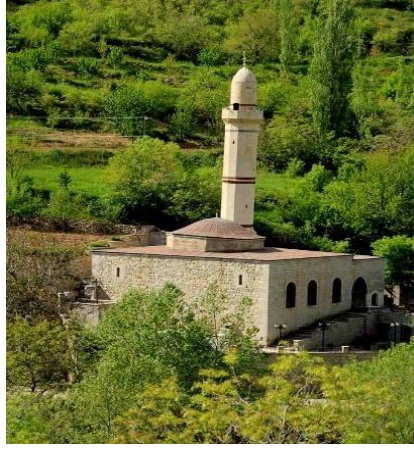
Anlamı:

Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'ın yanına katarak hiçbir şeye yalvarmayın. Bu yazıyı mimar oğlu değersiz hafız Muhammed yazdı. Minber Hacı Mahmud tarafından yapıldı. Sene 1105/M.1694

²¹² Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 75.

²¹³ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 72.

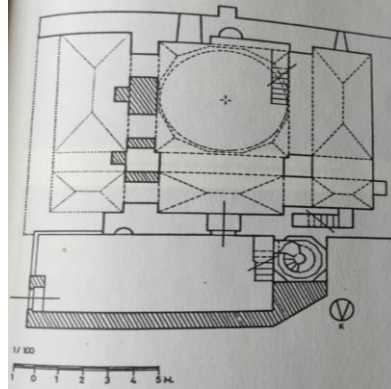
²¹⁴“Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol Şaşmaz”, erişim: 06 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1914>.

Fotoğraf 2.282. Arapgir Cafer Paşa Camii genel görünüm

Fotoğraf 2.283. Arapgir Cafer Paşa Camii beden duvarları

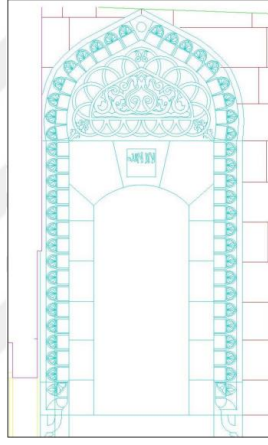

Fotoğraf 2.284. Arapgir Cafer Paşa Camii plan²¹⁵

²¹⁵ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 149.

Fotoğraf 2.285. Arapgir-Cafer Paşa Camii minare giriş kapı

Fotoğraf 2.286. Arapgir-Cafer Paşa Camii minare giriş kapı çizimi²¹⁶

Fotoğraf 2.287. Arapgir-Cafer Paşa Camii mihrabı

²¹⁶ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 85.

Fotoğraf 2.288. Arapgir-Cafer Paşa Camii mihrap önü kubbesi

Fotoğraf 2.289. Arapgir-Cafer Paşa Camii minare kaidesi istiridye motifli bezeme

Fotoğraf 2.290. Arapgir-Cafer Paşa Camii minaresi

2.3.6. Gümrükçü Osman Paşa Camii

Arapgir ilçesinin Osman Paşa Mahallesi'nde Arapgir Çayı kıyısında olan camide iki kitabe metni bulunmaktadır. (Fotoğraf 291) M.1824 yılında yapılmış Osmanlı dönemi camisidir. Bu kitabelerden en eskisi dış avlunun taç kapısı üzerinde bulunan kitabe metnine göre Gümrükçü Osman Paşa tarafından 1824 yılında yaptırılmıştır. Cami dışardan payandalarla desteklenmektedir. (Fotoğraf 296)

Kareye yakın dikdörtgen planlı, tek kubbeli ve tek minarelidir.²¹⁷Günümüze ulaşmayan mektebiyle birlikte bir külliye yapısıdır. (Fotoğraf 308) Kesme taş kullanılarak yapılan caminin, son cemaat yeri sekiz ağaç sütunun taşıdığı bölümlerden oluşmaktadır. (Fotoğraf 293) Harim kısmının üzeri yüksek bir kasnağa oturan kubbe ile örtülüdür. (Fotoğraf 304) Kubbe kasnağında dört pencere açıklığı yer almaktadır. Bu kasnağın güney ve kuzey cephesinde iki, doğu ve batı cephelerinde ise üçer pe açılarak ferah ve aydınlık bir alan elde edilmiştir. Pencere dışardan yuvarlak kemer formunda yapılmıştır. Harime giriş kademeli kemeri olan bir kapı ile sağlanmıştır. (Fotoğraf 306) Cami inşa kitabesi bu kapının üzerinde yer almaktadır. (Fotoğraf 305) Portaldan iç kısma girildikten sonra iki katlı mahfil gelmektedir. Kadınlar mahfiline basit bir ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Birinci kata mahfile harim içinden, ikinci kat mahfile ise son cemaat yerinden çıkılmaktadır.²¹⁸ (Fotoğraf 307) Harim 10x10 m. ölçülerindedir. Kubbe duvarlara oturmaktadır. Kubbe kare mekânın üzerini tam olarak kapatmaktadır. Kubbe geçiş elemanı pandantiflerdir. Yüksek tutulan kubbe kasnağı pandantiflerce desteklenmektedir. Kubbe dıştan kurşun ile kaplanmıştır.²¹⁹

Mihrap nişi ortadan ikiye ayrılmış, kalem işleri, kandil motifleriyle bezelidir. Mihrap, beşgen formlu ve sivri kemerlerle etrafı çevrilidir. Mihrapta üzengi seviyesinde alçıdan yapılmış, yatay bir şerit kuşağı yer almaktadır.²²⁰ Caminin taş mihrabı alışılmış motiflerin dışında küre, halka ve zencerek motifleri kullanılmıştır.²²¹ (Fotoğraf 297, 299, 300, 301) Mihrabın en üst kısmında, yarım daire içinde topuzlu madenî bir halka yer almaktadır. (Fotoğraf 300).

Mermerden yapılan minber ise geometrik bezemelidir. (Fotoğraf 302) Klasik Osmanlı minberleri şeklindedir. Minber kapı köşeliklerinde birer tane Mühr-i Süleyman motifi işlenmiştir. Minber kapısının her iki yanında burmalı sütunceler yer almaktadır. Minber kapısının yuvarlak kemerinin etrafı bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir. Kemerin taç kısmı ile yan profillerin üst kısmında üç adet alem yer almıştır. Korkuluk şebekesi geometrik bir kompozisyon oluşturmaktadır. Mermer bir külah ile örtülmüş olan kürsü

²¹⁷ Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, 57.

²¹⁸ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 93.

²¹⁹ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 153.

²²⁰ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 93.

²²¹ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 434.

kısmı sekizgen sütüncelere oturtulmuştur. Beyaz mermer minberin beşik kemerli kapısı üzerinde, yarım yuvarlak alınlıkta Kur'an-Kerim Rad suresinin 24. Ayeti yazılıdır. (Fotoğraf 303) Kapı kemeri içinde ise Abdülgani imzalı bir kitabe yer almaktadır.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ
شفيع الخلق في المحشر محمد صاحب المنبر نمقه عبد الغانى
سنه ١٢٢٨

Anlamı: Esenlik size derler, sabrettiğinizden dolayı; gerçekten de dünya yurdunun bu sonucu, ne de güzeldir. Minberin (gerçek) sahibi mahşerde halkın kurtuluşuna yardım edecek olan Muhammed'tir. Abdülgani yazdı. Sene 1228.

Caminin avlu giriş kapısında Sultan II. Mahmud'un 1824 tarihli tuğralı bir kitabesi, yanında bulunan çeşme üzerinde ise 1796 tarihi yazmaktadır. (Fotoğraf 295) Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv belgelerinden küçük evkaf 6,629 numaralı defterin 83.sayfa,44.sirasında kayıtlı vakfiyede 26 Şevval 1207 (M.6 Haziran 1793) tarihinde Şeyh Hasan Bey vakfından arazinin satın alınarak cami ve mektebi yaptırdığı anlaşılmaktadır.1824 tarihi kuvvetle muhtemel Osman Paşa'nın vezir olduğu tarih olmalıdır.²²²

Çeşme kitabesinde “Dergâh-ı Ali kapıcı başlarından Osman Ağa'nın Validesi Ümmü Gülsüm Hatun'un hayratıdır.” yazmaktadır. (Fotoğraf 309) Bu kitabe daha sonra avlu taç kapısının üzerine taşınmıştır.

Minare kesme taştan yapılmıştır. Minare, caminin kuzeydoğu köşesindeki desteğe birleştirilmiştir. Minare kare kaide üzerinde ve on altıgen gövdeli, tek şerefelidir. (Fotoğraf 291) Minare şerefesinin altı prizmatik üçgenle genişletilmiş, korkulukları süslemesiz bırakılmıştır. Petek, yüksek konik bir külahlı örtülüdür. Külahlın üzerinde ortasında lale motifi olan madeni bir alem yer almaktadır.²²³

Avlu portalının sivri kemerinin altındaki alınlıkta bir mermer kitabe yer almaktadır. Kitabe üzerinde Sultan 2. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Kitabede Bakara Suresinin 238.ayeti yazmaktadır. (Fotoğraf 295)

²²² Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, 57.

²²³ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 93.

Kitabe metni:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ
الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ صِدْقَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ
قَانِتِينَ
١٢٢٩

Anlamı:

Yüce Allah buyurdu ki: Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun. Aziz ve rahim olan Allah doğru söyledi.

Sivri kemerli portal alınlığı üzerinde, siyah zemin üzerine yaldızla ve sülüs hatla yazılmış kitabe metni yer almaktadır. Kitabe 0.55x1.10 m. ebatlarında ve altı beyitten oluşmuştur. Son satıra ise ebceyle H.1239/M.1824 tarihi düşürülmüştür.

Harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe metni:

1- وزیر اکرمی سلطان محمود کرمارک	که اولمش شهر تی عثمان پاشای کمال ارا
2- مشار با لبنان اول مشدی بین الرجال اول ذات	خدا قیلدی او دم هم رتبتنه نوك قبه
3- وزراتله بکام او لمزدن اول فکر ادیر مش اول	رضای حقی تحصیل ایتمکه بر خیر
حضرا
4 - بو یوزدن حق موفق ایلیوب یاپدی عربکره	زی بو جامع النوری خدا اجرین ایده اعطا
5 - درون جامعک پر نور قیلدقجه قنادیلی	منور ایلسون قلبین جناب حضرت مولا
6 - فریدا جوهرین تاریخ احیا ایلی خیرک	عربکیره ایوب عثمان پاشا جامعی انشا
مستثنا

Harime giriş kapısı üzerindeki kitabe metni okunuşu: (Fotoğraf 305)

1-Vezir-i ekremi Sultan Mahmud	Ki olmuş şöhreti Osman Paşa'yı kemal ara
keremkarın
2- Muşarun bi'l benan olmuşdu beyne'r-
rical ol zat	Huda kıldı o dem hem rütbetine Kubbe-i
Hadra
3- Vezaretle becam olmazdan evvel fikr
idermiş ol	Rızayı hakkı tahsil etmeğe bir hayr-ı
müstesna
4- Bu yüzden Hak muvaffak eyleyüp
yapdı Arapgir'e	Zi bu camiin nur-ı huda ecrin ede i'ta

5- Derun-ı camin pürnur kıldıkça Münevver eylesün kalbin cenab-ı Hazret-i
kanadıyla Mevla

6- Ferida cevherin tarih ihya eyledi Arapgir’e edüb Osman Paşa cami inşa
hayrın

Kaynaklarda kubbe içinde ve mahfilde zengin kalemişi süslemelerinin olduğu bilgisi yer almaktadır. Kırmızı, yeşil, sarı renklerinin ağır olarak kullanıldığı gül demetleri yer almaktaydı. Ayrıca yöresel özellik gösteren yaprak ve çizgi motifleri de süslemelerde kullanılmıştır. Fakat bu süslemeler günümüzde izlenememiştir.²²⁴

Cami 2004-2007 yılları arasında restore edilmiştir.²²⁵

Fotoğraf 2.291. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii genel görünüm

Fotoğraf 2.292. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii avlu taç kapısı

²²⁴ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 154.

²²⁵“Tarihî Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”, erişim: 06 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1915>.

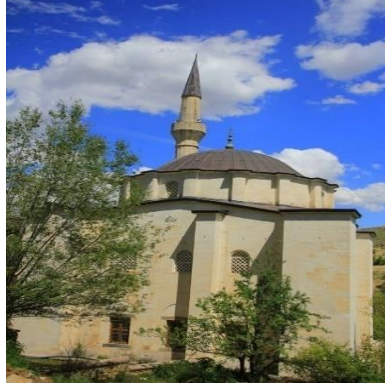
Fotoğraf 2.293. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii son cemaat yeri

Fotoğraf 2.294. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii avlu giriş kapısı ve çeşmesi

Fotoğraf 2.295. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe

Fotoğraf 2.296. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Cami'yi destekleyen payandalar

Fotoğraf 2.297. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap

Fotoğraf 2.298. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa harim

Fotoğraf 2.299. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap

Fotoğraf 2.300. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap detay

Fotoğraf 2.301. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mihrap detay

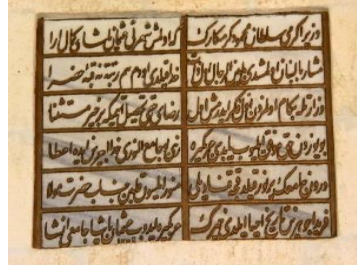
Fotoğraf 2.302. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii minber

Fotoğraf 2.303. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii minber aynalık

Fotoğraf 2.304. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii kubbe

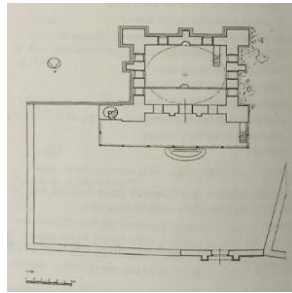
Fotoğraf 2.305. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii kitabesi

Fotoğraf 2.306. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii portal

Fotoğraf 2.307. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii mahfil

Fotoğraf 2.308. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii plan²²⁶

²²⁶ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 182.

Fotoğraf 2.309. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii, avlu duvarının yanındaki çeşme kitabesi

2.3.7. Hacı Yahya Camii

Yapının mülkiyeti Hacı Yahya Vakfı'na aittir. Yeni Arapgir, Yukarı Çörenge Mahallesi'nde yer alır. (Fotoğraf 310) İki tane inşa kitabesi vardır. “Bina-ı Cami şerif H.1247/M.1831” tarihi yazmaktadır. (Fotoğraf 313) Tamirat kitabesinde tecdid H.1212 yazmaktadır. (Fotoğraf 312) Cami üç katlı olup bodrum kat lojman olarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 314) Kareye yakın dikdörtgen planlı, ahşap tavan örtüsüne sahiptir. (Fotoğraf 315)

Kuzeyinde iki ahşap desteğe oturan kadınlar mahfili yer alır. Son cemaat yeri sonradan iki odaya çevrilmiştir. (Fotoğraf 337)

Su basmanı seviyesi düzgün taştan yapılmıştır. Diğer kısımlar kerpiç malzeme ile yapılmıştır. Son cemaat yerinin kuzey tarafında iki, doğu tarafında ise bir pencere yer alır. Harimde ise doğu duvarında üç, güneyde üç, batı duvarında ise bir pencere ile aydınlık sağlanmaktadır. Ayrıca diğer Arapgir camilerinden farklı olarak mihrabın üzerinde yer alan bir pencere açıklığı bulunmaktadır.²²⁷ Minare kuzeydoğu cephede duvar üzerine inşa edilmiştir. Minare girişi mahfil katından sağlanır. Dairesel planlı minare daha sonradan beton ile sıvandığı için orijinalliğini kaybetmiştir. (Fotoğraf 310)

Zemin kat ise harim ve son cemaat yerinden oluşmaktadır. Birinci kat kadınlar mahfili olarak kullanılır ayrıca minareye çıkılan merdivenler de buradadır. Çatı örtüsü sac kaplama ve kırma çatıdır. (Fotoğraf 310) Caminin güney avlusuna hazire bulunmaktadır. Bu mezarların çoğu avlu içine dağılmış durumda olup mezarların taş

²²⁷ Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, 64.

kaplamaları hasar görmüştür. Mezarların taş üst kaplamaları hasar görmüştür.²²⁸Yapının kesin yapım tarihi bilinmemektedir.

Fotoğraf 2.310. Arapgir Hacı Yahya Camii genel görünüm

Fotoğraf 2.311. Arapgir Hacı Yahya Camii minare

Fotoğraf 2.312. Arapgir Hacı Yahya Camii onarım tarihi

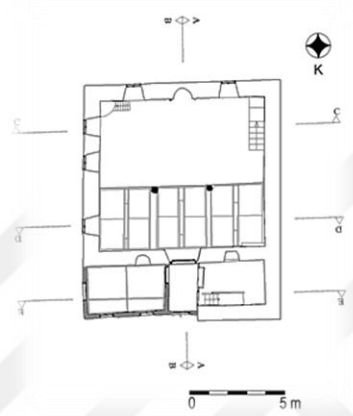

Fotoğraf 2.313. Arapgir Hacı Yahya Camii onarım tarihi

²²⁸ Candan Ülkü, "Arapgir-Hacı Yahya Camii", *The Journal of Social Sciences* 19/19 (01 Ocak 2018): 1-20.

Fotoğraf 2.314. Arapgir Hacı Yahya Camii girişi

Fotoğraf 2.315. Arapgir Hacı Yahya Camii plan²²⁹

2.3.8. Molla Eyüp Mescidi

Molla Eyüp Mescidi, Malatya-Arapgir Osman Paşa Mahallesi'nin güneye bakan yamacındadır. Mescit, Seydi Çeşmesi'nin güneyinde, eğimli bir arazi üzerinde yer alır. (Fotoğraf 316,317) Kitabesi olmayan caminin yapı özelliklerine bakılarak 18.yüzyıl olduğu düşünülmektedir. Kareye yakın dikdörtgen ölçülerde bir plana sahip olup sivri kemerli tromplarla geçişi sağlanan tek kubbeli bir yapıdır. (Fotoğraf 321) Kayalıklar üzerine inşa edilen yapıda kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. (Fotoğraf 317,318) Batı yönünde bulunan giriş kapısı arazinin altında kalmıştır. Yapının kuzey duvarı kayalıklara yaslanmış durumda olup, iç mekânda yer alan ağır payandalarla desteklenmiştir. Dikdörtgen görünümlü planı olan bu yapı kuzeyde ağır paye ve sivri kemerlerle ikiye bölünmüş, kare bölümün üzeri güney tarafta, iki tromp kuzey yönde ise iki pandantif

²²⁹ Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, 65.

üstüne oturtulan kubbe ile örtülmüştür. Tromplar ise sivri kemerlerle desteklenmiştir. Yan duvarlar sağır kemerlerle donatılmış olup, kemer ayakları yontularak üçe bölünmüş üçgenlerle tezyin edilmiştir. Tromp alanında küçük pencereler görülür. Yan ve ön cephe duvarlarında sivri kemer ve sivri alınlıklı dikdörtgen pencereler sıralanır. Harim kısmında yedi adet pencere yer almaktadır. Mihrap nişi iyi bir durumdayken kaplamaları sökülerek Yeni Arapgir'e taşınmıştır. (Fotoğraf 320) ²³⁰

Kubbe kasnağı dıştan hafif yükseltilerek, üzeri sac ile kaplanmıştır. Batı cephesinde son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu bölümüm kuzeyi 3.50 m., güney kanadı ise 4.00 genişliğindedir. Duvar kalınlığı ise 0.60 m.dir. Yapı 11.20 m. x 9.20 m. ebatlarındadır. Harim kısmını örten kubbe çapı ise 7.50 m.dir. Kubbe, içten üç yönde sivri hafifletme kemerleri ile duvarlara oturmaktadır. Kubbe kuzey yönde ise beşgen formlu iki ayağa oturmaktadır. Ayaklar ile duvar arasında 70 cm. bir boşluk yer almaktadır. Bu boşluğun üzeri sivri tonozla örtülüdür.²³¹ Yapının zemini ahşap ile kaplanmıştır. Süsleme unsuru olarak mukarnasların içinde yer alan stilize yaprak motifleri dikkat çekmektedir. Günümüzde mihrap orijinalliğini yitirmiştir.²³²

Fotoğraf 2.316. Arapgir Molla Eyüp Mescidi genel görünüm

²³⁰ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 444.

²³¹ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 117.

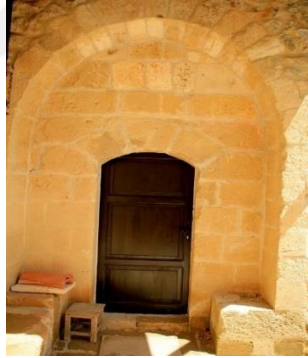
²³²“Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol Şaşmaz”, erişim: 06 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1924>.

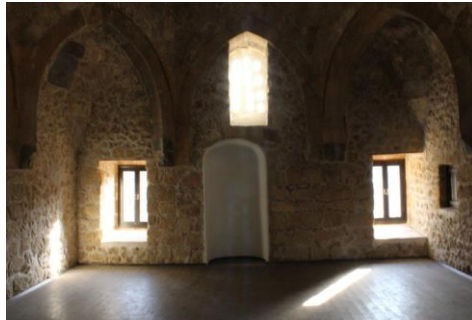
Fotoğraf 2.317. Arapgir Molla Eyüp Mescidi beden duvarları

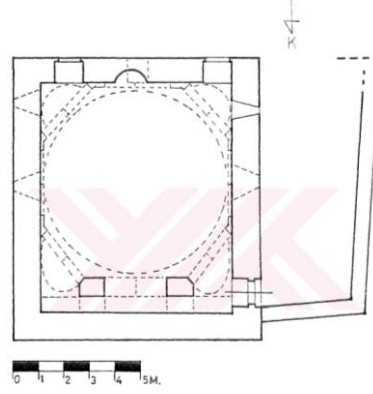
Fotoğraf 2.318. Arapgir Molla Eyüp Mescidi girişi

Fotoğraf 2.319. Arapgir Molla Eyüp Mescidi giriş kapısı

Fotoğraf 2.320. Arapgir Molla Eyüp Mescidi mihrap

Fotoğraf 2.321. Arapgir Molla Eyüp Mescidi plan²³³

2.3.9. Hacı Şerif Ağa Camii

Malatya ili Arapgir ilçesi Berenge Mahallesi Hacı Şerif Ağa Caddesi üzerindedir. (Fotoğraf 322) Yapım tarihi H. 1290/M. 1873 olan cami, mimari çağ olarak Geç Osmanlı Çağı'dır. (Fotoğraf 322) Hayırsever iş adamı M. Ali Aydınlar tarafından caminin, 2001 yılında onarımı yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı, fevkani (Eğimli arazilerde yükseltilmiş bina) olarak iki katlı ve kubbeli yapılmıştır. (Fotoğraf 323) Üç kubbeli, dört sütunlu son cemaat yerine merdivenle çıkılmaktadır. (Fotoğraf 324) Yapım yılı M. 1873 yılı olan çeşme orijinalliğini korumaktadır. (Fotoğraf 325) Caminin 20 metre ilerisinde, külliyenin bir parçası olan yıkıntı halinde bir hamam bulunmaktadır.²³⁴

Fotoğraf 2.322. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii genel görünüm

²³³ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 164.

²³⁴“Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol Şaşmaz”, Erişim: 06 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1948>.

Fotoğraf 2.323. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii güneybatı görünüm

Fotoğraf 2.324. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii son cemaat yeri merdivenler

Fotoğraf 2.325. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii çeşme

Fotoğraf 2.326. Arapgir Hacı Şerif Ağa Camii son cemaat yeri ve kubbe örtüsü

2.3.10. Kavasbaşı Gedelec Camii

Malatya'nın Arapgir ilçesinde yer alan caminin mülkiyeti Kavasbaşı Vakfı'na aittir. Cami geçirdiği onarımlar sonucu büyük ölçüde orijinalliğini kaybetmiştir. (Fotoğraf 328) Caminin güneyinde harap durumda hazire alanı bulunmaktadır. (Fotoğraf 332) Cami eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Caminin batısında yol, güneyinde ise mezarlık bulunur. (Fotoğraf 332) Bodrum katlı, iki katlı ve kagir olarak yapılmıştır. Camiye giriş demir kapı ve ahşap kapı olarak yapılmış iki kapı ile sağlanır. (Fotoğraf 328) Harim kısmına bu sade, ahşap kapı ile girilmektedir. (Fotoğraf 329) Harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede H. 1249/M. 1833 tarihi yapım tarihi olarak yazmaktadır. (Fotoğraf 330) Taş üzerine sülüs hatla, kabartma şeklinde beş satırlık kitabenin ilk dört satırı dikdörtgen kartuş içine alınmıştır. Tarih ibaresinin yazdığı beşinci satır ise üçgen bir kartuş içindedir.

Kitabe metni şu şekildedir:

- 1- جامع اولدی نزول رحمت مکانی
 - 2- نصیب ایله یا راب انلره عالی جنانی
 - 3- فاطمه ایلدی بنیادی شفا عت ایده محمد امتی
 - 4- صاحب الخیرات کده لج زاده ابراهیم اغا
- سنه ۱۲۴۹

Okunuşu:

- 1- Kitabe metni okunuşu²³⁵
- 2- Cami oldu nüzul-ı rahmet mekânı
- 3- Nasib eyle ya Rab onlara ali cinanı
- 4- Fatıma eyledi bünyadı şefaati Muhammed ümmeti
- 5- Sahibü'l- hayrat Gedeleczâde İbrahim Ağa

Sene 1249

Cami kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Taş ve kerpiç malzeme kullanılmıştır. Duvarlar dıştan beton ile sıvalıdır. Önceleri düz, toprak dam olan üst örtü onarımlarla kırma çatı ile örtülmüş ve sac ile kaplanmıştır. Tavan içten kontrplakla kaplanmıştır. Camiye giriş batı duvarındaki betonarme merdivenle çıkılan çift kanatlı metal kapı ile sağlanmaktadır. Mihrap ekseninde üç ahşap direğin taşıdığı kadınlar mahfili yer alır. Batı duvarında dikdörtgen şeklinde beş, mihrap duvarında üç olmak üzere, ahşaptan yapılmış toplam sekiz pencere ile aydınlık alan oluşturulmuştur. Mihrap sade bir niş içerisinde yer alır. (Fotoğraf 333) Ahşap minber ve vaaz kürsüsü günümüz yapısıdır. (Fotoğraf 331) Minare camiye bitişik, tek şerefeli, silindirik gövdeli ve kare bir kaide üzerinde yer alır. (Fotoğraf 334) Tuğladan yapılan minare, beton harçla sıvanmıştır. Cami genel olarak sade bir yapıdadır. Süsleme olarak dikkat çeken şey, batı ve güney duvarında asılı duran hat levhalarıdır. (Fotoğraf 335) Camide on beş tane el yazması Kur'an-Kerim bulunmaktadır.²³⁶

²³⁵ Emine Güzel- Kenan Doğan, "Arapgir Kavasbaşı Gedelec Camii'nde Bulunan El Yazması Kur'an-ı Kerimler", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 04 Haziran 2021, 107.

²³⁶ Güzel- Doğan, "Arapgir Kavasbaşı Gedelec Camii'nde Bulunan El Yazması Kur'an-ı Kerimler", 110.

Fotoğraf 2.327. Kavasbaşı Gedelec Camii güneydoğu cephe genel görünüm

Fotoğraf 2.328. Kavasbaşı Gedelec Camii güney cephe ve cami giriş kapısı

Fotoğraf 2.329. Kavasbaşı Gedelec Camii harim kapısı

Fotoğraf 2.330. Kavasbaşı Gedelec Camii kitabe

Fotoğraf 2.331. Kavasbaşı Gedelec Camii minber, kadınlar mahfili

Fotoğraf 2.332. Kavasbaşı Gedelec Camii hazire alanı

Fotoğraf 2.333. Kavasbaşı Gedelec Camii mihrap ve minber

Fotoğraf 2.334. Kavasbaşı Gedelec Camii kuzeybatı cephe ve minare

Fotoğraf 2.335. Kavasbaşı Gedelec Camii mihrap duvarındaki hat levhalar

2.4. Darende İlçesi Eserleri

2.4.1. Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve Külliyesi

Asıl adı Hamid Hamidüddin olan ve “Somuncu Baba” adıyla tanınan, Osmanlı padişahlarından Yıldırım Beyazıt zamanında yaşamış, Anadolu erenlerinden Şeyh Hamid-i Veli'nin kabrinin bulunduğu cami, bir 14.yüzyıl eseridir. (Fotoğraf 336) 1331 yılında Kayseri'nin Akçakaya Köyü'nde doğmuştur. Horasan erenlerinden Şemseddin Musa Kayseri'nin oğludur.24.kuşaktan Hz. Muhammed'in (s.a.v) soyundan geldiği için Seyyid'dir. İlk eğitimini babasından almıştır. Şam, Tebriz, Hoy ve Erdebil de ilim tahsil etmiştir. Dönemin alimlerinden Bayezid-ı Bistâmi'nin ruhaniyetinden istifade ederek, Alaaddin-i Erdebili'den icazet almıştır. Anadolu'yu manevi fetih için gelen Somuncu Baba'nın son ve ebedi ikametgâhı Darende olmuştur. Halil Taybi ve Yusuf Hakiki adlarında iki oğlu olan Şeyh Hamid'i Veli, Bursa Ulu Cami'nin açılış hutbesinde Fatıha Suresi'ni yedi farklı şekilde yorumlamıştır. Şöhretten çekindiği için Bursa'dan ayrılmış ve Darende'ye yerleşmiştir. Oğullarından Halil Taybi'nin mezarı da kendi mezarının yanındadır.²³⁷ (Fotoğraf 339)

Türbe yıllar içinde Şeyh Hamid'i veli soyundan gelen yakınları (ahfadı) tarafından onarımlar geçirerek bugünkü külliye halini almıştır.

Özellikle 90'lı yıllarda, Osman Hulusi Efendi'nin vefatından sonra ciddi restorasyon çalışmaları yapılarak inanç turizmine kazandırılmıştır. Osman Hulusi Efendi 1914-1990 yılları arasında Darende'de yaşamıştır. Es-seyyid Hulusi Efendi Vakfının kurucusudur. Soy bakımından 12.batından Şeyh Hamid-i Veli Hazretlerine ve 36.kuşaktan Hz.Muhammed (s.a.v) soyundandır. 1945-1987 yıllar arasında Darende

²³⁷ Darende Kaymakamlığı, *Darende Kültür Envanteri*, 2013, 44.

Somuncu Baba Camii'nde görev yapmıştır.²³⁸ Günümüzde türbe, hazire, ek cami, yeni cami. Balıklı havuz, kütüphane, müze bölümleriyle Somuncu Baba Külliyesi'ni oluşturmaktadır.²³⁹ (Fotoğraf 359,343,344)

Cami, kare mekân üzerine tromplarla geçilen, sekizgen kasnak üzerine oturan tek kubbeli bir yapıdır. Tohma Çayı'nın batı kıyısında, som kaya kütesinin güneyinde inşa edilmiştir. (Fotoğraf 336) Önünde balıklı havuz yer almaktadır. (Fotoğraf 337)

Türbe bölümü Yıldırım Beyazıd Dönemi eserlerindedir. Türbe bölümünde Şeyh Hamid'i ve oğlu Halil Taybi'nin kabirleri bulunmaktadır. (Fotoğraf 339,340) 1990-2000 yılları arasında restore edilerek bugünkü halini almıştır. Şeyh Hamid'i Veli zamanında bu bölüm halvethane olarak hizmet etmekteydi. Türbenin üzerini yedigen piramit bir çatı örtmektedir. (Fotoğraf 338) Türbenin üzerini örten kubbe tromplara oturan yedigen kubbeyi taşır. Doğu ve batıda birer pencere, iki tane de kibleye açılan tavan pencereleri bulunur. Kubbe kasnağında da yedi adet şevli pencere yer alır.²⁴⁰

Tek şerefeli minare cami avlusunda, türbe bölümünün güneydoğusunda camiden ayrı olarak yapılmıştır. (Fotoğraf 345) Kare kaideli, kesme taştan yapılan minarenin kapı açıklığında Hicri 1097 (M. 1686) tarihi yazmaktadır. Bu tarih ve kayıtlara göre minare Şeyh Hamid'i Veli Zaviyesinin orijinal minaresidir. Kare kaide üzerinden üçgen ve dikdörtgen pandantiflerce on altıgen gövdeye geçilmektedir. (Fotoğraf 341,342) Minare gövdesi üzerinde iki kuşak yer almaktadır. Minare konik bir külahla son bulmaktadır. Yapı 2.75 x 2.75 m bir alan üzerindedir. Asıl mekân kare plandır ve tek bir kubbeyle kapanmıştır. (Fotoğraf 345) Kubbe içerden tromplar, dışardan kasnak üzerine oturmaktadır. Minare ve cami arasında temellerinin üzerinde L planlı bir medrese yer almaktadır. Bu ikinci kat tamamen yıkık bir durumdadır. Caminin ön kısmında bulunan bölme Abidin Paşa tarafından yaptırılmıştır.17 yüzyıl Osmanlı dönemi eseridir.²⁴¹ (Fotoğraf 337)

²³⁸ "Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi", *Hulusi Efendi Vakfı*, 10 Nisan 2017, <https://hulusiefendivakfi.org.tr/es-seyyid-osman-hulusi-efendi/>.

²³⁹"Somuncu Baba Türbesi ve Külliyesi | Hulusi Efendi Vakfı", erişim: 07 Eylül 2021, <https://hulusiefendivakfi.org.tr/somuncu-baba-turbesi-ve-kulliyesi/>.

²⁴⁰ "Somuncu Baba Türbesi ve Külliyesi | Hulusi Efendi Vakfı".

²⁴¹"Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ", erişim: 08 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1991>.

Fotoğraf 2.336. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi genel görünüm

Fotoğraf 2.337. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Cami ve külliyesi balıklı havuz

Fotoğraf 2.338. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii kubbe

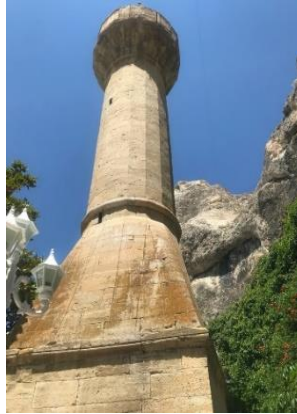
Fotoğraf 2.339. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii türbe

Fotoğraf 2.340. Darende Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Cami türbe girişi

Fotoğraf 2.341. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Cami ve külliyesi minare
kaide

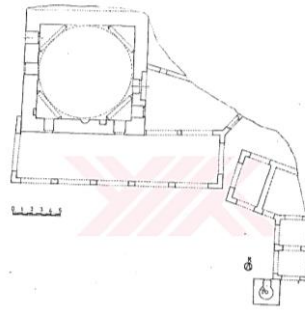
Fotoğraf 2.342. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi
minare

Fotoğraf 2.343. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi avlu

Fotoğraf 2.344. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve külliyesi avlu giriş kapısı

Fotoğraf 2.345. Darende-Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii ve türbe restorasyon planı²⁴²

2.4.2. Ulu Camii

Malatya'nın Darende ilçesi Zaviye Mahallesi'nde yer alan caminin kesin yapım tarihi, kitabesi olmadığından bilinmemektedir. (Fotoğraf 346,347) Kesin olmamasına

²⁴² Fuat Şancı, *Darendе ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri* (Yüksek Lisans, Atatürk Ünв., 1996), 166.

rağmen 14.yüzyıl Dulkadiroğluları Beyliği döneminde yapıldığı ileri sürülmektedir. Caminin doğu ve kuzey duvarları ile minaresi dışında günümüze ulaşamamıştır. Kalıntılara bakarak dikdörtgen planlı olduğu, kesme ve moloz taş kullanılarak yapıldığı anlaşılmaktadır.1970 yılında yapılan bir incelemede Ulu Camii duvarlarının 1.50 m. yüksekliğinde duvarlarının bulunduğu bilgisi bulunmaktadır.²⁴³ 26.25 m.x 21.75 m. boyutlarında dikdörtgen bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mihraba paralel beş sahına ayrıldığı belirtilmektedir. Yapının kuzeyinde son cemaat yeri ve minaresi ile çok ayaklı ulu cami plan tipi özelliğindedir. Ayrıca kuzey cephenin ortasında bir kapı açıklığı ve üç yanı dolaşan duvarlar üzerinde ikişer pencere açıklığının olduğu bilgisi yer almaktadır.²⁴⁴

Darende-Ulu Camii'n taç kapı çerçevesi Mesire Camii'nde bulunan eyvan türü taç kapıya aittir.²⁴⁵ Taç kapı sivri kemerli eyvan şeklindedir. Kapı açıklığı basık kemerlidir basık kemer üzerinde kabartma süslemeler yer almaktadır. (Fotoğraf 348) Günümüzde harim kapısı yenilenmiştir.

Ulu Camii'n minaresi orijinal olarak günümüze ulaşmıştır. Yapının kuzeydoğu köşesinde yer alır. Minare kesme taştan yapılmıştır. Kare kaide üzerinde yuvarlak gövdelidir. Kübik kaide minarenin ¼ yüksekliğindedir. Alt bölümü sekizgen, üst bölümü on altıgen olan gövdenin ortasında taş bir kuşak yerleştirilmiştir. On altıgen gövdenin doğu yönünde sekiz kollu yıldızdan oluşan süsleme rozeti yer almaktadır. Yıldız rozetinde palmet ve rumî süslemeler yer almaktadır. Minarenin petek bölümünde mukarnas sıralarının izleri bulunmaktadır. Bu izlerle iki ya da üç sıra mukarnas sırasının olduğu tahmin edilmektedir. Minare girişi olarak iki kapı bulunmaktadır. Birinci kapı normal minare girişidir. Bu kapı zeminde yer alır. İkinci kapı ise çatının bakımını sağlamak için açılan aralıktır. Bu kapı ise kübik kaide ile sekizgen gövdenin kaynaştığı seviyede yer almaktadır. Minare tek şerefelidir ve külah kısmı yıkılmıştır. (Fotoğraf 346) Camide günümüze ulaşan tek süsleme unsuru minare üzerindeki taş zemin üzerine işlenmiş sekiz kollu yıldız geçmeleri üzerindeki rumî ve palmet motifleridir. Ayrıca

²⁴³ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 12.

²⁴⁴ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 12.

²⁴⁵ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 12.

minarede gövdeyi ikiye bölen silme ve çoğunluğu dökülmüş olan mukarnaslar da sayılabilir.²⁴⁶

Harim kısmı payelerle beş sahına bölünmüştür. (Fotoğraf 350) Günümüzde bu payeler bulunmamaktadır. Cami uzun bir süre depo olarak kullanılmıştır. Daha sonra Es Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı tarafından restore edilerek günümüzdeki halini almıştır. Çevre düzenlenmesi yapılmış, üzeri çatı ile örtülmüş, yuvarlak kemerli bir son cemaat yeri eklenmiştir. Cami orijinal mimarisini kaybetmiş yalnızca minaresi sağlam bir şekilde durmaktadır. Minare, kare kaide üzerinde, sekizgen, ongen ve silindirik gövde kademe teşkil edecek şekilde inşa edilmiştir. Cami 1980-1981 yıllarında halk tarafından kesme taştan tekrar yapılmıştır.05.01.1996 tarih ve 2376 sayılı koruma Kurulu kararı gereğince minaresi Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce restore edilmiştir.6564 metrekare alan üzerinde yapı inşa edilmiştir.²⁴⁷

Fotoğraf 2.346. Darende Ulu Camii genel görünüm

Fotoğraf 2.347. Darende Ulu Camii son cemaat yeri

²⁴⁶ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 13.

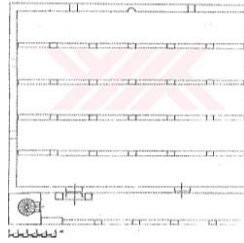
²⁴⁷ "Ulu Camii-Darende/Malatya-Tarih Gezisi", erişim: 07 Eylül 2021, <https://tarihgezisi.com/camiler/ulu-camii-darende-malatya/>.

Fotoğraf 2.348. Darendeli Ulu Camii harim girişi

Fotoğraf 2.349. Darendeli Ulu Camii harim

Fotoğraf 2.350. Darendeli Ulu Camii plan²⁴⁸

2.4.3. Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii

Hüseyin Paşa Camii, Darendeli'nin İbrahim Paşa Mahallesi'nde yer almaktadır. 18. yüzyılda Darendeli Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan cami, oğlu Yusuf Paşa ve torunu İbrahim Paşa tarafından H.1331 (M.1913) yılında genişletilerek bugünkü

²⁴⁸ Şancı, *Darendeli ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 164.

halini almıştır.²⁴⁹ (Fotoğraf 351) Cami binası 310 metrekare olup, 1917 metrekarelik bir alan üzerinde yer almaktadır. Caminin kuzeyinde bir son cemaat yeri bulunur. (Fotoğraf 360) Son cemaat yeri ortada sekizgen kesitli sütunlara, yanlarda ise duvara oturan üç sivri kemerin oluşturduğu revaklarla düzenlenmiştir. (Fotoğraf 352) Son cemaat yerinin doğu ve batı cephesi kapalıdır. Bu kısmın üzeri ahşap çatı ile örtülüdür Yanlarında ise birer pencere bulunur. (Fotoğraf 352,353) Harim kısmından son cemaat yerine dört adet dikdörtgen şekilli pencere açıklığı bulunmaktadır. Son cemaat yerinin döşemeleri yanlarda yüksek tutulurken, orta kısmı daha alçak olarak düzenlenmiştir. Buradan harim kısmına ikiz kemerli bir kapı ile girilir. (Fotoğraf 354) Kapı kemer ve söveleri taştan yapılmıştır. Harim kapısı dıştan dikdörtgen çerçeve içerisinde, sivri ve çift dilimli kemere sahiptir. Kapı kanatları üzerinde dikdörtgen kartuş içinde, taşa yazılmış olarak, 24 satırlık onarım kitabesi bulunmaktadır.

Bazı kaynaklarda yanlış okunana kitabenin yeniden elden geçirilen metni şu şekildedir: (Fotoğraf 355)

قائم مقام سليمان سرى بك قضان امرى	گيجه كوندوز جمله توسيمنه	1- حمدالله اى صونف مسلمين
قا ضسى فهمى افندى خوش خطاب	ايندى همت جان دلدن شيخ و شاب	2- اولدى يا عون الهى فتح باب
بزل اقدام ايليوب اكمالينه	قىلدى مغبر الديلر الهامنى	3- تيزحتم بولدى بوجامع كوزين
سعى همت ايتديلر بى ارتياب	حاكم شرع شريفدن بيل	4- سايه سلطان رشادده اى جناب
جملسنك اجرينى ياربنا	والى على معمر بك دخى	5- سويليم انشا سنين اسبابنى
ايتمه ضايغ اولجاك يوم العقاب	ويردى امرين ايندى بو خير اشنا	6- ديكله لطف سكا اى على جناب
زوقى ده انشا سنك تاريخنى	كلدى دوران كوردى نقصان	7- على دده موقعنده جامع
دوشدى غفرا ن اسمنه ايله حساب	ويردى يوز اللى ليرا الدى	8- دارلغندن چكىلنجه اضطراب

²⁴⁹ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 634.

Kitabe okunuşu:²⁵⁰

1- Hamdulillah ey sunufi müslimin	Gice gündüz cümleten tevsine	Kaimmakam Süleyman Sırrı Beg kazanın amiri
2- Oldı ya avn-ı ilahi feth-i bab	İtti himmet can-ı dilden şeyh u şab	Kadısı Fehmi Efendi hoş hitab
3- Tiz hitam buldı bu cami-i güzin	Kıldı muğber aldılar ilhamını	BezI-i ikdam eyleyip ikmaline
4- Saye-ı Sultan Reşat'ta ey cenab	Hâkim-i şer-i şerifden bi'l-icab	Sa'y-ı himmet ittiler bi-irtiyab
5- Söyleyeyim inşasının esbabını	Vali Ali Muammer Beg dahi	Cümlesinin ecrini ya Rabbena
6- Dinle lütfen sana ey al-i cenab	Viridi emrin itti bu hayra şitab	İtme zayı' olacak yevmü'l-ikab
7- Ali Dede mevkiinde caminin	Geldi devran gördü noksan cami	Zevkîde inşasının tarihini
8- Darlığından çekilince ıstırab	Viridi yüzelli lira aldı sevab	Düşdü gufran ismine eyle hesab.

Ahşap kapı kanatları ceviz ağacından yapılmadır. (Fotoğraf 334,356) Kapı içten basık kemerli niş içerisine alınmıştır. Harim kısmı, ortada serbest dörder sekiz, yanlarda duvara bitişik olarak dörder ayaklara oturmaktadır. Bu ayaklar arasında doğu-batı yönünde sivri kemerlerle çıtalı ahşap tavan taşınmaktadır. Cami kible duvarına paralel, beş sahınlı ve dikdörtgen şeklindedir. (Fotoğraf 360) Ortadaki kemerler yanlardaki kemerlere daha geniş tutulmuştur. Mihrap nişi yarım daire kesitlidir. (Fotoğraf 357) Mihrap nişinin iki yanında ikişer tane yalancı sütun yer alır. Nişin üzerinde kemerli bir alınlık vardır. Minber ağaçtan yapılmıştır. Üzerinde bitkisel bezemeler dikkati çeker. Duvarlar su basmanına kadar moloz taş, üzerine de kerpiç örülüdür. Kerpiç sıralarında sağlamlık sağlamak için ahşap hatıllar görülür. Duvarlar içten ve dıştan sıvalıdır. Ahşap çatı örtüsü oluklu kiremitle kaplanmıştır. Caminin kuzeydoğusunda bulunan minare camiden ayrı olarak avluda yer alır. Kare kaideli, silindirik gövdeli minare, yonu taşından yapılmıştır. (Fotoğraf 358,359) Külâh kısmı ise kurşun kaplıdır. Minare 2005 yılındaki onarım çalışmasında restore edilmiştir.²⁵¹

²⁵⁰ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 14.

²⁵¹ "Hüseyin Paşa (Yusuf - İbrahim Paşa) Cami – Darende / Malatya - Tarih Gezisi", Erişim: 07 Eylül 2021, <https://Tarihgezisi.Com/Camiler/Huseyin-Pasa-Yusuf-İbrahim-Pasa-Cami-Darende-Malatya/>.

Fotoğraf 2.351. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii genel görünüm

Fotoğraf 2.352. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii revaklı son cemaat yeri

Fotoğraf 2.353. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii son cemaat yeri doğu kanadı

Fotoğraf 2.354. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii harim kapısı

Fotoğraf 2.355. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii harim kitabesi

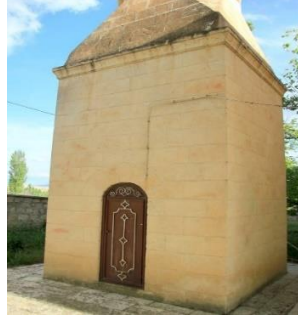
Fotoğraf 2.356. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii portal detay

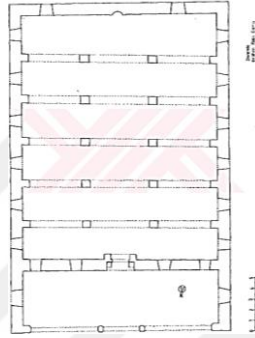
Fotoğraf 2.357. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii mihrap, minber

Fotoğraf 2.358. Darende Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii minare

Fotoğraf 2.359. Darendeli Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii minare kaide

Fotoğraf 2.360. Darendeli Hüseyin (Yusuf-İbrahim) Paşa Camii²⁵²

2.4.4. Sadrazam Mehmet Paşa Camii Minaresi

Cami, Eski Darendeli Mevkii'nin, Heyiketeği Mahallesi'ndedir. "Sadrazam Külliyesi" olarak adlandırılan, cami, türbe ve kütüphaneden oluşan bir yapı topluluğudur. (Fotoğraf 362) Günümüze sadece minaresi ulaşmıştır. (Fotoğraf 361) 1778 yılında Cebecizade Mehmet Paşa tarafında yaptırılan külliye zamanla bakımsızlıktan yıkılmıştır. Minaresi Es Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı tarafından restore edilmiştir. Sadrazam Mehmet Paşa kütüphanesi yakınında bulunan minare, yüksek bir duvar uzantısının arasında kalmıştır. (Fotoğraf 361) Dikdörtgen bir kaide üzerinde, demir kapılı ve tek şerefelidir. Minarenin giriş kapısı basit kemerlidir. Kaide üzerinden yuvarlatılmış olan kesme taştan yapılmıştır. Petek gövdesinde mukarnas işçiliği ile bitkisel bezemelerin oluşturduğu kompozit kabartmalar yer alır. Aralarda çarkıfelek, çiçek ve iç içe altı köşeli yıldız motifleri yer alır.²⁵³Şerefenin petek bölümünün ortasından yukarı doğru yükselen

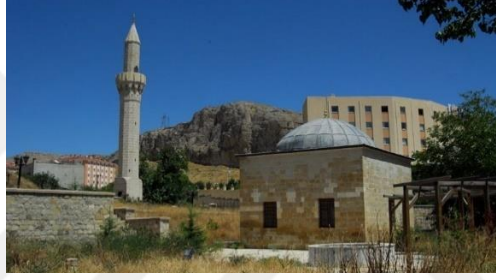
²⁵² Şancı, *Darendeli ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 172.

²⁵³ Darendeli Kaymakamlığı, *Darendeli Kültür Envanteri*, 650.

külâhında bronzdan üç âlem bulunur. (Fotoğraf 362,363) Kütüphane ile aynı tarihte yapıldığı düşünülen minare hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.²⁵⁴

Fotoğraf 2.361. Darendë Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi genel görünüm

Fotoğraf 2.362. Darendë Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi güneybatıdan görünüm

Fotoğraf 2.363. Darendë Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi mukarnaslı şerife

²⁵⁴ “Sadrazam Mehmet Paşa Camii Minaresi-Darendë/Malatya-Tarih Gezisi”, erişim: 07 Eylül 2021, <https://tarihgezisi.com/camiler/sadrazam-mehmet-pasa-camii-minaresi-darendë-malatya/>.

2.4.5. Hasan Rıza Paşa Kabri

Hasan Rıza Paşa Kabri, Malatya-Kayseri karayolunun 100 km kadar sağında yer alır. Kayıtlara göre,1755 yılında Abidin Paşa tarafından yaptırılmıştır.²⁵⁵Hasan Rıza Paşa Türbesi, Mehmet Paşa Kütüphanesi ve minaresinin bulunduğu alan üzerinde yer alır. (Fotoğraf 364) Yapı 170 metrekare alan üzerindedir. Kare planlı, kesme taştan yapılmış ve süslemesizdir. (Fotoğraf 364,367) İçerisinde iki adet sanduka bulunur. (Fotoğraf 365) Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin batısındaki 62 ada ve 12 numaralı parsel üzerindedir. Yapı dört yönden, basit kemer nişli açıklığa sahiptir. Üst örtü düz kare olup, orta alanın üzeri kurşunla kaplı, yukarıya doğru daralan, dilimli kubbe örtmektedir. (Fotoğraf 387)

Kubbe köşelerde (L) şeklinde ayaklara oturmaktadır. Kasnaksız olarak kubbe, duvarlara oturmaktadır. Türbede iklim şartlarına fazla dayanıklı olmayan bir taş seçildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁶Türbe içindeki iki tane sanduka tipi mezarların, Osmanlı dönemine ait olduğu düşünülmektedir. (Fotoğraf 365) Türbe etrafında küçük bir mezarlık bulunmaktadır. (Fotoğraf 366) 28.04.2005 tarihli ve 560 sayılı Koruma Kurulun Kararı gereğince restore edilmiştir.²⁵⁷

Fotoğraf 2.364. Darende Hasan Rıza Paşa kabri genel görünüm

²⁵⁵ “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”, erişim: 07 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1985>.

²⁵⁶ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 55.

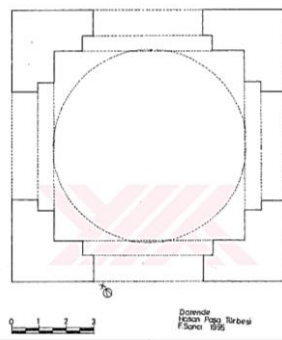
²⁵⁷ “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”, erişim: 07 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1978>.

Fotoğraf 2.365. Darende Hasan Rıza Paşa kabrin içi kubbe, mezar sandukaları

Fotoğraf 2.366. Darende Hasan Rıza Paşa kabri hazire alanı

Fotoğraf 2.367. Darende Hasan Rıza Paşa Kabri plan²⁵⁸

2.4.6. Hacı Müşrif Camii Minaresi

Darende-Hacı Müşrif Camii, Zaviye Mahallesi, Hacı Müşrif mevkinde bulunmaktadır. Cami bugün yeri tam tespit edilemeyen medrese ile beraber bir külliye yapısıdır. Cami, M.1600'lü yıllarda yaşayan ve Darende'ye önemli hizmetlerde bulunan

²⁵⁸ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 178.

Zeynel Abidin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami ve medreseden günümüze Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı tarafından onarılan minare ulaşmıştır.²⁵⁹

Duvar kalıntılarından minarenin yapının kuzeybatı köşesine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Kübik kare kaide üzerindeki kapı açıklığı bir son cemaat yeri olduğuna işaret etmektedir. Duvar izlerinden mihraba paralel iki sahınlı bir plana sahip olduğu sonucu çıkmaktadır.²⁶⁰

Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde yer alan minare, kesme taştan yapılmıştır. (Fotoğraf 368) Minare kare kaide üzerindeki pabuçluktan yükselen on altıgen formlu bir gövde, tek şerefe ve külahtan oluşmaktadır. (Fotoğraf 368,369) Gövde üzerinde iki kuşak bulunmaktadır. Silindirik gövdenin altında kaval silmelerden oluşan bir bilezik bulunmaktadır. Şerefe altlığı, yukarı doğru genişleyen düz yüzeyle taşlardan örülmüştür. Böylelikle korkulukları yıkılmış şerefeye geçiş sağlanmıştır. Şerefeden sonra daha ince olarak devam eden sağır nişler bulunmaktadır. Bunun üzerinde petek kısmından dışarı taşan korniş üzerinde pramidal külah yer almaktadır. Minarenin 28.04.2005 tarih ve 563 sayılı Koruma Kararı gereği Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılmıştır.²⁶¹

Fotoğraf 2.368. Darende Hacı Müşrif Camii minaresi

²⁵⁹ “Mustafa Cambaz”, erişim: 27 Mayıs 2022, https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=28739.

²⁶⁰ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 27.

²⁶¹ “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol Şaşmaz”.

Fotoğraf 2.369. Darende Hacı Müşrif Camii minaresi kaide ve restorasyon sonrası durumu

2.4.7. Dâna Bey Camii Minaresi

Dulkadiroğlu Dâna Bey tarafından H. 1156/M. 1743) yılında yaptırılmıştır.²⁶² Darende ilçesi, Zaviye Mahallesi'nde olan minarenin camisi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. (Fotoğraf 370) Günümüze sadece minaresi ulaşmıştır. Minare, sekizgen kaide üzerinde ve silindirik gövdelidir. Yumuşak kesme taş malzeme kullanılmıştır. (Fotoğraf 371) Bu malzeme, Darende Ulu Camii ile benzerlik gösterir. Mukarnaslı şerefe ve konik külah bölümü sağlam vaziyettedir.2006-2007 yıllarında Vakıflar Bölge Müdürlüğüne minare restore edilmiştir.²⁶³

Fotoğraf 2.370. Darende Dâna Bey Camii minaresi genel görünüm

²⁶² Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 646.

²⁶³“Dâna Bey Camii Minaresi – Darende / Malatya- Tarih Gezisi”, Erişim: 07 Eylül 2021, <https://Tarihgezisi.Com/Camiler/Dana-Bey-Camii-Minaresi-Darende-Malatya/>.

Fotoğraf 2.371. Darende-Dânâ Bey Camii minaresi kaide

2.4.8. Hacı Derviş Camii

Darende ilçesi Hacı Derviş Mevkii'nde bulunan cami H. 1307/M. 1889-1890 yılında Hacı Dervişzade Mevlit Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. (Fotoğraf 372) Kitabesi bulunmamaktadır. Kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olan cami, bir avlu içerisinde yer almaktadır. (Fotoğraf 377) Üst örtü merkezdeki haç şeklindeki payeden dört yöne açılan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Çok kubbeli ulu cami tipinin, düz ahşap örtülü olarak uygulandığı bir plan tipine sahiptir.²⁶⁴

Avlu kömürlük, tuvalet ve abdesthane gibi çeşitli amaçlarla kullanılan sonradan eklenmiş bölümler bulunur. Caminin batı tarafında iki gözlü, kısa ayaklar üzerine oturtulmuş, basık ve yuvarlak kemerli bir son cemaat yeri bulunur. (Fotoğraf 374) Son cemaat yerinde sonradan bırakılan ve içlerine ayetlerin yazılı olduğu gelişigüzel sıralanmış panolar yer alır. Caminin üst örtüsü düz dam iken daha sonra beşik çatı ile örtülmüş ve üzeri ise sac ile kaplanmıştır. Duvarlar içten ve dıştan beton ile sıvanmıştır. Caminin üç yönden, basık, yuvarlak kemerli, dikdörtgen şeklinde pencereleri vardır. Pencerelerin söve ve kemerleri yontu taştan yapılmıştır. Harime giriş; yuvarlak kemerli ve son dönem yapımı ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. Kapı zeminden yüksek yapıldığından harime iki basamakla girilmektedir. Giriş kapısının üzerinde selvi motifi yer alır. (Fotoğraf 373) Harim kısmı, dört yönden kemerlerle, ortada kare formunda ayağa

²⁶⁴ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 38.

bağlanmıştır. Taştan yapılmış mihrap, basit bir niş olarak düzenlenmiştir. Bu niş yarım silindirik formlu ve sivri kemerli kavsaraya sahiptir. Kavsaranın etrafını bordür kuşağı dolanmaktadır. Mihrabın sağ ve solunda simetrik olarak birer dikdörtgen pencere yer almaktadır. Minber ahşaptan yapılmış olup yan aynalıklarında bitkisel bezemeler göze çarpar. (Fotoğraf 375,376) Minaresi bulunmayan cami 590 metrekare bir alan üzerindedir.²⁶⁵

Caminin kemer, paye ve sövelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Duvarlar ise kerpiçten ve iki anaç bir kuzu örgü tekniğinde örülmüştür. Cami Osmanlının son döneminde inşa edilmiş olup süslemeler ise mahalli özellikler taşımaktadır.²⁶⁶

Fotoğraf 2.372. Darende Hacı Derviş Camii avlu girişi

Fotoğraf 2.373. Darende Hacı Derviş Camii son cemaat yeri

²⁶⁵“Hacı Derviş Camii – Darende / Malatya- Tarih Gezisi”, Erişim: 07 Eylül 2021, <https://Tarihgezisi.Com/Camiler/Haci-Dervis-Camii-Darende-Malatya/>.

²⁶⁶ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 40.

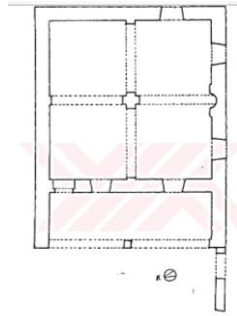
Fotoğraf 2.374. Darende Hacı Derviş Camii son cemaat yeri

Fotoğraf 2.375. Darende Hacı Derviş Camii mihrap

Fotoğraf 2.376. Darende Hacı Derviş Camii minber, harim

Fotoğraf 2.377. Darende Hacı Derviş Camii plan²⁶⁷

²⁶⁷ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 173.

2.4.9. Hacı Mehmet Camii

Cami, Darende ilçesi, Heyiketeği Mahallesi, Sönmezler Sokak sit içerisinde yer alır. Minaresinin orijinal olarak günümüze kadar geldiği söylenmektedir. (Fotoğraf 378,379) Minare tek şerefelidir. Caminin mülkiyeti Hacı Mehmet Vakfı ve Darende Belediyesi'ne aittir. Dikdörtgen planlı, kırma çatılı ve çatı örtüsü ise kiremitle kaplıdır. (Fotoğraf 378) Tavan ahşap malzeme ile kaplıdır. Mihrap sade bir niş içerisinde. (Fotoğraf 382) Minber ahşaptan yapılmış olup ahşap işlemleri bulunur. (Fotoğraf 382,383) Kesme taş ile yapılan minare, kare kaideli ve çokgen gövdeli olup tek şerefelidir. Kare planlı kaidenin, pabuçluğu ayıran bölümünde ve pabuçluğu gövdeden ayıran bölümü baklava dilimli kabartmalarla hareketlendirilerek mukarnas görünümü kazandırılmıştır (Fotoğraf 379) Harimin doğusunda yer alan son cemaat yeri sonradan pvc ile kapatılmıştır. Son dönemlerde restorasyon geçirmiştir.²⁶⁸

Fotoğraf 2.378. Darende-Hacı Mehmet Camii görünüm

²⁶⁸ “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”, erişim: 08 Eylül 2021, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1992>.

Fotoğraf 2.379. Darende-Hacı Mehmet Camii minare gövde ve şerefe bölümü

Fotoğraf 2.380. Darende-Hacı Mehmet Camii minare kaide

Fotoğraf 2.381. Darende-Hacı Mehmet Camii minare kaide detay

Fotoğraf 2.382. Darende-Hacı Mehmet Camii mihrap ve minberi

Fotoğraf 2.383. Darende-Hacı Mehmet Camii

2.4.10. Hasan Gazi Türbesi

Darende ilçesi Şehitlik tepesi üzerinde bir tepenin üzerinde yer almaktadır. (Fotoğraf 384) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) torunlarından, Hüseyin Gazi'nin kardeşi, Seyyid Battal Gazi'nin amcası ve de kayınpederidir. Hasan Gazi Abbasiler döneminde Darende-Zengibar Kalesi'nin kuşatması sırasında şehit olmuştur. (Fotoğraf 386)

Önceki türbe bakımsız bir durumdaydı. Es-Seyyid Hulusi Efendi Vakfı tarafından türbe yenilenerek 26 Ağustos 2005 tarihinde ziyarete açılmıştır. Türbe mimari olarak Kerbela 'da şehit olan Hz. Hüseyin (r.a.) Efendimizin türbesinin türbe mimarisi örnek alınarak inşa edilmiştir. (Fotoğraf 385) Türbenin kuzey tarafına Darendeli şehitlerin isimlerinin yazılı olduğu mermer levhalar asılmıştır.

Fotoğraf 2.384. Darende Hasan Gazi türbe ve şehitlik

Fotoğraf 2.385. Darende Hasan Gazi türbe ve şehitlik

Fotoğraf 2.386. Darende Hasan Gazi türbe içi

2.5. Hekimhan İlçesi Eserleri

2.5.1. Köprülü Mehmet Paşa Camii

Malatya'nın Hekimhan ilçesinin merkezinde yer alan cami, tek minareli ve kesme taştan yapılmıştır. (Fotoğraf 387,388,389) Taş Han'ın 50 metre kadar güneydoğusunda yer alır. Minaresi tek şerefeli, kısa boyutlu ve caminin batı duvarına bitişik olarak yapılmıştır. (Fotoğraf 398) Caminin beş kubbeli, revaklı, sivri kemerli bir son cemaat yeri bulunur. Bu sivri kemerler, yuvarlak sütunlar üzerine oturmaktadır. (Fotoğraf 410) Harim

kısmına giriş kapısı üzerinde bulunan kitabede 1661 yılında Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. (Fotoğraf 390,391)

Son cemaat yerinin karşısındaki muslukların üzerinde de M. 1815 tarihli onarım kitabesi yer alır. Cami dikdörtgen planlıdır. (Fotoğraf 420) Harim kısmı sekizgen kasnağa oturan kubbe ile örtülüdür. Kubbe yanlarda beşik tonozlarla genişletilmiştir. (Fotoğraf 396) Beşgen, sade mihrap girişin tam karşısında yer alır. (Fotoğraf 395) Mihrabın hemen sağında sade olarak yapılmış taş malzemeden bir minber bulunmaktadır. (Fotoğraf 392)

Minare, son cemaat yerinin batı tarafındadır. Girişi son cemaat yerinin batı ucunda yer alır. Kare kaideli, prizmatik pabuçlu, kısa ve onikigen gövdelidir. Gövdenin alt ve üst bölümünde birer bilezik yer almaktadır. Şerefelikleri sadedir. Bunun üzerinde yuvarlak papuçlu, sade, sac ile kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Külahın üzerinde ise madenî bir alem yer almaktadır.²⁶⁹ (Fotoğraf 389) Camide kitabenin ortasında yer alan Mühr-ü Süleyman'dan başka süsleme unsuru bulunmaz.

Caminin basık kemerli, sade portal alınlığı üzerinde inşa kitabesi (50x30cm) bulunmaktadır. Taş üzerine kazıma tekniğinde yapılmış olan kitabe metni şu şekildedir:²⁷⁰ (Fotoğraf 391)

1- بیدی بوجا مع شریفی یمن ایله خیرا شاد ایدوپ صدر اعظم کوپرلی فاذل محمد پاشا
2- کوروب هاتف دیدی تعمیر ایلیوب تا ریخنی احسن الله الیکم یسر الله ماشأ
وضع بنا فی سنه 71 حسن اغا ناظر کتبه قانونسنه 71 حسن اغا ناظر قد وقع الفرغ فی سنه
72 -3

Kitabe okunuşu ve anlamı:

1- Yaptı bu cami-i şerifi yümnile hayra şad edüb Sadrazam Köprülü Fazıl Mehmed Paşa.

2- Gördü hatif dedi tamir eyleyüp tarihini. Allah sizlere iyilikte bulunsun. Allah dilediğin kolaylık sağlar.

3- Usta Hasan Ağa H.1071 senesinde, yapma sözü verdiği yapıyı, H.1072'de tamamlamıştır.

²⁶⁹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 230.

²⁷⁰ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 229.

Bu kitabeye göre cami H.1071/M.1661 yılında Köprülü Mehmet Paşa tarafından hayrat olarak yaptırılmıştır. H.1071’de binayı inşa etme sözü veren usta Zaralıoğlu Hasan Ağa, yapıyı H.1072’de tamamlamıştır.²⁷¹

Abdest muslukları üzerindeki duvarda yazan tamir kitabesi (24x39 cm) ise şu şekildedir: (Fotoğraf 397)

صاحب الخيرات وحسنات
ضابط دایى اسماعيل اغا سنه ۱۱۸۵

Okunuşu:

Sahib-ül hayrat ve hasenat,
Zabit Dai İsmail Ağa sene 1185

Yapının kitabesinin dışında, Köprülü Mehmed Paşa’nın H.1071/M.1661 tarihli vakfiye kayıtlarında da caminin yapımı, vakıfları ve çalışanların ücretleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Evliya Çelebi, H.1065/M.1654 yılında bu caminin varlığından bahsetmektedir. Bu bilgiye göre kitabe ve vakfiyesi daha sonra yazılmıştır.²⁷²

Fotoğraf 2.387. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii genel görünüm

²⁷¹ Hacı Hasan Avşar, *Yapıları ile Hekimhan* (Lisans, Cumhuriyet Üniversitesi, 2015), 18.

²⁷² Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 109.

Fotoğraf 2.388. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii avlu girişi

Fotoğraf 2.389. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii minare

Fotoğraf 2.390. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii portal

Fotoğraf 2.391. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii portal kitabesi

Fotoğraf 2.392. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii minber

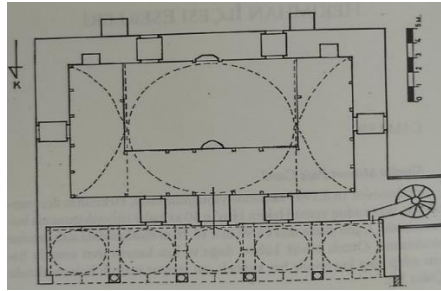
Fotoğraf 2.393. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii iç mekân

Fotoğraf 2.394. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii harim tonozlu bölüm

Fotoğraf 2.395. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii mihrap

Fotoğraf 2.396. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa camii plan²⁷³

²⁷³ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 230.

Fotoğraf 2.397. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii avlu kuzey duvarındaki kitabe

2.6. Yazihan İlçesi Eserleri

2.6.1. Fethiye Uzun Hasan Camii

Farklı kaynaklarda “Hasan Badırk Camii” ya da “Abdüselam Camii” gibi isimlerle de anılan cami, Malatya’nın Yazihan ilçesinin Fethiye Mahallesi’nde yer alır. (Fotoğraf 398,399) Malatya-Sivas karayolunun 41.kilometresindeki Fethiye Mahallesi’nde yer alan cami, Kanuni Sultan Süleyman’ın son saltanat yıllarına denk gelen H 974 (M 1566) tarihinde Malatya Beylerbeyi Abdüselam oğlu Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Camii, Osmanlı mimarisinin en geliştiği dönemde yapılmasına rağmen 15.yüzyılda Bursa, Edirne ve İstanbul’da meydana gelen “T” şeklinde inşa edilen yapılar ile gelişme çağındaki camiler arasında geçiş örneğini oluşturur. Caminin sadece ibadet mekânı olarak inşa edilmediği, din ve dünya işlerinin tedris ve müzakere edildiği çok amaçlı olarak kullanıldığı gerek plan gerekse kitabesinden anlaşılmaktadır.²⁷⁴ (Fotoğraf 399,406)

Giriş kemerinin üzerinde üç satırlık inşa kitabe metni okunuşu:²⁷⁵ (Fotoğraf 407)

ختم بناء هذه البقعة الشريفه السلطان
الفضلاء المجاهدين السلطان سليمان بن سليم خان فتحنا الله فتحا مبينا
اعانه عوننا بليغا لصاحب الخيرات امير الامراء كرام مصطفى پاشا
بن عبدالسلام في سنة اربعة وسبعين وتسع مائة

²⁷⁴ “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol Şaşmaz”.

²⁷⁵ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 281.

Günümüz Türkçesiyle:²⁷⁶

Bu şanlı ve şerefli, yapısı yüksek olan hayır eserinin inşası, gaziler ve mücahitler sultanı, Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman'ın günlerinde ki Allah ona hayırlı fetihler açsın; hayır sahibi, yüksek beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa'nın açık yardımları ile hitam buldu. Sene 974 (M.1566)

Cami plan olarak yan mekânla, tabhaneli camiler grubundadır. Kuzey cephesinin ortasında bulunan sivri kemerli bir nişin içinde bulunan kapı ile harim kısmına girilir. (Fotoğraf 410) Giriş kapısı ise yuvarlak kemerlidir. Ana mekân yan mekânlardan kuvvetli bir şekilde soyutlanmış. Yan mekanlar küçük tutularak ortadaki ana mekân daha büyük tutulmuştur. Ana mekânın üstü dört köşede tromplarla sekizgen bir kasnağa oturan kubbe ile örtülmüştür. Kubbe hafif konikleştirilmiş bir vaziyette inşa edilmiştir. (Fotoğraf 399)

Kare planlı cami tamamen kesme taştan yapılmış olup tek bir kubbeyle örtülüdür. Kuzeyde beş gözlü son cemaat mekânından oluşan caminin, batı ve doğusunda camiye bitişik moloz taşlardan yapılan iki zaviye odası yer alır.²⁷⁷ (Fotoğraf 404,405,406)

Girişin karşısında taş mihrap yer alır. Kesme taştan yapılmıştır. Camideki tek süsleme unsurları mihrap üzerindedir. Sütuncelerin üzerinde üç dilimli kemer bulunmaktadır. Bunun altında da mukarnaslı kavsarası yer almaktadır. Mihrap alınlığında altı ve dokuz köşeli yıldızlar ile geometrik ve stilize çiçek motifleri tezyin edilmiştir.²⁷⁸ (Fotoğraf 403,408,409)

Mihrabın sağında sekiz basamaklı, kapı ve korkulukları olmayan taş minber yer alır. (Fotoğraf 400)

Minare, son cemaat yerinin batı ucunda kare kaideli, sekizgen pabuçlu, silindirik gövdeli, sekizgen şerefeli, yuvarlak petekli ve bodur külahlıdır. Minare kaidenin pabuç kısmına prizmatik üçgenlerle geçilmektedir. Minare kesme taştan yapılmıştır. (Fotoğraf 403) Son cemaat yeri kesme taştan, yan duvarlarındaki pandantifler tuğladan yapılmıştır.

²⁷⁶ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 281.

²⁷⁷ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 283.

²⁷⁸ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 283.

Harim içinde duvar kaplamaları kesme taş, iç kısımları ise kırma taş ile örülmüştür. Tromp kemerleri kesme taş, iç kısımları ve kubbe tuğladan yapılmıştır.²⁷⁹

Fotoğraf 2.398. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii genel görünüm

Fotoğraf 2.399. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii son cemaat yeri

Fotoğraf 2.400. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii iç mekân

²⁷⁹ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 283.

Fotoğraf 2.401. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii mihrap

Fotoğraf 2.402. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii minber

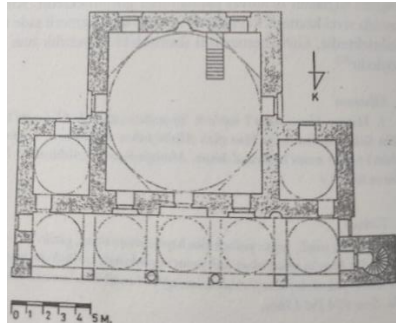
Fotoğraf 2.403. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii minare

Fotoğraf 2.404. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii son cemaat yeri sağda yer alan zaviye odası

Fotoğraf 2.405. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii son cemaat yeri solda yer alan zaviye odası

Fotoğraf 2.406. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii plan²⁸⁰

²⁸⁰ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 282.

Fotoğraf 2.407. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii portal kitabe

Fotoğraf 2.408. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii mihrap detay

Fotoğraf 2.409. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii mihrap detay

Fotoğraf 2.410. Yazihan Fethiye Uzun Hasan Camii harim kapısı

2.7. Kuluncak İlçesi Eserleri

2.7.1. Mehmet Halife Türbesi

Malatya'nın Kuluncak ilçesi, şehir mezarlığında yer alan türbe, sekizgen planlı ve üst örtüsü konik külahtır. (Fotoğraf 411,412) Türbe üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Türbe içinde "Mehmet Halife" isminde bir zatın mezarı bulunmaktadır. (Fotoğraf 413) Bu zatın kimliği hakkında tarihi bilgi mevcut değildir. Tohma Havzası'na gelen ilk Arap Müslüman mücahitlerden olduğu ve renginin siyah olmasından dolayı "Siyahi Baba" olarak da isimlendirildiği ifade edilmektedir.²⁸¹ Bu zat ile ilgili halk arasında çeşitli menkıbeler anlatılmaktadır. Osmanlı dönemi eserlerinden biri olan türbedeki "Mehmet Halife" isimli zatın, dönemin din âlimlerinden biri olduğu rivayet edilmektedir. Halk arasında yöreye gelen Somuncu Baba Darend'e, Kabah Abdal Alvar'a ve Mehmet Halife'nin ise Kuluncak'a yerleşen üç kardeşten biri (arkadaş) olduğu söylenmektedir. Türbe içten ve dıştan beton ile sıvanmıştır. Kitabelik kısmı boştur. Yapının üzeri beton ile sıvanmış konik bir külahla örtülüdür. (Fotoğraf 412) Günümüzde demir kapı ile örtülü olan türbedeki zatın Somuncu Baba ve Kabah Abdal zamanında yaşadığı ileri sürülmektedir.²⁸²

Fotoğraf 2.411. Kuluncak Mehmet Halife Türbesi genel görünüm

²⁸¹ İskender Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri* (İstanbul, 2013), 141.

²⁸² Okan Daştan, "Kuluncak Kaymakamlığı Brifing 2018", T.Y., 15.

Fotoğraf 2.412. Kuluncak Mehmet Halife Türbesi ön cephe

Fotoğraf 2.413. Kuluncak Mehmet Halife Türbesi mezar

2.7.2. Kabah Abdal Türbesi

Malatya'nın Kuluncak ilçesinin Alvar Mahallesi'nde yer alır. Alvar Mahallesi'nin 2 kilometre kadar kuzeydoğusunda, tepe noktasındadır. (Fotoğraf 414) Türbenin etrafında günümüzde de kullanılan mezarlık vardır. Büyük çaplı bir onarım geçirmiş ve orijinal hali tamamen bozulmuştur. Türbe kare planlıdır. Üst örtüsü tromplara oturmaktadır. (Fotoğraf 415) Sekizgen kasmağa oturan kubbe konik bir külah şeklindedir. (Fotoğraf 414) Yapı içten ve dıştan beton ile sıvanmıştır. Giriş kapısı demir kapıdır. (Fotoğraf 416) Giriş kapısı üzerinde çok yıpranmış vaziyette kitabe bulunur. (Fotoğraf 416) Kitabeden sadece H. 1271/M. 1844 tarihi okunmaktadır. Üst yapıda türbenin köşelerine sonradan getirilmiş mezar taşları eklenmiştir. İçerisi oldukça loş bir durumdadır ve batıdaki tek bir

pencere ile aydınlanır. Mezar sandukası kuzey-güney doğrultusundadır. (Fotoğraf 415)
27.02.1992/1111 Dinsel ve Kültürel Yapılar kategorisinde tescillenmiştir.²⁸³

Fotoğraf 414: Kuluncak Kabah Abdal Türbesi genel görürüm

Fotoğraf 2.415. Kuluncak Kabah Abdal Türbesi mezar sandukası

Fotoğraf 2.416. Kuluncak Kabah Abdal Türbesi giriş kapısı

²⁸³ Okan Daştan, “Kuluncak Kaymakamlığı Brifing 2018”, T.Y., 15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

3.1. Tarihlendirme, Plan ve Mekân Anlayışı

Bu bölümde tez kapsamında incelenen yapıların, buldukları yere ve mimari yapılarına göre değerlendirme ve karşılaştırması yapılmıştır. Sadece minaresi ile ayakta kalan eserler ise, cami-mescit grubunda değerlendirilmiştir.

3.1.1. Cami-Mescit

Tez kapsamında incelediğimiz 39 cami ve mescit yapılarından, 13 tanesi Battalgazi ilçesinde yer almaktadır. Bu yapılardan en eskisi Anadolu Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad zamanında yapılmış Battalgazi Ulu Camii'dir. M.1224 yılında, Malatyalı mimar Yakup bin Ebubekir'e yaptırılmıştır. Yapımından kısa bir süre sonra geçirdiği onarım ve ilavelerle cami bünyesinde önemli değişiklikler olmuştur. Orijinal haliyle gelen tuğladan yapılmış mihrap önü kubbesi, buna bitişik eyvan ve eyvanın önünde revaklı iç avlu cami planının esasını oluşturmaktadır. Yan kanatlar mihraba paralel uzanan beşik tonozlu sahnalara ayrılmıştır. Cami bu plan şemasıyla İran'daki Büyük Selçuklu dönemi cami geleneğine bağlanır. İsfahan Mescidi Cuma (1121), Zevvare Mescidi Cuma (1136) ve Ardistan Mescidi Cuma Camii'nde uygulanan plan, Battalgazi Ulu Camii'nde bazı farklılıklarla uygulanmıştır. Bu örneklerde uygulanan dört eyvanlı revaklı avlu şeması, Battalgazi Ulu Camii'nde aynı eyvanların tasfiye edilmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Battalgazi Ulu Camii, kubbe eyvan kombinasyonu ile yan kanatların düzenlenmesi yönlerinden Zevvare Mescidi Cuma Camii'ne daha çok benzemektedir.²⁸⁴ Ulu Camii avlusunun kuzeyinde ikinci bir eyvan olduğu düşünülürse, Konya Sırçalı Medrese ve Kayseri Huant Hatun Medresesi'nde uygulanan iki eyvanlı medrese planına benzetilmektedir.²⁸⁵ Battalgazi Ulu Camii bu plan şemasıyla Büyük Selçuklu camilerinin Anadolu'daki tek temsilcisi olarak önem kazanmaktadır. Anadolu Selçuklu camilerinde mihrap önü kubbesi ve çok destekli harim anlayışı çok fazla

²⁸⁴ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 136.

²⁸⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 136.

uygulan bir plan şemasıdır. Fakat revaklı iç avlu ve eyvan şeması çok benimsenmemiştir.²⁸⁶ Artuklu dönemi eseri olan Harput Ulu Camii (1156) plan şemasında da revaklı iç avlu uygulanmıştır. Fakat plan ve strüktür elemanlar bakımından Battalgazi Ulu Camii daha farklı ve gelişmiş bir üslup özelliği taşır. Ayrıca Anadolu cami mimarisinde çok benimsenmeyen iç avlu, Kayseri Ulu Camii (1205) ve Kayseri Huand Hatun Camii (1238) planlarında iyice küçülerek ışıklık unsuru olarak uygulanmıştır.²⁸⁷ Battalgazi Ulu Camii'nde mihrap duvarına ve dört payeye dayanan iki sahnin genişliğindeki mihrap önü kubbesi gerek biçimi, gerekse üç bölümlü tromplarıyla Anadolu'da benzeri olmayan bir uygulamadır. İran Büyük Selçuklu camilerinde (özellikle İsfahan, Ardistan ve Zevvare Mescidi Cumaları) uygulanan kubbe sistemi Battalgazi Ulu Camii'nde karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁸

Battalgazi Ulu Camii, Büyük Selçuklu mescid-i cumalarının plan özelliklerinin Anadolu'da uygulandığı önemli bir örnektir. Battalgazi ilçesinde yer alan ulu cami, Büyük Selçuklu camilerinde uygulanan revaklı, iç avlulu plan bu camide de uygulanmıştır. Revaklı, iç avlunun eksenine yerleştirilen dört eyvan bu camide bir eyvan olarak uygulanmıştır. Yine İran'daki Büyük Selçuklu camilerinde uygulanan mihrap önü kubbesi Battalgazi Ulu Camii'nde de uygulanmıştır. Battalgazi Ulu Camii plan olarak Karahanlı Camii plan geleneğinin devamı niteliğindedir. Şehir surları içinde ve 34x55 m. boyutlarında dikdörtgen planı ile Battalgazi'deki en büyük yapıdır. Minaresi sonradan yapılan cami güneyinde yer alan Şahabiyye-i Kübra Medresesi ile bir külliye yapısıdır. Cami diğer camiler gibi birçok kez onarım görmüş ve ilave kısımlar eklenmiştir. Mihrap önü kubbesinin olduğu birinci kısım orijinaldir. Kuzeyde yer alan bölüm daha sonraki onarımlar sırasında eklenmiştir. Yan sahninler mihrap eksenine paralel doğu-batı doğrultuda uzanmaktadır.

Battalgazi ilçesinde bulunan bir diğer yapı ise 17 yy. da inşa edilen Sütlü Minare (Çermik) Camii'dir. Tek kubbeli, küçük bir cami olan yapı, günümüze ancak harim kısmının bir bölümü ile sağlam olarak ulaşmıştır.

²⁸⁶ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 136.

²⁸⁷ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 136.

²⁸⁸ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 136-137.

Tez kapsamında incelediğimiz Battalgazi ilçesinde yer alan diğer cami ve mescitler Osmanlı döneminden kalmadır. Bu yapıların büyük çoğunluğu orijinal durumlarını koruyamamıştır. Bu camileri başlıca üç tipte inceleyebiliriz.

Birinci tip kare planlı, tek kubbeli, kübik camilerdir. Bu tipin en güzel örneği Battalgazi Ak Minare Camii'dir. Cami, M.1572 inşa tarihi ile Osmanlı dönemi yapısıdır. Ak Minare Camii, günümüze orijinal haliyle gelebilmiştir. Fakat avlunun kuzeydoğusunda yer alan minaresi, 13 yy.ın ilk çeyreğinde Selçuklulardan kalmadır. Kare planlı harimi örten kubbe köşelerde tromplara oturmaktadır. Önceleri ahşap olduğu anlaşılan son cemaat yeri yıkılmıştır. Ak Minare Camii ile aynı döneme tarihlendirilen Sütlü Minareli Camii'nin tamamına yakını yıkılmıştır. Mevcut kalıntılara göre tek kubbeli, kare planlı olduğu anlaşılmaktadır. Sütlü Minareli Camii'nin harim kısmını örten kubbe yine tromplara oturmaktadır. Anadolu Türk mimarisinde tek kubbeli, kare plan anlayışı bazı 13.yy. Selçuklu mescitlerinde bağımsız bir kimlik kazanmıştır. Bu tip 14.yy. Beylikler Dönemi camilerinde de benimsenip uygulanmıştır. Ak Minare Camii ve Sütlü Minare Camii'nde de kubbeye geçiş elemanı olarak tromp kullanılmıştır. Anadolu'da tromp 14.ve 15.yy. camilerinde yaygın olarak kullanılmamıştır. Özellikle 16.yüzyıl tek kubbeli, kübik camilerde sıkça uygulanmıştır.²⁸⁹

Battalgazi ilçesi camilerinde görülen ikinci tip, kare veya dikdörtgen planlı, düz ahşap tavanlı camilerdir. Bu camiler orijinal durumlarını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu camilerden 16.yy.ait Karahan Camii ve Toptaş Camii'nde diğer camilerden farklı olarak iç mekânda kagir ayak ve kemer dizileri kullanılmıştır. Mihraba dikey uzanan bu ayaklarla harim üç sahına bölünmüştür. Orta sahin diğerlerinden daha geniş tutulmuştur. Camilerin üst örtüleri düz ahşap tavadır. Camilerin önünde yer alan revaklı son cemaat yerleri ahşap çatıyla örtülüdür. Bu camiler geçirdikleri onarımlar sonucu son şeklini almıştır. Mihraba dikey uzanan sahin planı Geç Osmanlı dönemi ahşap direkli camilerde karşılaşılan bir özelliktir. Bu camilerin dışında dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı Emir Ömer Mescidi (1563) ve Ahmed Duran Mescidi (1793) yer almaktadır. Kare planlı ve düz ahşap tavanlı Alacakapı Mescidi (1591) ise geçirdiği onarımlar sonucu orijinalliğini yitirmiştir.

²⁸⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 138.

Tahtalı Minare Camii M.1778 tarihi ile Geç Osmanlı dönemi eseridir. Yusuf Ziya Paşa Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe de H.1207/M.1792 yazmaktadır. H.1328/M.1912-1913 tarihi ile Yeni (Hacı Yusuf Taş) Camii tezimizde incelediğimiz Battalgazi yapıları arasında en geç tarihli Osmanlı yapısıdır. Yeni Camii Malatya il merkezinin en önemli eseridir. Camii, dört taraftan beşik tonozla örtülü bölümlerle çevrili orta kubbe ve küçük köşe kubbeleriyle dikkat çeker. Dışa çıkıntı yapan mihrap nişi sağır kemerlerle teşkilatlandırılmıştır. Beş kubbeli son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin iki yanında, iki şerefeli çifte minareleri vardır. Cami, plan olarak merkezi kubbeli plan şeması gösterir. II. Abdülhamit dönemi en güzel cami yapılarının, Kütahya Ulu Camii'nden sonra ikincisi Yeni (Hacı Yusuf Taş) Camii'dir. Yeni Camii aynı zamanda Karahanlı cami geleneğini de çağrıştırmaktadır. Harimin bir bodrum katta bulunması, mihrabın yapı kütesinden dışa taşırılması barok özelliklerdir. Son cemaat yerinin iki yanında bulunan minarelerdeki armudî formlar, sütun ve ayakların başlıkları, cephenin enine profiller ile dolaştırılması, tezyinatın karakteri barok sanatının etkileridir. Ceviz ağacından yapılmış minberin korkuluk, taht ve külahındaki işçilik batı etkisinin açık bir uygulamasıdır.

Tez çalışmamızda Yeşilyurt ilçesinde 5 adet cami incelenmiştir. Cami-i Kebir minaresinin cami kısmı günümüz yapısı olduğundan tez kapsamında değerlendirilmemiştir. Yeşilyurt cami ve mescitleri içinde en erken tarihli olanı H.1166/M.1753 tarihi ile Merkez (Cami-i Kebir) Camii'dir. En geç tarihli olan yapı ise H.1338/M.1920 yapım yılı ile Kölükoğlu Camii'dir. Merkez Camii, dikdörtgen planlı ve mihraba paralel beş sahından oluşur. Caminin üzeri tonozla örtülüdür. Yapının kütesel boyutuyla uyuşmayan oldukça küçük kubbesi vardır. Kölükoğlu Camii ve Hıdıroğlu Camii kare planlı ve tek kubbelidir. Hacı Bekir Camii enine dikdörtgen planlı ve ahşap çatılıdır.

Arapgir ilçesinde 10 adet cami ve mescit incelenmiştir. Bunlardan Arapgir Ulu Camii ve Hanikâh ile Arapgir Yeni Camii kalıntı düzeyinde günümüze ulaşmıştır. Arapgir yapıları içinde en erken tarihli İlhanlılar döneminden kalma 14.yy. eseri olan Arapgir Ulu Camii ve Hanikâh'tır. En geç tarihli olan yapı ise H.1308/M.1892 yapım yılı ile Çobanlı Şakir Paşa Camii'dir. Şehrin ilk kurulduğu yer olan Eski Arapgir'de yer alan camiler; Arapgir Ulu Camii ve Hanikâh, Yeni Camii, Cafer Paşa Camii, Gümrükçü Osman Paşa Camii, Molla Eyüp Mescidi'dir. Yeni Arapgir' de kurulan camiler ise

Mirliva Ahmet Paşa Cami ile Çobanlı Şakir Paşa camileridir. Camiler eğimli bir arazide kurulduğu için bodrum kat üzerine inşa edilmişlerdir. Bu katın medrese olarak değerlendirildiği camiler; Çobanlı Şakir Paşa Camii ve Hacı Yahya Camileridir. Düz bir zeminde inşa edilen camilerin bodrum katı yoktur. Bu camiler Gümrükçü Osman Paşa ve Mirliva Ahmet Paşa camileridir.²⁹⁰ Arapgir'deki camiler plan olarak çeşitlilik arz etmektedir. Zaviye planlı, dikdörtgen planlı-tek kubbe örtülü, kare planlı- tek kubbe ile örtülü, kare planlı-ahşap düz tavanlı ve dikdörtgen planlı-ahşap düz tavanlı olarak beş farklı plan tipi görmekteyiz. Cafer Paşa Camii, Yeni Camii ile Molla Eyüp Mescidi tek kubbeli, dikdörtgen planlıdır. Cafer Paşa Camii enine dikdörtgen planlı ve tek kubbelidir. Arapgir-Yeni Camii iki katlı ve mihrap önünde 9.00 m. çapında kubbesi bulunmaktadır. Ana kubbe yanlarda dar, güney ve kuzeyde biraz daha geniş bir galeri ile dört yönden kuşatılmıştır. Bu plan şeması Eski Arapgir'de, üç tarafı tonozlarla örtülü Cafer Paşa Camii'ne benzer. Arapgir Yeni Camii, bu camiden farklı olarak mihrap önüne de tonoz eklenmiştir.

Darende ilçesinde 8 cami, 2 türbe yapısı incelenmiştir. Darende camileri içinde en erken tarihli olanı 14 yy. Beylikler devri eseri olan Darende Ulu Camii'dir. Fakat minaresi dışında cami tamamen orijinalliğini kaybetmiştir. Darende Ulu Camii, dikine uzun bir dikdörtgen plana sahiptir. Darende yapılarından, mihraba paralel sahnılardan oluşan iç düzenlenmesiyle günümüze ulaşan bir diğer yapı Hüseyin Paşa Camii'dir. Cami dikine dikdörtgen planlıdır. Sahnılar mihraba paralel uzanır. Caminin üç gözlü yanları kapalı son cemaat yeri vardır. Hacı Derviş Camii'nin de yanları kapalı, sütunlarla taşınan bir son cemaat yeri vardır. Hacı Derviş Camii'nde kare bir alan üzerinde merkezde haç şeklinde bir payeden dört yöne uzanan kemerlerle elde edilen bir taşıyıcı sistem oluşturulmuştur. Bu caminin son cemaat yeri yapının batı tarafındadır. Yanları kapalı olan son cemaat yeri, ortada bağımsız bir payeye ve yanlarda duvar payelerinde oturan iki kemerlidir. Arazi meyilli olduğu için son cemaat yerinin zemini avlu zemininden yüksekte kalmıştır. Cami, düz ahşap örtülüdür. Düz ahşap örtü sistemi ve planıyla Darende Ulu Camii planına benzer.

²⁹⁰ Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, 242.

Darende yapılarında incelediğimiz tek kubbeli yapı Şeyh Hamid-i Veli Camii'dir. Caminin ilk şekli hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır. Hamid-i Veli Camii, 1640 yılında camiye tahvil edilmiştir. Kare mekânlı yapı, tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Önceleri önünde bir son cemaat yeri bulunmaktaydı. H.1090/M.1679 yılında kible yönünde bir giriş revakı eklenmiştir. Yapının orijinal girişi, doğu yönde, eyvan türü bir kapı ile sağlanmıştır. Kubbeye geçiş elemanı olarak da sivri kemerli derin tromplar kullanılmıştır. Türk mimarisinde benzer örnek olarak Şir Kebir Türbesi (9.-10.yy.), İran'da Sengbest Aslan Cazip Türbesi (997-1028), Yezd Duvazde İmam Türbesi (1037), Meraga Kümbet-i Kırmızı verilebilir. Anadolu'da tek kubbeli iç mescitlere örnek olarak Akşehir Feruh Şah (1224) Mescidi verilebilir. Konya Haka Beydüş (1224) Mescit de benzer bir örnektir.²⁹¹ Fakat bu mescitlerde merdivenle inilen bir mummyalığa sahiptir. Şeyh Hamit-i Veli Camii plan olarak bu yapılara benzer. Camii içinde iki mezar yer almaktadır. Camii türbe ve mescid fonksiyonunu bir arada yürütmektedir. Yapıda Selçuklu ve Osmanlı türbelerinde olduğu gibi bir mihrap vardır. Yapı, yalnızca bir türbe değil aynı zamanda bir mescit olarak değer kazanmaktadır. Yapıya sonradan yapılan eklemelerle bir külliye görünümü kazanmıştır. Fakat sistemli bir külliye yapısı olmayıp ihtiyaca göre yapılar eklenmiştir. Son cemaat yeri yapının güney cephesinde yer alır. Caminin girişi doğu yönündedir. Zamanla caminin batı tarafına bir giriş eklenmiştir.

Hekimhan-Köprülü Mehmet Paşa Camii H.1071/M.1661 tarihi ile ilçede incelenen tek eserdir. Bu cami mimari elemanlar ve kesme taş malzemesiyle klasik Osmanlı sanatı özelliklerini göstermektedir. Harimi iki yönden tonozlu alan çevrelemektedir. Plan olarak Arapgir'de yer alan Cafer Paşa Camii (M.1368) ve Yeni Camii (15.yy. ikinci yarısı) ile benzerlik göstermektedir. Cafer Paşa Camii'nde sekizgen kasnağa oturan büyük kubbeyi üç, Yeni Camii'nde ise dört yönde tonozlar dolanmaktadır. Bu özelliklerin Diyarbakır camilerinde de kullanılması, bu plan tipinin bölgede yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.²⁹² Köprülü Mehmet Paşa Camii, malzeme, süsleme, kütle tertibi ve boyutu bakımından oldukça mütevazı bir eser olmakla birlikte, plan itibarıyla harim mekânının doğu ve batıya doğru genişletme çabalarının denenmesiyle dikkatleri çekmektedir. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii, bir yandan Klasik Osmanlı dönemi

²⁹¹ Şancı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 123.

²⁹² Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 110.

genel karakteristiklerini sergileyen ve bir yandan da Erken Osmanlı dönemi mimari geleneğini devam ettiren bir eser olarak belirlemektedir. Taşrada Osmanlı sadrazamı bânilğinde yapılan bir Osmanlı Derbent Camisi olarak, günümüze sağlam ve ibadete açık şekilde ulaşması da yapının önemini artırmaktadır.

Yazıhan-Fethiye (Uzun Hasan) Camii H.974/M.1566 yapım tarihi ile Osmanlı klasik dönemdeki zaviyeli cami grubunda değerlendirilmektedir. Fethiye Camii, Malatya ve çevresindeki klasik Osmanlı döneminin en önemli eserlerinden biridir. Plan olarak Erken Osmanlı zaviyeli cami planına benzemektedir. Benzer örnekler olarak Diyarbakır İskender Paşa Camii (1565) ile Halep-Hüsreviye Camii (1545)'dir. Tek kubbeli harim ve harimin her iki yanında bulunan yan mekânlar yer almaktadır. Harimin kuzeyinde ise son cemaat yeri vardır. Anadolu'da yine plan olarak benzer örnekler olarak Tokat Hatuniye Camii (1485), İncik İmaret Camisi (1498), Trabzon Büyük İmaret Camii (1505), Bursa-Yenişehir Bali Bey İmaret (1517), Rodos Süleymaniye Camii (1523 civarı), Silivri Piri Paşa Camii (1530-1531), Saraybosna'da Gazi Hüsrev Paşa Camii (1530-1531) sayılabilmektedir.²⁹³

Tezimizde incelediğimiz Battalgazi camilerinden H.980/M.1572 tarihli Ak Minare Camii'nde mihrap önü kubbesi yer almakta ve sahnlar mihraba paralel uzanmaktadır. Mihrap önü kubbesi olmayan, harim kısmının düz damla örtülü olduğu H.990/M.1583 tarihli cami Karahan Camii'dir. Battalgazi Karahan Camii, Toptaş Camii, Ak Minare camilerinde üç gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır.

Arapgir Ulu Camii ve Hankâh 13 yy. sonları ile 14 yy. başlarına tarihlenen en eski zaviyeli camilerdendir. Fakat bu zaviyeli plan şemasının bölgede başka örneğine rastlanmamıştır. Beylikler dönemi mimarisini yansıtan Darende Dâna Bey ve Ulu Camii'in sadece minareleri günümüze ulaşmıştır.²⁹⁴

Arapgir-Yeni Camii, Arapgir-Ulu Camii, Molla Eyüp Mescidinin minareleri bulunmamaktadır. Minareler caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Gümrükçü Osman Paşa Camii, Mirliva Ahmet Paşa Camii, Çobanlı Şakir Paşa Camii, Cafer Paşa Camii tek şerefeli, ince ve uzun minarelidir. Cafer Paşa Camii, Gümrükçü Osman Paşa

²⁹³ Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*, 131.

²⁹⁴ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 295.

Camii, Mirliva Ahmet Paşa minareleri kare kaideli, poligonal gövdelidir. Şakir Paşa Camii, Hacı Yahya Camii, Kavasbaşı-Gedelec Camii minareleri silindirik gövdelidir.²⁹⁵

Genel olarak Yeşilyurt'ta bulunan cami minareleri tek şerefeli, kare kaidelidir. Minare kaidesinden pabuç kısmına üçgenlerle geçilmektedir. Bu camilerden sadece Yeşilyurt-Kölükoğlu Camii ve Tahtalı Minare Camii'n minaresi tahtadan yapılmıştır. Yeşilyurt-Hacı Bekir Camii minaresi tek şerefeli, tuğladan yapılmış güdük minarelere örnektir. Diğer Yeşilyurt camilerinden farklı olarak caminin minare kaidesi avlu giriş kapısının üzerindedir.

Darende-Hacı Müşrif Camii, Darende-Dânâ Bey Camii, Darende Sadrazam Mehmet Paşa Camii'n günümüze sadece minareleri kalmıştır. Darende cami minarelerinde genel olarak kesme taş kullanılmıştır.

Harim kısmını örten büyük bir kubbesi olanlar, Battalgazi-Ak Minare Camii, Yeşilyurt-Kölükoğlu Camii, Darende Somuncu Baba Camii, Hekimhan-Köprülü Mehmet Paşa Camii'dir. Yazılıhan-Fethiye-Uzun Hasan Camii son cemaat yerinin iki yanında yer alan kubbeli odalarıyla erken Osmanlı mimarisinde başlayıp devam eden zaviyeli camilerin klasik dönemde yapılmış Doğu Anadolu'daki en güzel örneğidir. Hekimhan-Köprülü Mehmet Paşa Camii, büyük kubbenin iki yanında yer alan, tonozlu örtü sistemi ile Arapgir-Cafer Paşa Camii planına benzemektedir.²⁹⁶

3.1.2. Mezar Yapıları

Tez çalışmamızda 7 tane türbe, 1 tane şehitlik yapısı incelenmiştir. Battalgazi'de bulunan birçok türbe orijinalliğini kaybetmiştir. 14. yy. sonlarına tarihlenen Battalgazi-Nefise Hatun Türbesi ile Battalgazi-Kanlı Kümbet, baldaken tarzda yapılmış ve üzeri kubbelidir. Battalgazi Sıddı Zeynep kümbeti sekizgen gövdeli, piramidal külahlı yapısıyla Selçuklular döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Battalgazi-Kanlı Kümbet, almaşık duvar örgüsü ile erken Osmanlı sanatının bölgedeki tek örneğidir. Arapgir-Çobanlı Şakir Paşa Camii Türbesi ve Yusuf Ziya Paşa Camii Türbeleri yanında bulunan mezar sandukalarının edirnekâri süslemeleriyle dikkat çeker. Darende-Hasan Rıza Paşa

²⁹⁵ Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, 247.

²⁹⁶ Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 295.

Kabri baldaken tarzda, üzeri kubbeli ve kesme taş malzeme kullanılan 18.yy. yapılarındandır. Darende-Hasan Gazi Türbesi, Kuluncak-Mehmet Halife Türbesi ve Kuluncak-Kabah Abdal Türbesi orijinal olmayıp günümüz yapısıdır. Darende-Hasan Gazi Türbesi kare planı ve yuvarlak formlu kubbe şekliyle Hz. Hüseyin (r.a.)'in Kerbela'daki türbesini andırmaktadır. Kuluncak-Kabah Abdal Türbesi kare planlı, konik külahlıdır. Mehmet Halife Türbesi sekizgen planlı ve konik külahla örtülüdür.

Çalışmamızda incelediğimiz 8 türbe yapısından 4'ü Battalgazi ilçesinde yer almaktadır. Bu türbeler birkaç plan tipi olarak incelenmiştir. Bu tiplerden birincisi sekizgen prizmal gövdeli ve pramidal külaha sahip Sıddı Zeynep Kümbeti'dir. Bu kümbetin kitabesi bulunmamaktadır. Sıddı Zeynep Kümbeti (13.yy.) Anadolu'da 12.ve 13.yy. da klasikleşmiş türbe tipinin sade bir örneğidir.²⁹⁷ Benzer örnek olarak 12.yy. sonlarına ait Divriği Sitte Melik ve Aksaray Bekar Köyündeki Anonim Türbe sayılabilir. Yine Anadolu'da 13.yy. başlarına ait Afyon Boyalıköy Kureyş Baba Türbesi gibi birçok örnek inşa edilmiştir. İsmi sayılan bu türbelerde asıl mezar hücre (kripta) bulunurken, Sıddı Zeynep Kümbeti'nde asıl mezar hücre bulunmamaktadır.²⁹⁸

Battalgazi ilçesi Kırkkardeşler Şehitliği içerisinde temel izleri seçilen bir türbe kalıntısı yer almaktadır. Temel izlerine göre sekizgen prizmal gövdeli olduğu anlaşılan türbe aynı plan grubunda değerlendirilir.²⁹⁹

Battalgazi ilçesinde yer alan diğer türbeler Osmanlı döneminden kalmadır. 16.yy.ait Kanlı Kümbet ve 18.yy. ait Hacı Nefise Hatun Türbesi ise kare planlı, baldaken tarzı ile ikinci tip oluşturmaktadır. Her iki türbede kubbe köşelerde L biçimli ayaklara oturmaktadır. Hacı Nefise Hatun Türbesinin kripta bölümü bulunmamaktadır. Kanlı Türbe ise kare planlı, beşik tonozlu kripta bölümü ile iki katlı düzenlenmiştir.

Anadolu'da kare planlı, kübik gövdeli, baldaken tarzı türbeler 14.yy. ortalarından itibaren görülmeye başlamıştır. Bu tip, Osmanlı dönemi boyunca değişik varyasyonlarla sık sık uygulanmıştır.14.yy. İznik Sarı Saltuk Türbesi,15.yy. Bursa Ebe hanım Türbesi,16.yy. İstanbul Eyüp Mahmut Ağa Türbesi,18.yy. Darende Mehmet Paşa

²⁹⁷ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 142.

²⁹⁸ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 142.

²⁹⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 142.

Türbesi, 19.yy. Adana Bahçeköy Ağca Bey Türbesi bu tipin Osmanlılar Döneminde geniş bir coğrafi dağılımla kullanıldığını göstermektedir.³⁰⁰ Kanlı Kümbet'te yer alan kripta bölümü baldaken tarzı türbelerde pek uygulanmayan daha çok Selçuklu dönemi türbelerde görülen bir unsurdur.

Battalgazi ilçesinde yer alan geç dönem türbelerinden 1806 tarihli Ahmed Duran Türbesi kare planlı ve basık kubbe ile örtülü üst örtüye sahiptir.

Tez kapsamında incelediğimiz Darende ilçesinde yer alan Hasan Paşa Türbesi H.1174/M.1760 tarihlidir. Bu türbe kare planlı, sivri kemerli, köşelerde L biçimli payelere basan, üzeri kubbeli, baldaken formundadır.

Çalışmamızda Arapgir ilçesinde, cami başlığı altında incelediğimiz Çobanlı Şakir Paşa Camii Türbesinin kitabesi yoktur. Fakat türbe içindeki mezar taşları kitabelidir. Mezar taşlarında yer alan kitabelerine göre H.1289/M.1873-74'te inşa edilmiştir. Türbe dört mermer sütunun taşıdığı, sivri kemerli, geçişlerde pandantifin kullanıldığı, baldaken planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür.

Tez çalışmamızda incelediğimiz Kuluncak ilçesinde yer alan Kabak Abdal Türbesi H.1271/M.1844 tarihinde inşa edilmiştir. Kare planlı türbenin kubbesi tromplara oturmaktadır. Kuluncak Mehmet Halife Türbesi'nin ise kitabesi bulunmamaktadır. Sekizgen planlı ve konik külahla örtülüdür.

Battalgazi ilçesinde yer alan Kırkkardeşler Şehitliği, tezimizde ele aldığımız tek şehitliktir. Şehitlik, 13.-14.yy. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi eseridir.³⁰¹ Şehitlik 125x250 m. ölçülerinde, bir tepe üzerinde yer almaktadır. Etrafı tel örgü ile çevrilidir. Burası, Selçuklu ve Osmanlı dönemi mezar taş işçiliğinin güzel örneklerini barındırmaktadır. 13.ve 14.yy. a tarihlenen mezarlık alanında bitkisel ve geometrik motifli birçok mezar taşı ile taş sanduka yer almaktadır.

3.1.3. Medrese

Çalışmamızda ele aldığımız Şahabiyye-i Kübra Medresesi Battalgazi Ulu Camii'nin güneyinde yer almaktadır. Şahabiyye-i Kübra Medresesi 14.-15.yy. Selçuklu

³⁰⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 143.

³⁰¹ Bahçeci v.dğr., *Malatya Kültür Envanteri*, 178.

eseridir. Ana eyvanı dışında çoğunluğu yıkıldığı için plan grubu belirlenememiştir.³⁰² Yapının güneyindeki ana eyvan, bunun eksenindeki giriş portalının yan kanadı ve portalın hemen sağında yer alan türbe kısmı ayakta kalabilmiştir.

Dikdörtgen planlı ana eyvan, sivri kemerli ve beşik tonozludur. Mevcut kalıntılara göre türbe kısmının ise kare planlı ve tromplu kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır.³⁰³ İnşa tarihini gösteren bir kitabesi mevcut değildir. Yapının güneyinde yer alan ana eyvan ve bunun kuzeyinde olması muhtemel giriş eyvanıyla birlikte düşünüldüğünde; iki eyvanlı, tek katlı bir plana sahip olduğu fikri benimsenebilir.³⁰⁴

3.1.4. Namazgâh

Tezimizde ele aldığımız tek namazgâh Battalgazi Namazgâhi'dir. H.640/M.1242-1243 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Saceddin İshakoğlu Kemaleddin Kamyar tarafından yaptırılmıştır.³⁰⁵ Yakınında bulunan Ali Baba Mezarlığı'ndan dolayı Ali Baba Musallası ismiyle de bilinmektedir. Namazgâh mihrap ve mihrap duvarıyla orijinal olarak günümüze ulaşabilmiştir.

Kesme taştan yapılmış olan namazgâh dikdörtgen planlıdır. Mihraplı ve minberli namazgâh grubundadır. Mihrap kible duvarının tam ortasında yer alır. Mihrap fazla derin olmayan dikdörtgen bir nişe ve sivri bir alınlığa sahiptir. Mihrap çerçevesi dışa çıkıntı yapmaz. Dikdörtgen mihrap nişinin alt kısmı, alt tarafta hafif bir iç bükey çıkıntı oluşturmuştur. Mihrap genel olarak dönemin Anadolu Selçuklu taş mihraplarına benzemektedir. Fakat mihrap niş düzeni bakımından diğer örneklerden ayrılır. Çünkü Anadolu'da dikdörtgen planlı niş, taş mihraplarda kullanılmamıştır. Daha çok çini ve alçı mihraplarda uygulanan bir özelliktir.³⁰⁶

Namazgâhlar daha çok kervan yolu güzergahları ya da büyük yerleşim yerlerinin mesire alanlarında inşa edilmiştir. Bazen de ordunun sefer yolu üzerine yapılmışlardır. Üzerinin açık olmasından dolayı daha çok yaz aylarında kullanılmıştır. Bir kible taşı veya mihrap duvarı ile bunun önünde duvar ile çevrili, namaz kılınacak yeri olan, basit

³⁰² Aytaç, *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*, 2: 297.

³⁰³ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 141.

³⁰⁴ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 141.

³⁰⁵ Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, 176.

³⁰⁶ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 140.

kuruluşa sahip açık hava ibadetgâhlarıdır. Anadolu Selçukluları döneminde birçok namazgâh yapılmıştır. Osmanlılar döneminde ise daha çok İstanbul'da namazgâhlar inşa edilmiştir. Bu İstanbul namazgâhları, Battalgazi Namazgâhına göre daha basit şekilde yapılmıştır. Fakat Selçuklular döneminden günümüze mihraplı, minberli namazgâh olarak ulaşan tek örnek Battalgazi Namazgâhıdır.³⁰⁷ Özellikle mihrabı Selçuklu taş işçiliğinin en güzel örneğini yansıtmaktadır. Namazgâh bu özelliklerinden dolayı ender bir örnek olarak önem arz etmektedir.

3.1.5. Minareler

Battalgazi ilçesinde orijinal olarak günümüze ulaşabilmiş en erken minareler 13.yy. ortalarına ait Battalgazi Ulu Camii minaresi, Halfetih minaresi, Melik Sunullah Camii minaresidir. Bu minarelerin kaideleri taştan yapılmıştır. Minarelerin üst kısımları tamamen tuğlandan yapılmıştır. Bu minareler küp kaideli, yüksek sekizgen pabuçlu ve silindirik gövdeye sahiptir. Minarelerin şerefe korkuluklarından itibaren üst kısmı yıkılmıştır. Minarelerin gövde kısımları şerefeye doğru daralmaktadır.

Battalgazi Ulu Camii minaresi, caminin batı duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Minare kaidesi cami içinde yer almaktadır. Benzer şekilde inşa edilmiş minareler olarak Harput Ulu Camii (12.yy. ikinci yarısı) sayılabilir. Yanında bulunan cami tamamen yıkıldığı için Halfetih minaresi, yapıdan tamamen bağımsız olarak yükselmektedir. Melik Sunullah Camii minaresi bugün tamamen yenilenmiş olan yapının kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Battalgazi Ulu Camii minaresi, Halfetih minaresi ve Melik Sunullah Camii minareleri malzeme ve şekil yönünden benzemektedir. Bu cami minareleri 12.yy. in ikinci yarısından itibaren Doğu ve Orta Anadolu'da inşa edilen tuğla minarelerle paralellik gösterir.³⁰⁸ Bu minareler silindirik gövde ve yatay tuğla örgüsü ile Türkistan ve İran geleneğinde yapılmış minarelere benzemektedir. İran'da yer alan İsfahan Bersiyan Camii minaresi (1097), Damgah Mescidi minaresi (1058), Save Mescidi Meydan minaresi (1060) silindirik gövdeli minarelere örnektir.³⁰⁹

³⁰⁷ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 141.

³⁰⁸ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 139.

³⁰⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 139.

Anadolu'da özellikle 13.yy. da inşa edilmiş tuğla minarelerin çoğunluğu silindirik gövdeli olup şerefeye doğru hafifçe incelen bir forma sahiptir. Battalgazi Ulu Camii minaresine benzeyen 13. yy.ın ilk yarısına ait Anadolu camileri arasında Sivas Ulu, Kayseri Ulu, Akşehir Ulu, Bayburt Ulu Camii minareleri ve Aksaray Kızıl minare sayılabilir.³¹⁰

Battalgazi Ulu Camii minaresi, Halfetih minaresi, Melik Sunullah Camii minarelerinde görülen yüksek sekizgen pabuç 13.yy. da inşa edilen tuğla minarelerin birçoğunda görülmektedir. Bu özellik Kayseri Ulu, Akşehir Ulu, Akşehir Güdük Minare, Antalya Yivli Minare, Ankara Arslanhane Camii minarelerinde farklı yüksekliklerde uygulanmıştır. Ancak bu örneklerdeki minarelerde sekizgen pabuçtan gövdeye geçişte Battalgazi cami minarelerinden farklı olarak sağır kemerler kullanılmıştır.³¹¹

Battalgazi ilçesinde yer alan Karahan Camii, Toptaş Camii, Alacakapı Camii minareleri Osmanlı döneminde inşa edilmiştir. Bu minarelerin taş kaideleri dikdörtgen prizma şeklindedir. Minareler yapılan onarımlar sonucu orijinalliğini kaybetmiştir.

Sütlü Minareli Camii minaresi yapının kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Sütlü Minare Camii minare kaidesindeki kitabeye göre M.1808 yılında yenilenmiştir. Minare kaidesiz olarak duvar üzerinde yükselmektedir. Minare taş malzemedен yapılmıştır. Silindirik gövde ve tek şerefeye sahiptir.

Yeni (Hacı Yusuf Taş) Camii son cemaat yerinin her iki yanında çift şerefeli minare bulunmaktadır. Minareler kare kaideli ve armudî pabuca oturmaktadır. On altıgen gövdeye sahiptir. İnce ve uzun yapılıdır. Minareler alttan ve üstten birer bilezikle sınırlandırılmıştır. Şerefeler taşların kademeli olarak kaydırılmasıyla yapılmıştır. Petekler yukarıya doğru hafifçe daralır. Minareler, armudî bir külah ve boğumlu kürelerden oluşmuş alemlerle son bulur.

Ak Minare Camii minaresi (1572) yapıdan ayrı olarak avlu içerisindedir. Minare dikdörtgen prizma kaideli, sekizgen pabuçlu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

³¹⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 139.

³¹¹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 139.

Yeşilyurt ilçesi camilerinden günümüze ulaşan minareler, kare kaideli silindirik gövdeli, kadesiz silindir gövdeli, silindir gövdeli-ahşap, köşk tipi minare olmak üzere dört tipte inşa edilmiştir. Kölukoğlu Camii minaresi diğer minarelerden farklı olarak ahşaptan yapılmıştır. Kısa, güdük minare formunda ve tek şerefeli olarak inşa edilmiştir. Gündüzbey Hacı Bekir Camii'nin ise kaidesi bulunmamaktadır. Cami avlu giriş kapısının üzerinde yer almaktadır. Tuğladan yapılan minare kısa, güdük minare formundadır. Tek şerefelidir. Hıdıroğlu Camii, Merkez Cami-i Kebir Camii ve Cami-i Kebir minaresi kare kaideli, tek şerefeli, silindir gövdeli minare tipine sahiptir. Merkez Cami-i Kebir minaresinin kare kaidesi camii beden duvarları ile aynı yükseklikte tutulmuştur. Köşk tipi minaresi olan cami Hacı İlyas Camii'dir.

Aragir camilerinden günümüze ulaşan minareler, kare kaideli poligonal gövdeli ve kare kaideli silindirik gövdeli olmak üzere iki plan tipinde inşa edilmiştir. Cafer Paşa Camii, Gümrükçü Osman Paşa Camii, Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii minareleri kare kaideli, poligonal gövdelidir. Şakir Paşa Camii, Hacı Yahya Camii, Gedelec Camii silindirik gövdeli olarak inşa edilmiştir. Fakat Cafer Paşa Camii minaresi Güneydoğu Anadolu minareleri ile aynı özellikler göstermektedir. Bunun sebebi ise Cafer Paşa Camii'nin Rakka Valisi Emir Yusuf Vakfı'na bağlı olmasıdır. Bu vakıf Urfa'da faaliyet yürütmektedir. Büyük bir ihtimalle bu camiyi Urfa'daki vakıf ustaları inşa etmişlerdir.³¹²

Darende Ulu Camii minaresi diğer Darende camilerinin minarelerinden farklıdır. Maraş Hatuniye Camii ile kübik kaideden sekizgen gövdeye geçişte kullanılan üçgenler ve minare gövdesinin silmelerle bölünmesi gibi özelliklerinden dolayı benzerlik göstermektedir.³¹³ Hacı Mehmet Camii ile Hüseyin Paşa Camii minaresi, kare kaideli, silindir gövdeli, tek şerefelidir. Hacı Derviş Camii'nin minaresi bulunmamaktadır. Somuncu Baba Camii minaresi orijinal olarak günümüze ulaşmıştır. Minare kare kaideli, konik külahlı, tek şerefelidir. Üçgen ve dikdörtgen pandantiflerle on altıgen gövdeye geçilmektedir. Dâna Bey Camii minaresi sekizgen kaide üzerinde silindir gövdeli, konik külahlıdır. Mukarnaslı şerefesi vardır. Hacı Müşrif Camii minaresi kare kaidelidir. Üçgen

³¹² Şen, *Aragir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 709.

³¹³ Şanlı, *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*, 13.

pandantiflerle geçilen on altıgen gövdeye sahiptir. Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi dikdörtgen kaide üzerinde, on altıgen gövdeye sahip, tek şerefeli sivri külahlıdır.

Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii minaresi son cemaat yerinin batı ucunda yer alır. Kare kaideli, sekizgen pabuçlu, silindirik gövdeli, sekizgen şerefeli, yuvarlak petekli ve bodur külahlıdır.

Hekimhan ilçesi yapılarından Köprülü Mehmet Paşa Camii minaresi, yapının batı ucundadır. Minare girişi son cemaat yeri batı tarafındadır. Kare kaideli, prizmatik pabuçlu, kısa gövdesi onikigen olarak yapılmıştır.

3.1.6. Hankâh

Tezimizde incelediğimiz tek hankâh yapısı Arapgir ilçesinde bulunmaktadır. Büyük kısmı toprak altında kalmıştır. Ayrıca zor bir arazi üzerinde kurulduğu için yolu yoktur. Bu sebeple araştırma yapmak güç olmuştur.

Hankâh “L planlıdır. Her biri sivri kemerli tonozla örtülü, birbirine dik iki mekândan oluşur. Bu iki mekânın kesiştiği alanda, üstü oval bir kubbe ile örtülü dikdörtgen bir mekân meydana gelmiştir. Güneybatı yönünde basık tutulmuş türbesi olan bir tarikat yapısıdır. Benzer örnekler olarak Tokat Ebu Şems Hanegâh Camii (1228), Sümbül Baba Zaviyesi (1291), Elazığ Harput Ahi Musa Zaviyesi (13.yy.ilk yarısı) verilebilir.³¹⁴ Bu yapıda kesme ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Sadece girişin hemen sağındaki şevli pencere alınlığında bitkisel bir süsleme görülür.

3.2. Yapı Malzemesi ve Duvar Tekniği

3.2.1. Taş

Tez kapsamında incelediğimiz Battalgazi ilçesi dini mimari yapılarında çoğunlukla moloz taş ve kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Yapıların beden duvarları yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Sonraki dönemlerde yapılan onarımlar neticesine duvarlar orijinal durumlarını koruyamamıştır. Battalgazi Ulu Camii ve Osmanlı dönemine ait diğer camilerin beden duvarlarında moloz taş kullanılmıştır.

³¹⁴ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 718.

Yapıların portal ve giriş kapılarında, pencere sövelerinde, iç mekânda destek ve kemer sistemlerinde, minare kaidelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Ayrıca yapıların bazı cephelerinde düzgün kesme taş kullanıldığı da görülmüştür. Örneğin, Şahabiyye-i Kübra Medresesi'nin kısmen ayakta kalan türbe bölümünün iç mekân duvarları ve tromplarında, Battalgazi Namazgâhının kible cephesi ve mihrabında, Ak Minare Camii'nin kuzey cephesinde, Nefise Hatun Türbesinin kaide ve ayaklarında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Battalgazi ilçesi türbe yapılarından Sıddı Zeynep Kümbeti ise tamamen düzgün kesme taş kullanılarak yapılmıştır. Battalgazi ilçesi Ak Minare Camii minaresi ve Sütlü Minare Camii' de tamamen düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Battalgazi ilçesinde incelediğimiz Battalgazi Ulu Cami batı taç kapı ile Battalgazi Namazgâh mihrap nişi ve kemerinde kırmızı-beyaz renkli taşlar kullanılmış. Battalgazi Ulu Camii portalın çevre bordürlerinde açık ve koyu renkli taşlarla kompozisyon oluşturulmuş. Portal nişinin kemer yüzeyinde renkli taşlarla oluşturulan yarım dairesel kavislerin aralarında kalan boşluklara kırmızı taşlar kakılmıştır. Kapı kemerinde koyu ve açık renkli taş sıraları mevcuttur. Battalgazi Namazgâhında renkli taşlar daha kısıtlı uygulanmış. Sadece niş kemeri ve nişin orta kısmında, kırmızı-beyaz taşlar tek sıra halinde sıralanmış. Böylelikle iki renkli taş hem inşa malzemesi hem de süsleme unsuru olarak ele alınmıştır. Anadolu Selçuklu mimarisinde çok renkli taş kullanımı Suriye ve Irak'taki Zengiler dönemi sanat anlayışını yansıtır. Anadolu'da bu geleneği yansıtan örnekler arasında Konya Alaaddin Camii (1220) kuzey portalı, Konya Karatay Medresesi portalı (1250) ve Zazadin Han (1237) portalıdır.³¹⁵ Bu örneklerden Konya Alaaddin Camii ve Konya karatay Medresesini yapan mimarların Şam'dan geldiği bilinmektedir.³¹⁶ Yeni Camii ise tamamen tek renk kesme taştan inşa edilmiştir.

Arapgir yapılarında ağırlıklı olarak kesme taş, moloz taş, kaba yonu taş, tuğla, kerpiç, ahşap ve mermer gibi malzemeler kullanılmıştır. Mimari elamanların örülmesi ve birleştirilmesi için horasan harcı ile kırıltılı sıva denilen killi toprak ve saman karışımı kullanılmıştır. Camilerde birkaç malzemenin birlikte kullanıldığı gözlenmiştir. Taş malzeme daha çok duvarlarda, kemerlerde, minarelerde kullanılmıştır. Arapgir'deki kesme taş, beyaz ve sarıya çalan renkli küfeki taşı ile gri ya da siyah renge çalan bazalt

³¹⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 148.

³¹⁶ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 148.

cinsi taş malzemeden oluşmaktadır. Bazalt cinsi taş malzeme sadece Şakir Paşa (Çobanlı) Camii'nde görülmektedir.

Yeşilyurt Merkez Cami, Kölükoğlu Camii, Hacı Bekir Camii moloz taş ile yapılmıştır. Hıdıroğlu Camii düzgün kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Hacı İlyas Camii ve Tahtalı minare Camii'nin beden duvarlarında ahşap hatıl ve kerpiç malzeme kullanılmıştır. Ahşap hatıllar yapıya sağlamlık katmak amacıyla beden duvarlarına uygulanmıştır.

Darende ilçesinde incelediğimiz Ulu Camii ve minaresi, Hüseyin Paşa Camii taç kapı, payeler ve kemerlerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Hüseyin Paşa Camii duvarlarında kerpiç kullanılmıştır. Hacı Mehmet Camii ve Hacı Derviş Camii ise kagir olarak inşa edilmiştir.

Hekimhan ilçesinde incelediğimiz tek eser olan Köprülü Mehmet Paşa Camii düzgün kesme taştan yapılmıştır. Mihrabın hemen sağında taş malzemeden yapılmış minberi mevcuttur.

3.2.2. Tuğla

Tuğla örgü sistemi 10.yy.dan itibaren Karahanlı ve Büyük Selçuklu mimarisinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu geleneğin uygulanması Anadolu Selçuklu yapılarında da devam etmiştir.

Battalgazi ilçesi dini mimari yapılarında tuğla kullanımı daha yaygındır. Tuğla, Osmanlı dönemi yapılarında birkaç yapıda örtü sistemi olarak kullanılmıştır. Battalgazi Ulu Camii kubbe, kubbeye geçiş sistemi, eyvan tonozu, avlu kısmının batı revaklarında tuğla malzeme kullanılmıştır. Bu kısımlarda sırlı tuğla, sırsız tuğla ve çini ile birlikte süsleme amacıyla da değerlendirilmiş. Ayrıca Battalgazi Ulu Camii iç mekândaki bütün sahin ve revak tonozları tuğladandır.

Battalgazi ilçesi yapılarından 13.yy. ortalarına ait Ulu Camii minaresi, Halfetih minaresi ve Melik Sunullah Camii minaresi kaideden sonraki kısımlar tuğladandır. Battalgazi Ulu Camii kubbe ve bu camilerin minare gövdelerinde sırsız tuğlalar yatay istif düzeninde sıralanmıştır. Bu camilerin minare gövdesinde, her sırada ½ tuğla boyu kaydırılarak elde edilen duvar örgü düzeni karşımıza çıkar.

Battalgazi ilçesi yapılarında görülen sırsız tuğlaların her sırada ½ tuğla boyu kaydırılmasıyla elde edilen örgü türü, Anadolu'da 12.yy. sonları ve 13.yy. başlarında karşımıza çıkar. Bu örgü türüne Anadolu'da benzer örnekler olarak;12.yy. sonlarına ait Erzurum Tepsi Minare, Kemah Mengücek Gazi Türbesi ile Pınarbaşı Melik Gazi Türbesinin dış duvarları verilebilir. Ayrıca 13.yy. ilk çeyreğinden itibaren Sivas Ulu Camii minare gövdesi, Sivas Keykavus Darüşşifasının avluya bakan duvarları ile Aksaray Kızıl Minare gövdesi benzer örnekler arasındadır.³¹⁷

Battalgazi ilçesi Osmanlı dönemi yapılarından 16.yy. ait Kanlı türbe ve Nefise Hatun türbelerinin kubbe ve kubbeye geçiş sistemi ve kemerlerde tuğla kullanılmıştır. Bu yapılarda çıplak tuğla yatay istif düzeninde kullanılmıştır. Ak Minare Camii kubbesi içten tuğla ile inşa edilmiş. Karahan Camii, Alacakapı Mescidi ve Toptaş Camii minare gövdeleri tuğladandır. Fakat bu minareler orijinal olmayıp sonradan yapılan onarımlar sonucu tamamen yenilenmiştir.

Arapgir yapılarında tuğla malzeme, kubbeye geçiş elemanları ile kubbede daha çok kullanılmıştır. Tuğla malzeme, sadece Hacı Muhammed Efendi (Yeni) Camii'nde kullanılmıştır. Alt kat mekânlarının duvarları ve tonozlarında, üst kat caminin kubbesinde, tonozlarında ve pandantiflerinde tuğla malzeme kullanılmıştır

3.2.3. Taş ve Tuğla Almaşığı

Anadolu Türk mimarisinde taş ve tuğlanın birlikte kullanımı, Erken Osmanlı Döneminde 14.yy.dan itibaren başlayıp 18.yy. a kadar devam eden bir uygulama olmuştur. Taş ve tuğlanın birlikte kullanımı Anadolu'da Roma ve Bizans gibi yerli kültürlerin etkilerine bağlanır. Bu uygulama örneklerine yoğun olarak Marmara ve Batı Anadolu Bölgeleri ile kısmen Orta Anadolu bölgesinde rastlanır.³¹⁸

Battalgazi ilçesi yapılarında taş ve tuğla malzemenin almalı düzende kullanıldığı tek yapı 16.yy. ait Kanlı Kümbettir. Kümbet, kare planlı ve baldaken tarzda inşa edilmiştir. Kubbeyi taşıyan L planlı ayaklarında bir sıra taş, üç sıra tuğla nöbetleşe sıralanmıştır. Yapının taş ve tuğla sıraları düzgün ve temiz görünür. Yapıda uygulanan

³¹⁷ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 149.

³¹⁸ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 150.

bir sıra taş üç sıra tuğla duvar örgü düzeni Anadolu'da yaygın olarak uygulanmıştır. Erken Osmanlı mimarisi ve Mimar Sinan Dönemi yapılarında da bu uygulama karşımıza çıkmaktadır.³¹⁹

Taş-tuğla almaşık duvar sistemi Doğu Anadolu Bölgesine yabancı kalan bir uygulamadır. Bu bakımdan Battalgazi Kanlı Kümbet bu teknikle inşa edilmiş bölgedeki tek yapıdır.³²⁰

3.2.4. Mermer

Mermer malzeme özellikle Arapgir yapılarının sütun ve kitabelerde kullanılmıştır. Arapgir Şakir Paşa Camii Türbesinin köşelerinde mermer sütunlar olarak karşımıza çıkar. Ayrıca türbenin mezar taşları da mermerden yapılmıştır.

Gümrükçü Osman Paşa Camii minberi mermerden yapılmıştır. Ayrıca bu caminin avlu giriş ve harim kapısı üzerinde mermer üzerine yazılmış kitabeleri mevcuttur.

Tahtalı Minare Camii ve Yeni Camii, Merkez Camii, Cami-i Kebir minare kitabesi, Darende İbrahim Paşa Camii harim giriş kapısı üzerindeki kitabe metinleri mermer üzerine yazılmıştır.

Darende yapıları içinde Hüseyin Paşa Camii son cemaat yeri payelerinde pur taşı denilen mermere yakın bir taş çeşidi kullanılmıştır.

3.2.5. Ahşap

Ahşap malzeme, Gümrükçü Osman Paşa Camii, Hacı İlyas Camii, Kölükoğlu Camii son cemaat yerinde, Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii, Şakir Paşa Camii, Hacı Yahya Camii, Yusuf Ziya Paşa Camii, Hacı İlyas Camii üst örtülerinde kullanılmıştır.

Tez kapsamında ele aldığımız bütün camilerin minber, mahfil, vaaz kürsülerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yalnız bu camilerden Gümrükçü Osman Paşa Camii minberi mermerden; Battalgazi Namazgâh minberi, Köprülü Mehmet Paşa Camii ile Uzun Hasan Camii minberi taştan yapılmıştır.

³¹⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 150.

³²⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 150.

3.3. Süsleme

3.3.1. Taş Süsleme

Tez kapsamında incelediğimiz Battalgazi ilçesi dini mimari yapılarından taş süslemelerin yoğun olduğu yapılar: Battalgazi Ulu Camii portalı (1247-1274), Battalgazi Namazgâh (1243) ve Emir Ömer Mescidi (1563) portalıdır.

Bu yapılarda daha çok geometrik kompozisyonlar kullanılmıştır. Battalgazi Namazgâh mihrabının çevre bordürlerinde kazıma tekniğinde elde edilmiş sekiz kollu yıldızlar tek hat boyunca sıralanmıştır. Mihrabın ikinci bordür sırası ise alttan ve üsttenilmeklenerek oluşturulmuş ilmek sırasıdır. Bu geçmeler “S” kıvrımlardan oluşur. İçbükey kavisli üçüncü bordür üzerinde yarım yıldızlar yer almaktadır. Mihrabın dördüncü bordür sırasında ise alttan ve üstten birbirini kesen girift hasır örgü sırası yer alır. Namazgâh mihrap nişini kuşatan bordür yüzeyinde ve merkezde çokgenler meydana getiren kapalı geometrik geçmeler yer almaktadır. “S” kıvrımlı geçmeler, saç örgüsü ya da hasır örgüsü motifi Anadolu Selçuklu sanatında yaygın olarak kullanılan bir motiftir. Namazgâh mihrabında bulunan bu özellikler genel olarak Selçuklu taş süslemeciliğinin tipik özelliğini yansıtır. Anadolu’da benzer örnekler olarak Konya Alaaddin Camii avlusundaki bitmemiş türbe mihrabında, Niğde Alaaddin Camii mihrabı, Kayseri Sultan Hanı-Köşk mescit kemeri verilebilir.³²¹ Battalgazi Namazgâh mihrabında görülen tek sıra halindeki yarım yıldız kompozisyonu, Selçuklu dönemi bazı hanların portallarında kenar silmesi olarak kullanılmıştır.³²²

Battalgazi Ulu Camii’nin 1247 yılında yaptırılmış batı taç kapı portalı taş işçiliğinin güzel bir örneğidir. Portalın çevre bordürlerinde kırmızı ve beyaz taşlar nöbetleşe uygulanmıştır. Kapı kemeri birbirine geçme yapan yarım dairesel kavislerle oluşturulmuştur. Bordürde aralardaki üçgen boşluklara kırmızı renkli taşlar kakılmıştır. Bu tür renkli taş kakma ve geçme işçiliğinin temeli Suriye Zengi mimarisine dayanmaktadır. Anadolu’da renkli taş kakma ve geçme kompozisyonun uygulandığı yakın örnekler olarak Konya Alaaddin Camii kuzey portalı (1220) ile Karatay Medresesi (1250) portalı verilebilir. Bu yapılarda Battalgazi Ulu Camii’nden farklı olarak kemerin

³²¹ Eskici, *Eski Malatya’da Türk-İslam Eserleri*, 151.

³²² Eskici, *Eski Malatya’da Türk-İslam Eserleri*, 151.

tepe noktasında bir düğüm motifi bulunmaktadır. Renkli taş kakma tekniği Artuklu Kızıltepe Ulu Camii (1204) ana giriş kemeri üzerinde de görülür.³²³

Battalgazi Ulu Camii'nin doğu portalı orijinal durumunu büyük ölçüde koruyamamıştır. Ulu Camii'nin doğu portalının ön yüzü Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yenilenmiştir. Battalgazi Ulu Camii'nin 1274 tarihli doğu portalı ile batı portalını yapan usta aynı kişidir. Doğü portalının kemeri üzerinde yarım daire kavisli geçmeler vardır. Fakat batı taç kapısından farklı olarak renkli taş ve kakma işçiliği yapılmamıştır. Segment kemerli kapı açıklığının üzerindeki, ikinci segment kemer alınlığı üç dilimli iri dilimli iri palmet ve rumî motiflerinden oluşan bitkisel bezeme yer alır. Aynı bezeme sırasına mukarnaslı kavsaranın alt sırasında da rastlanmaktadır. Bu bitkisel bezememeye benzer örnekler olarak Divriği Ulu Camii (1229) batı kapısının lentosu, Sivas Buruciye Medresesi (1271) portal bordürü ve Kayseri Hacı Kılıç Medresesi (1275) portalı verilebilir. Ulu Camii'n portalın kemer konsollarında kırık çizgilerle tersli yüzlü “Y” harflerine benzeyen geometrik motifler yer almaktadır. Battalgazi Ulu Camii batı ve doğu portallarında kitabe nesih yazıyla yazılmıştır. Kitabe her iki portalda de aynı şekilde yerleştirilmiştir. Kitabeler portalın üçgen kemer köşeliklerinde aşağıya doğru kısalan satırlar halinde yerleştirilmiştir. Battalgazi Ulu Camii'nin güney portalı günümüzde duvar örgüsü ile kapatılmıştır. Battalgazi Ulu Camii güney portalı ile aynı eksen üzerinde Şahabiyye-i Kübra Medresesi yer alır. Yıkıntı halindeki Şahabiyye-i Kübra Medresesi portalında palmet ve rumî bezeme parçaları seçilebilmektedir. Bu bezemeler Selçuklu taş işçiliğinin güzel örnekleri arasındadır.

Tez kapsamında incelediğimiz Battalgazi ilçesi Emir Ömer Mescidi taç kapısı, taş süslemenin görüldüğü bir diğer örnektir. Emir Ömer Mescit taç kapısı yapının cephesinden dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Mescit portalında mukarnaslı kavsara ile bitkisel ve geometrik bezemeler bulunur. Portal iç bordürde düşey ve diyagonal hatlarda birbirine bağlanan çifte zencerek motifi yer almaktadır. Bu tür zencerek motifleri Selçuklu portallarında uygulanan bezeme unsurudur. Benzer örnekler olarak Konya Sırçalı Medrese (1242) ve Karatay Medresesi (1251) portalları ile Kırşehir Aşıkpaşa

³²³ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 152.

Türbesi (1332) verilebilir.³²⁴ Battalgazi Emir Ömer Mescidi portalın dikdörtgen çerçevesi içinde sekiz köşeli yıldızların birleşmesinden oluşan kompozisyon vardır. Bordürün yan çerçevelerinde yıldızlar tek sıra halinde uzanmaktadır. Bordürün üst sırasında yıldız sıraları çift sıraya dönüşerek haç ve yıldız kompozisyonu oluşturur. Yıldızların içleri kabartma gülbezek motifleriyle işlenmiştir. Anadolu Türk sanatında yıldız ve haç motifleri değişik malzemelerle uygulanmıştır. Bu motifler özellikle çini sanatında kullanılmıştır. Tek sıra halinde uzanan sekiz köşeli yıldız kuşağı, Battalgazi Ulu Camii eyvan bordüründe çini olarak uygulanmıştır. Halfetih minaresinin gövde altında alçı süsleme olarak uygulanmıştır.

Battalgazi ilçesinde değerlendirilen Yeni Camii (Hacı Yusuf Taş) il merkezinin en büyük camisidir. Cami dış cephe ve portalda taş süslemeleriyle dikkat çeker. Bodrum ile harim kodunu belirleyen taş profiller, camiye üç yönden kuşatır. Dış cephelerdeki hafifletme kemerleri, pencere etrafları dışarıya hafif taşırılmak suretiyle hareketlilik sağlamıştır. Kullanılan kemer silmelerinde basit geometrik motifler dikkat çeker. Yapının doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç portalı vardır. Bu portalların etraf silmelerinin yanında bulunan sütunceleri önem arz eder. Doğu ve batı portallardaki sütun başlıkları, mihrapta olduğu gibi rokoko tarzındadır. Kuzey portalında ise altta ve üstte topuz şeklinde işlenmiştir. Basık kemerin üzerinde tek sıra mukarnas yer alır. Kemer üzengi seviyesinin köşeleri, harimdeki ayakların başlıklarında olduğu gibi kıvrımlı taş süslemeye sahiptir. Son cemaat yerinde iki mihrabiye nişi ile harim mihrabının kavsarası mukarnaslarla bezelidir.

Arapgir camilerinde günümüze daha çok taş süsleme ve az da olsa kalem işi süsleme ulaşabilmiştir. Kaynaklarda kalemişi süslemelerin fazla olduğu belirtilse de günümüze ulaşamamıştır. Taş süsleme daha çok kapı, mihrap, ve pencere alınlıklarında görülmektedir. Arapgir'in en eski camisi olan Ulu Camii süslemeleri dönem özelliklerini yansıtmaması bakımından değerlidir. Taç kapıda ters-yüz palmet motifleriyle oluşturulmuş üçer adet taş süsleme şeritleri önem arz eder. Bu süslemelerde sekiz köşeli yıldız ve geometrik, palmet ve rumî motifleri dikkat çeker. Arapgir Ulu Camii'nin taş süslemelere sahip mihrap nişinin içi sadedir. Nişin etrafında mukarnaslı bir kavsarası vardır. Mihrabın

³²⁴ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 154.

iki yanında geometrik motifli başlıkları olan birer gömme sütünce görülür. Mihrabın etrafında dört adet şerit vardır. Dıştan içe doğru, sadece iki tanesi yüksek kabartma tekniğinde yapılmıştır. En dıştaki şerit sekiz kollu yıldızlardan meydana gelmektedir. Yıldız motiflerinin içleri geometrik süslemelerle dolgulanmıştır. Taş mihrabın sekiz kollu yıldız şeridi, Karahanlı yapısı olan Rıbat-ı Melik portalına benzer. Arapgir Ulu Camii portal ve mihrabı Selçuklu ve İlhanlılar döneminin sanat özelliklerini yansıtır.³²⁵ Arapgir yapıları içinde taş süslemenin görüldüğü bir diğer yapı Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii'dir. Caminin dış cephelerinde kademelendirilmiş pencere formları, yatay silmelerle cephelerin vurgulanması, sütünce başlıkları, mihrabın "C" motifli süslemeleri, minberdeki kıvrık dal motifleri batılılaşma dönemi özellikleridir. Batı tarzı barok ve rokoko sanat anlayışını yansıtır.³²⁶

Yeşilyurt yapılarında taş süsleme daha çok mihraplarda uygulanmıştır. Yusuf Ziya Paşa Camii, Merkez Camii'nde mihrap istiridye şeklinde taş malzemedен yapılmıştır.

Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii, Yazıhan Fethiye Uzun Hasan Camii harim giriş kapısı üzerindeki kitabelerde taş süsleme kullanılmıştır. Uzun Hasan Camii'nde mihrap alınlığında altı, dokuz köşeli yıldızlar, yanlarda iki şerit halinde basit geometrik şeritler işlenmiştir. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii kitabesinde Mühr-ü Süleyman formunda çiçek motifi kullanılmıştır.

3.3.2. Tuğla Süsleme

Battalgazi ilçesi yapıları içinde çıplak tuğla ile yapılan süslemeler Battalgazi Ulu Camii minaresi ve Halfetih minaresinde görülmektedir. Bu tuğla süslemeler, tuğlaların yatay-düşey şekilde istiflenmesi ve kesme tuğla düzenlemesi olarak iki şekilde yapılır.

Battalgazi Ulu Camii kubbe tromplarında sırsız tuğlaların yatay ve düşey yönde istiflenmesiyle balık sırtı örgü ortaya çıkmıştır. Battalgazi Ulu Camii kubbe tromplarında uygulanan balık sırtı örgü düzeni Anadolu'da çok fazla uygulanmıştır. Özellikle Anadolu'da 12.yy. in ikinci yarısından itibaren ve 13.yy. da balık sırtı tuğla düzeni uygulanan bir süsleme unsurudur. Benzer örnekler olarak 12.yy. ikinci yarısı Cizre Ulu

³²⁵ Şen, *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*, 715.

³²⁶ Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, 716.

Camii ana eyvan tonozu, Pınarbaşı Melikgazi Türbesi,13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akşehir Ulu Camii minaresinin pabuç kısmı, Aksaray Selime Köy Anonim Türbe, 13.yy. ın ikinci yarısından Konya Sırçalı Mescit kubbesi sayılabilir.³²⁷ Kesme tuğla kaplamalar daha çok çini ile birlikte uygulanmıştır. Battalgazi Halfetih minaresinin pabuç kısmında, alt alta köşelerden eklenen altıgen sırsız tuğlalar ince süsleme kuşağını meydana getirir. Aynı uygulama şerefe altındaki süsleme kuşağında da tekrarlanmıştır. Altıgen tuğlalar zeminde, birinde altı köşeli diğerinde sekiz köşeli yıldız biçiminde boşluklar oluşturmak üzere sıralanmıştır. Bu boşluklar üzerine günümüzde tamamen dökülmüş çini levhalar yerleştirilmiştir.

Sırsız tuğlaların kesilmesiyle farklı biçimlerdeki çokgenlerle elde edilen düzenlemeler İran sanatında çok yaygın olarak uygulanmıştır. Bu uygulama Anadolu'da daha az sayıdaki örneklerde uygulanmıştır. Halfetih minare üzerindeki kesme tuğla şekillerinden daha farklı olarak uygulanan benzer örnekler olarak; Erzurum Tepsi Minare, Niksar Kırkkızlar Türbesi ve Kemah Mengücek Gazi Türbesi sayılabilir. Bu örneklerde kesme tuğla şekilleri üçgen, beşgen, daire, baklava dilimi şeklindedir.³²⁸ Battalgazi Ulu Camii avlu batı revakının kemer köşeliklerinde yıldız, altıgen, sekizgen ve benzeri biçimlerde kesilmiş tuğla ve çini birimlerden oluşan geometrik örgüyle kaplanmıştır. Bu geometrik düzenlemeleri sırsız ince tuğla şeritler biçimlendirir. Bu süslemede aralardaki boşluklara yıldız ve çokgenler firuze çinilerle işlenmiştir.

Bu tür girift geometrik kompozisyonların benzer örnek olarak; Sivas İzzeddin Keykavus Şifahanesi (1219) Türbe kasnağı ve Amasya Gök Medrese (1266) Türbe kasnağı sayılabilir.³²⁹

3.3.3. Sırlı Tuğla ve Çini Süsleme

Tez kapsamında incelediğimiz Battalgazi ilçesi yapılarından Battalgazi Ulu Camii minaresi, Melik Sunullah Camii minaresi, Halfetih minaresinde tuğla ve çini düzenlemeler yer alır. Halfetih minaresinin pabuç kısmında ince bir şerit içinde firuze renkli çini kalıntıları seçilmektedir. Bu kısımda sekiz kollu yıldızlar yan yana

³²⁷ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 155.

³²⁸ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 156.

³²⁹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 156.

sıralanmıştır. Bu tarz sekiz kollu yıldız dizisi Battalgazi Ulu Camii eyvan cephesinde de görülür. Bugün sadece izleri seçilen, Melik Sunullah Camii minaresinin şerefe altında firuze renkli kare çini levhalar kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklu döneminde bu tarz düz sırlı kare ya da çokgen çini levhalar minarelerde fazla kullanılmamıştır. Daha çok mihrap ve duvar kaplaması olarak kullanılmıştır.³³⁰

Battalgazi Ulu Camii, Malatya ve ilçelerindeki dini mimari yapıları içinde en zengin süsleme kompozisyonuna sahiptir, Caminin kubbe, eyvan ve avlu batı revakındaki sırlı tuğla-mozaik çini kaplamalarıyla dikkat çekicidir. Ulu Camii, Anadolu'da yaklaşık 1220'lerden başlayan çini sanatının öncüsü olarak kabul edilir.³³¹ Özellikle caminin mihrap önü kubbesinin iç yüzeyinde yer alan sırsız tuğla ve küçük kare çiniler paralel yönde nöbetleşe sıralanmıştır. Bu sıralar kubbe merkezinde kırk kollu spiraller meydana getirir. Kubbenin iç yüzeyinde uygulanan bu düzenleme Anadolu'da tek bir örnek olarak karşımıza çıkar. Kubbe kasnağında Bursa tipi sağır kemer içinde, sahte çini mozaik ile yazılmış usta kitabesi yer alır. Kitabe, geometrik kufî ve nesih yazı ile yazılmıştır. Eyvan kemerinin konsolunda aynı teknikle yazılan usta kitabesi tekrarlanmıştır.

Anadolu'da sahte çini mozaik veya kaşıtraş olarak adlandırılan teknik, çok fazla tercih edilmemiştir. Sadece Konya Sırçalı Medresesi'nin (1242) eyvan kemerinde usta kitabesi aynı teknikle yapılmıştır. Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1297-99) mihrabında da aynı teknikle uygulan yazı kuşağı vardır.³³² Battalgazi Ulu Camii eyvan tonozu sırlı ve sırsız tuğlalar ile kaplanmıştır. Firuze sırlı dikey tuğlalar zikzak hatları ve baklava dilimleri oluşturur. Caminin eyvan tonozunun yarım kubbe olarak devam eden bölümünde, firuze renkli sırlı tuğlalardan geometrik kufî yazıyla oluşturulmuş yazı kuşağı yer alır. Bu kuşakta üçüz olarak "Ali" ismi yazılıdır. Eyvan tonozunun eteğinde patlıcan moru ve firuze çinilerden, kıvrık dal üzerine sıralanmış olarak çifte rumîler yer alır. Firuze ve patlıcan moru rumî motifler birbirlerine alternatif olarak sıralanır. Eyvanın avlıya bakan tarafı tamamen mozaik çini ile kaplıdır. Eyvanın çevre bordürleri geometrik örgü ve geçmelerle tezyin edilmiştir. Eyvan cephesinde bulunan büyük ve küçük altıgenlerin

³³⁰ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 157.

³³¹ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 157.

³³² Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 158.

birleşmesiyle zencerekler oluşmuştur. Bu zencerek şeritleri yüksek kabartma olarak yapılmış olup plastik bir görünüş sağlamaktadır. Zencereklerin içleri firuze ve lacivert çinilerle dolgulanmıştır. Böylelikle daha farklı kompozisyonlar elde edilmiştir. Eyvan cephesinin en dışındaki bordür daha geniş tutulmuştur. Bu bordür kuşağında mozaik çinilerden elde edilen sekiz kollu yıldızlar tek sıra halinde üst üste sıralanmıştır. Bu yıldızların içleri gülbezek motifleriyle doldurulmuştur. Bu sekiz kollu yıldız kuşağı Halfetih minaresinin pabuç kısmında da uygulanmıştır. Eyvan kemerinde patlıcan moru renkli çinilerle nesih yazı kuşağı uzanmaktadır. Bu yazı, sahte çini mozaik tekniğinde yazılmıştır. Eyvan kemerini destekleyen, vazo şeklindeki başlıklara sahip sekiz kenarlı köşe sütuncukları zikzaklarla süslüdür. Bu zikzaklar mozaik çinilerle yapılmıştır.

Battalgazi Ulu Camii avlusunun batı revakı, tuğla ve çinilerle zengin bir süslemeye sahiptir. Battalgazi Ulu Camii, çini ile kaplı revaklı avluların Anadolu'daki en erken örneğidir.³³³ Revakların üzerindeki alınlıklarda örgülü kufî yazılı ayetler yazmaktadır. Yazılar, beyaz zemin üzerine kazınarak elde edilen firuze çinilerden oluşur. Bu kısımda zemine yerleştirilmiş olarak küçük yıldızlar ve rumîler ile asılı bir kandil, yazı kompozisyonunun parçasını oluşturur. Anadolu Selçuklu çini sanatında örgülü ve çiçekli kufî yazılara daha çok mihrap, eyvan ve kubbelerde rastlanmaktadır. Battalgazi Ulu Camii kubbe kasnağındaki Bursa tipi sağır kemer içinde usta kitabesi, örgülü kufî yazı biçimi ile yazılmıştır. Ulu Cami avlu revaklarının kemer içlerinde, yatay ve düşey yönde istif edilen patlıcan moru ve firuze sırlı tuğlalar ile geometrik kompozisyonlar oluşturulmuştur. Bu süslemelerle eyvan cephesine birleşen kemerin iç yüzeyinde iç içe baklavalılar yer almaktadır.

Yeşilyurt yapılarından Hıdıroğlu Camii harim kısmında, pencere pervaz içleri ve mihrap çini süslemeler yer almaktadır. Mihrap tamamen mavi renkli çini ile kaplanmıştır. Bu çiniler orijinal olamayıp onarımlar sonrasında eklenmiştir.

3.3.4. Ahşap süsleme

Tez çalışmamızda incelediğimiz Battalgazi ilçesi dini mimari yapılarından ahşap süsleme sadece Battalgazi Ulu Camii minberinde bulunmaktadır. Günümüzdeki minber

³³³ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 160.

Söğütlü Camii'nden getirilmiştir. Asıl minber Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Orijinal minber hakiki künde-kârî, oyma ve eğri kesim tekniğinde yapılmıştır. Minberin sağ yan aynalık yüzeyi, hakiki künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. Kalın çıtalarla iri sekizgenlerin birleşmesiyle oluşturulmuş geometrik bir kompozisyonudur. Yatay ve düşey yönlerde uzanan ara çıtalar sekizgenleri dört eşit parçaya böler. Böylelikle sivri köşeli dörtgen alanlar meydana getirir.

Bu tezyine benzer olarak 14.yy. ait Ürgüp Damse Köyü Taşkın Paşa Camii minberi verilebilir.³³⁴

Battalgazi Ulu Camii minberinin en önemli özelliği eğri kesim tekniğinde yapılmış olmasıdır. Minberin geometrik kompozisyonların içleri, eğri kesim tekniğinde yapılmış rumî bezemelerle dolgulanmıştır. Bu teknik Anadolu sanatında az uygulanan bir uygulamadır. Bu tekniğin temeli Orta Asya'ya dayanır. Eğri kesim tekniği, 9.yy. Samarra'da alçı tezyinatında belli bir üslup kazanarak diğer İslam ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Battalgazi Ulu Camii orijinal minber bezemeleri, Samarra örneklerinde olduğu gibi derin kesilmiştir. Eğri kesim tekniğinin uygulandığı benzer örnekler olarak 12.yy ait Kayseri Lala Paşa Camii minberi, Harput Sare Hatun minberi, Ankara Alaaddin Camii minberi ile Konya II. Kılıçarslan Türbesi kapı kanatları verilebilir.³³⁵

Battalgazi Ulu Camii asıl minberin aynalıklarını çevreleyen bordür ve korkuluklarında çiçekli kuffi yazı kuşakları vardır. Minberin üç dilimli kapı kemerinin köşeliklerinde alçak oyma tekniğinde, rumîli, bitkisel arabesk bezemeler yer alır. Benzer süslemeler Harput Sare Hatun Camii minberinde de yer almaktadır.

Yeni Camii minberi ceviz ağacından yapılmıştır. Rokoko tarzı, kıvrımlar halindeki natürel motifler işlenmiştir.

3.3.5. Mermer Süsleme

Tezimizde incelediğimiz Arapgir yapılarından Şakir Paşa Camii Türbesinin sütunları ve mezar taşları mermerden yapılmıştır. Türbenin sütun başlıklarının her köşesinde volüt kabartması yer alır. Sandukaların dört tarafı ile mezar ayak şahidelerinin

³³⁴ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 162.

³³⁵ Eskici, *Eski Malatya'da Türk-İslam Eserleri*, 162.

yüzlerinde barok karakterli, natürel kıvrımlı, bitkisel süslemeli kabartmalar görülmektedir.

Yusuf Ziya Paşa Türbesinin içinde kuzeydeki mezar sandukası itina ile kabartma tekniğinde tezyin edilmiştir. Sandukanın uzun kenarında üç, dar kenarlarda birer pano içinde Edirnekâri tarzında süslemeler mevcuttur. Bu süslemelerde vazodan çıkan natürel çiçek motifleri işlenmiştir. Baş şahidenin üst bölümünde ortada bir gülbezek, etrafında çiçekler, köşelerde birer ay-yıldız işlenmiştir. Üst kısım yelpaze şeklindedir. Ayak şahidesinin iç kısmında spiral dallı çiçekler ile üst kısmı yine yelpaze şeklinde işlenmiştir. Mezar şahideleri dalgalı olarak kesilmiştir.

3.3.6. Kalemîşi Süsleme

Malatya ve çevre ilçelerdeki dini mimari yapıları incelendiğinde zengin kalemîşi süslemelere sahip tek eserin Yeni Camii (Hacı Yusuf Taş) olduğu anlaşılmaktadır. Kalemîşi süsleme kubbe, tonoz ve pandantiflerin içlerinde, pencere alınlıklarında, doğu ve batı portal alınlıkları, mihrap alınlığında uygulanmıştır. Bu kısımlardaki ayet ve isimle 1964 yılındaki onarımlardan sonra yazılmıştır. Yeni Camii kalemîşi süslemelerde bitkisel formlar ağırlıklı olarak işlenmiştir. Arapgir yapılarından Gümrükçü Osman Paşa Camii'nde kalemîşi süslemelerin olduğu bilgisi kaynaklarda geçmektedir. Fakat yapının geçirdiği onarımlar neticesinde bu süslemelerden eser kalmamıştır.

Yeşilyurt ilçesi eserlerinden Hıdıroğlu Camii'nde de zengin kalemîşi süslemeler bulunur. Bu süslemeler kubbe içinde yoğunlaşmıştır. Kapı ve pencere alınlıklarında da bu süslemeler kullanılmıştır. Fakat bu süslemeler orijinal olmayıp onarımlar sonrası yapıya eklenmiştir.

3.4. Strüktürel Elemanlar/Destek ve Geçiş Unsurları

3.4.1. Kemerler

Kemerler yukarıdan gelen ağırlığın aşağıya aktarılması noktasında büyük rol oynar. Malatya'daki yapılarda sivri, yuvarlak, basık, ikiz, dilimli kemerler ile basık sivri kemerler kullanılmıştır. Son cemaat mahallerinde, harim kapılarında, kapı, pencere açıklıklarında basık ve yuvarlak kemer tercih edilmiştir. Darende ilçesi yapılarından Hüseyin Paşa Camii taç kapısı diğer cami kapılarından farklıdır. Bu camide taç kapı sivri

kemerli derin olmayan bir eyvan şeklinde tasarlanmıştır. Kapı açıklığı ise ikiz kemer şeklinde ele alınmıştır.

Sivri kemerli son cemaat yeri olan yapılar; Karahan Camii, Yusuf Ziya Paşa Camii, Ak Minare Camii, Merkez Camii, Hıdıroğlu Camii, Darende Ulu Camii, Somuncu Baba Camii, Uzun Hasan Camii'dir.

Sıddı Zeynep Türbe kapısı sivri kemerlidir. Yeşilyurt Merkez Camii'nin sivri kemerli niş içinde basık kemerli harim kapısı mevcuttur.

Basık, yuvarlak kemerli son cemaat yeri olan camiler; Köprülü Mehmet Paşa Camii, Uzun Hasan Camii'dir.

Çalışmamızda ele aldığımız cami ve mescitlerin çoğunda harim giriş kapılarının basık kemerli olduğu gözlenmiştir. Yeşilyurt ilçesi yapılarından Merkez Camii harim kapısı, sivri kemerli bir nişin içinde yer alır. Niş kavsarasının içinde yer alan kapı basık kemerli bir açıklığa sahiptir. Fakat bu kapı orijinal değildir. Cami pencerelerinden biri kapı formunda tekrar düzenlenmiştir.

3.4.2. Tromp ve Pandantifler

Tromplar ve pandantifler en genel ifadeyle kare planlı bir mekândan üstteki kubbeye geçmek amacıyla, yuvarlak bir kaide elde etmek için köşelere konulan yarım küre şekilli geçiş elemanlarıdır.

Tez kapsamında incelediğimiz yapılar içinde Battalgazi Ulu Camii'nde mihrap önü kubbesinde kullanılan üç bölümlü tromplar, Anadolu'da benzeri olmayan bir uygulamadır. Trompların kullanıldığı diğer yapılar; Sütlü Minare Camii, Ak Minare Camii; sivri kemerli tromplara oturan kubbesi olan Uzun Hasan Camii, Kabah Abdal Türbesi, Hıdıroğlu Camii, Somuncu Baba Camii, Molla Eyüp Mescididir.

Malatya ve çevresindeki mihrap önü kubbeli camilerde, geçiş unsuru olarak genellikle pandantif kullanılmıştır. Pandantifin kullanıldığı eserler, Yeni Camii, Kanlı Kümbet, Köprülü Mehmet Paşa Camii, Kanlı Kümbet, Kölükoğlu Camii, Nefise Hatun Kümbeti, Arapgir Ulu Camii, Arapgir Yeni Camii, Gümrükçü Osman Paşa Camii'dir.

3.4.3. Mukarnaslar

Mukarnas, Malatya ve çevresindeki dini mimari yapılarının daha çok mihrap nişi, minarelerin şerefe altları ve taç kapı kavsaralarında kullanılmıştır. Emir Ömer Mescidinin taç kapı kemer alınlığında yedi sıra mukarnaslı portal nişi kavsarası yer almaktadır. Yeni Camii (Hacı Yusuf Taş) kuzey taç kapısı üzerinde bir sıra mukarnas sırası, harim mihrap kavsarası, son cemaat yerindeki iki mihrabiye nişinde yer almaktadır. Dâna Bey Camii minaresi, Sadrazam Mehmet Paşa Camii minaresi, Hacı Mehmet Camii minaresi mukarnaslı şerefelidir.

3.4.4. Paye, Sütun ve Sütun Başlıkları

Paye, kubbeli yığma yapılarda kubbeleri ve kemerleri taşımak için kullanılan yüksek, kalın ayaklardır. Ahşap, tuğla ya da taş kolonlardır. Malatya ve çevresindeki yapılarda destek ve taşıyıcı unsur olarak en fazla paye (ayak) ve sütunlar kullanılmıştır. Muntazam kesme taştan örülerek elde edilen ayaklar dikdörtgen, kare, beşgen, sekizgen ve L formudur.

Malatya merkezde yer alan Yeni Camii'nde merkezi kubbeyi sekizgen formu dört büyük paye taşımaktadır. Bu ayaklar sekizgen kaidelere oturur. Sütun başlıkları ise karedir. Bu payeler kesme taştan yapılmıştır. Son cemaat yeri dört sütunun taşıdığı beş kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yerindeki sütunlar kare kaideli, silindirik gövdelidir. Sütun başlıkları profil olarak daralır. Silindirik gövdeli sütunlar iki parçalı olup yukarıya doğru daralır. Son cemaat yerindeki kubbeler ön ve yanlarda serbest, güneyde ise duvara bitişik ayak ve kemerlerin taşıdığı sekizgen kasnaklara oturur. Yeni Camii son cemaat yerindeki sütun başlıkları karedir.

Toptaş Camii son cemaat yeri, öne açılan iki sağır sivri kemerle revak şeklinde düzenlenmiştir. Kemerler ortada sekiz kenarlı bir ayağa, yanlarda ise duvarlara oturur. Toptaş Camii harim kısmında kemerler ortada serbest ayaklara, kuzey-güney yönlerde ise duvara gömülü ayaklara oturur. Serbest ayaklar mermerdir. Karahan Camii harim kısmındaki kemerler ortada köşeli ayaklara, kuzey-güney yönlerde ise duvarlara oturur.

Ahşap malzemenin kullanıldığı camilerin harim ve son cemaat yerlerinde, kavak ağacından yapılmış ahşap direkler kullanılmıştır. Ahşap sütunlu harime sahip camiler;

Yusuf Ziya Paşa Camii, Hacı İlyas Camii, Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii, Şakir Paşa Camii ve Tahtalı Minare Camii'dir.

Tahtalı Minare Camii, 10.56 X 13.90 m ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup ortada iki ahşap sütunun yanlarda duvara bağlı ayakların taşıdığı, ahşap merteklerle örtülüdür.

Hacı Bekir Camii harim kısmında ortada sekizgen formlu bir sütun yer almaktadır. Ortada sekizgen sütun ile yan duvarlara bitişik iki kare ayak, doğu-batı yönünde atılmış kemerlerle bağlanmıştır. Bu sütunların üzeri sonradan ahşap ile kaplanmıştır. Bu sütunlarla kible duvarına paralel iki sahına ayrılan camide, dikdörtgen bir plan oluşturulmuştur.

Merkez Camii'nde üst örtü, iki yandan duvarla bitişik, dörder sıradan toplam on iki ayak üzerine oturmaktadır. Bu ayaklar doğu-batı doğrultusunda sivri kemerli sütunlarla taşınmaktadır.

Türbelerden Hasan Rıza Paşa Türbesi, Nefise Hatun Türbesi, Kanlı Kümbette kubbe L şeklinde ayaklara oturmaktadır.

Malatya ve çevresindeki yapılarda sütunlar daha çok son cemaat alanları ile ahşap örtülü yapılarda görülmektedir. Gümrükçü Osman Paşa Camii, Şakir Paşa Camii, Miri-i Liva Ahmet Paşa Camii, Hacı İlyas Camii son cemaat yeri ahşap direklerle taşınan camilerdir. Hacı İlyas Camii harim kısmında basık kemerlerle bağlı, altı ahşap sütun yer almaktadır.

3.5. Örtü Sistemleri

3.5.1. Kubbeler

Malatya ve çevresindeki yapılarda büyük ve merkezi kubbe Osmanlı dönemi yapılarında kullanılmıştır. Merkezi kubbeye sahip camiler; Battalgazi Ulu Camii, Ak Minareli Camii, Yeni Camii (Hacı Yusuf Taş), Köprülü Mehmet Paşa Camii, Uzun Hasan Camii, Somuncu Baba Camii, Kölükoğlu Camii, Arapgir Ulu Camii, Molla Eyüp Mescidi, Gümrükçü Osman Paşa Camii, Cafer Paşa Camii' dir.

Battalgazi Ulu Camii, tuğladan yapılmış, orijinal mihrap önü kubbesi ile dikkat çeker. Bu kubbe iki sahnin genişliğinde olup kare mekânın üzerini örter. Kubbe güneyde

duvara dayalı altı destekle taşınır. Kubbe köşelerde üç dilimli yonca biçimindeki tromplarla geçilen, sekizgen tambur üzerine oturur. Sekizgen tamburun her kenarı çifte kademeli sivri kemerlerle değerlendirilmiştir. Bu bölümlerin ortalarına sivri kemerli pencereler açılmıştır. Ak Minare Camii'nde kare mekânın üzerini örten kubbe, dıştan sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnak üzerinde aydınlatma amaçlı, sivri kemerli, dört pencere yer almaktadır. İl merkezinde yer alan Yeni Camii merkezi kubbe kasnağında ve köşe kubbe kasnaklarında da yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Somuncu Baba Camii'nde kare mekânın üzerini örten kubbeye tromplarla geçilmektedir. Kubbe sekizgen bir kasnak üzerindedir. Yine aydınlatma amaçlı olarak kasnak üzerine, sekiz adet şevli pencere açıklığı bulunmaktadır. Gümrükçü Osman Paşa Camii harim kısmını örten kubbe 10 çapındadır. Uzun Hasan Camii ve Köprülü Mehmet Paşa Camii kubbesi dıştan yüksek sekizgen bir kasnak üzerindedir. Uzun Hasan Camii kubbe kasnağı üzerinde altı pencere yer almaktadır.

Diğer camilerden farklı olarak Hacı İlyas Camii kubbesi, yüksek sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Sivri külahlı, Bağdadi formlu kubbesi vardır. Üzeri kubbeli türbeler Kanlı Kümbet, Hasan Rıza Paşa Kabri, Ahmed Duran Türbesi'dir. 18 yy. eseri olan Nefise Hatun Kümbetinde üst örtü pandantifli kubbedir. Sıddı Zeynep Kümbeti sekizgen piramidal kubbe ile örtülüdür. Kabah Abdal Türbesinde kare mekânın üzeri, tromplarla geçisin sağlandığı bir kubbe ile örtülüdür. Mehmet Halife Türbesinde sekizgen gövdenin üzeri konik külahla örtülüdür. Hasan Gazi Türbesinin üzerini örten kubbe, Kerbela Hz. Hüseyin (r.a.) Türbe kubbesi örnek alınarak yapılmış farklı bir örnektir.

3.5.2. Tonozlar

Tez kapsamında incelediğimiz yapılarda örtü elemanı olarak genellikle beşik tonoz kullanılmıştır. Şahabiyye-i Kübra Medresesi ana eyvanı iri boyutlu ve beşik tonoz örtülüdür. Harabe halindeki yapıdan, günümüze eyvan ve tonozlu kısım ulaşmıştır.

Arapgir'deki kubbeli camilerin çoğunluğunda tonoz kullanılmıştır. Bu yapılarda sivri tonoz, beşik tonoz, çapraz tonoz, aynalı tonoz, yarım tekne tonoz kullanılmıştır. Arapgir Ulu Camii'nin batı kanadında birbiriyle kesişen iki adet sivri tonozlu mekân bulunur. Ayrıca bu caminin kuzeyinde bulunan Hankâh'ta beşik tonozlu mekânlar bulunmaktadır. Cafer paşa Camii'nde kubbe üç yönden beşik tonozlarla kapatılmıştır. Arapgir Yeni Camii kubbe ile yan duvarlar arasında kalan dar bölümlerde aynalı tonoz,

uzun kenarlarda ise hafif sivri tonozlarla kapatılmaktaydı. Battalgazi Ulu Camii sahnaları sivri beşik tonozla örtülüdür. Yeni (Hacı Yusuf Taş) Camii'nde merkezi kubbe dört taraftan beşik tonozlarla örtülüdür. Köprülü Mehmet Paşa Camii merkezi kubbenin doğu ve batı tarafı sivri tonozlarla örtülüdür.

Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesi'nde tonozlu bölümlerin altında mezar sandukaları yer alır. Türbe beşik tonozla örtülü iki mekândan ibarettir.

3.5.3. Ahşap Örtülü Kıрма Çatılar

Tez kapsamında incelediğimiz ahşap örtülü düz tavanlı camiler, Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii, Şakir Paşa Camii, Hacı Yahya Camii, Emir Ömer Mescidi, Karahan Camii, Alacakapı Mescidi, Toptaş Camii, Tahtalı Minare Camii, Merkez (Cami-i Kebir) Camii, Hacı Bekir Camii, Hacı Mehmet Camii, Hacı Derviş Camii'dir. Battalgazi Ulu Camii üst örtüsü önceleri düz toprak dam iken sonrasında Vakıflar Bölge Müdürlüğünce kurşun kaplamalı çatı ile kaplanmıştır.

SONUÇ

“Malatya’daki Türk-İslam Dönemi Dini Mimari Yapıları” adlı yüksek lisans çalışmamda, Malatya Merkez, Hekimhan, Battalgazi, Yeşilyurt, Darende, Kuluncak, Arapgir, Yazıhan ilçelerinde bulunan 49 adet dini mimari yapısından 37 cami ve mescit, 8 türbe, 1 hankâh yapısı, 1 şehitlik 1 namazgâh, 1 medrese yapısı toplu olarak incelenmiştir. Plan özellikleri, süslemeleri, kitabelerin fotoğrafları, yapılardaki Kur’an ayetleri, kullanılan malzemeleri ile değerlendirilen yapıların, özellikle günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilmiştir. Caminin yanında türbe olanlar cami ile beraber incelenirken, bazı camiler ise sadece kalan minareleriyle incelenmiştir.

Çalışmamız kapsamında; Melik Sunullah Camii kitabesi tekrar okunmuş, daha önce farklı kaynaklarda verilen ancak yanlış okunmuş olan bölümleri düzeltilerek çalışmamıza konmuştur. Yine yayınlarda ele alınmayan Battalgazi Namazgâh mihrap nişindeki ikinci kitabe, günümüz Türkçesiyle beraber çalışmamıza eklenmiştir. Daha önceki çalışmalarda yapılmayan, Ak Minare Camii harim kitabesinin günümüz Türkçesi; Köprülü Mehmet Paşa Cami kitabesi ve Fethiye Uzun Hasan Camii kitabe metinleri çalışmamıza eklenmiştir.

“Malatya’daki Türk-İslam Dönemi Dini Mimari Yapıları” konulu tez çalışmamızın mevcut dini yapıları değerlendirildiğinde, bölgenin adeta bir açık hava müzesi niteliği taşıdığı görülmektedir. Bölgeye Orta Çağda, Selçuklu, Danişmentliler, İlhanlılar, Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti’nin hâkim oldukları görülmektedir.

Malatya, Selçuklu Döneminde önemli yolların kavşağında bulunan önemli bir kültür ve sanat şehridir. Malatya tarihinde Türk-İslam döneminde inşa edilen en eski ve önemli eserler Eski Malatya olarak adlandırılan Battalgazi ilçesi ve Arapgir ilçesinde bulunmaktadır.

Şimdiki Malatya’nın kuruluşu 18.yy.dan itibaren olmuştur. Bunda Osmanlı askerlerinin 1838 yılı kışını, Eski Malatya’da geçirmesi ile esas yerleşmenin şimdiki alanda yoğunlaşmasında etkisi olmuştur. Tarihi yapıların çoğu “Eski Malatya” olarak adlandırılan, Battalgazi ilçesinde yer alır. Eski Dini yapılar ya bakımsızlıktan ya da malzemelerinin sökülerek, inşa malzemesi ya da farklı amaçlarla kullanılması sonucu zamana yenik düşmüştür.

Malatya merkez ve ilçelerinde birçok yapının günümüze ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Günümüze birçok caminin sadece minare kısımlarının orijinal olarak ulaştığı tespit edilmiştir. Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerindeki tarihi camilerin minarelerinin tek şerefeli, kısa minareler olduğu gözlenmiştir. Bazı mahalle cami ve mescitlerinin kısa minarelere sahip olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin bu cami ve mescitlerin küçük ebatlı, bağ, bahçe alanlarındaki “Köşk Mescit” tipindeki ibadet mekanları olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu camiler zaman içinde birçok onarım görmüştür. Kerpiç malzemenin kullanılmasının da dini yapıların dayanıklılığını azalttığı ifade edilebilir.

Battalgazi’de, günümüze ulaşabilen, restore edilerek yeniden ibadete açılan en önemli, en çok süslemeye ve zengin bir mimari özelliğe sahip eser, Battalgazi Ulu Camii’dir. 1210-1220 yılları arasına tarihlenen cami bir Selçuklu eseridir. Büyük Selçuklu cuma mescitlerinin plan özelliklerinin Anadolu’da uygulandığı önemli bir örnektir. Sırlı tuğla, alçı tezyinat, hat yazıları, çini mozaik, mühr-ü Süleyman motifi, çini ve hat sanatkarlarının isimlerini bulundurması bakımından önem arz eder.

Selçuklu eserlerinden olan Battalgazi Şahabiyye-i Kübra Medresesi dönemin büyük üniversitelerinden biri sayılmaktadır. Dönemin meşhur alim ve mutasavvıfları bu medresede ilim dersleri vermiş. Birçok alimin bölgeye gelmesiyle kültürel açıdan zenginleşmiştir. Bu bağlamda Selçuklular döneminde şehre asalet ve üstünlük manasında Darü’r Rıf’a unvanı verilmiştir. Ayrıca Selçuklu şehzadelerinin eğitim gördüğü, devlet tecrübesi kazandığı şehirlerden biri olmuştur. Şehrin kültürel yapısı şehzadelerin eğitimlerini Malatya’da almalarında etkili olmuştur. I. İzzettin Keykavus, Malatya’daki şehzadeliği sırasında, babası Gıyaseddin Keyhüsrev’in hocası Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak’tan ders almıştır. Şeyh Mecdüddin, devrin bütün ilimlerinde söz sahibi olduğu için şehzadelerin yetişmesinde önemli bir rolü olmuştur. Şeyh Mecdüddin İshak H.618 M.1221-122 yılında vefat etmiştir. Şeyh Mecdüddin İshak’ın oğlu Sadreddin Konevi’dir. Sadreddin Konevi, çocuk yaşta babasının ölümü üzerine, annesi ile evlenen Muhyiddin İbnü’l Arabi tarafından büyütülmüştür. Malatya’da eğitim alan sultanlardan biri de Süleyman Şah’tır.

Arapgir ilçesinde 15.yy. başlarında itibaren “Eski Arapgir” ve “Yeni Arapgir” olarak iki ayrı yerleşim yeri karşımıza çıkar. Eski Arapgir’in olduğu arazi eğimli bir arazi

olduğundan dini mimari yapıların iki katlı olarak bodrum kat üzerinde inşa edildiği görülmektedir. Eski Arapgir'deki "Ulu Camii" gibi birçok yapının harap olarak, günümüze ulaşamamasının nedeni eğimli arazi yapısında kurulmalarıdır. Arapgir'deki en eski yapı 13 yy. sonları ile 14.yy. başlarına tarihlenen iki eser Arapgir Ulu Camii ve Hankâh'tır. Bölgede bilinen en eski zaviyeli cami olmasından dolayı önemlidir. Son zamanlarda Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmek için projelendirildiği bilgisi basında yer alır. Beylikler Dönemi'nde inşa edilen cami ve mescitler Arapgir'de dönem özelliklerini yansıtır. Darende'de bulunan "Darende Ulu Cami ve Dâna Bey Camilerinin günümüze ibadet mekânları ulaşamamış sadece minareleri ayakta kalmıştır. Arapgir Cafer Paşa Camii H. 770/M. 1368 tarihi ile Akkoyunlular Beyliği dönemi eseridir. Ayrıca Arapgir Yeni Camii örneği ile beraber her iki cami de ana kubbe yanlarda dar, kuzey ve güneyde biraz geniş tutularak, klasik Osmanlı mimarisindeki merkezi planlı şemaya yaklaşan örneklerdir. Arapgir Yeni Camii ise Türk mimarisinde görülmeyen tonoz örtüsüyle farklılık gösterir.

Klasik Osmanlı Döneminde inşa edilen camilere örnek olarak Battalgazi Ak Minareli Cami verilebilir. Darende Şeyh Hamid-i Veli Camii ve Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii ise harim kısmını büyük bir kubbenin örttüğü camilere örnektir. Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camii ile Arapgir Şeyh Hasan ve Arapgir Yeni Camii, büyük kubbenin yanındaki tonozlu iki kanat planlarının uygulanması ile benzerlik gösterir.

Darende ilçesinde incelediğimiz yapıların, Anadolu'nun güneyinde gelişen Türk mimarisinin etkisinde kaldığı söylenebilir. Darende Osmanlı idaresine girdikten sonra güney bölgelerle kültürel ve sosyal ilişkiler devam etmiştir. Osmanlı döneminde batı etkisi Darende yapılarını etkilememiş. Mimari de eski geleneğe bağlı, gelenekçi bir anlayış hakimdir. Camilerde mihraba paralel sahnin planı uygulanmıştır. Türbeler ise baldaken türbe formunda ele alınmıştır. Süslemelerde ise basit ve sade motifler dışında zengin süslemelere rastlanmaz.

Fethiye Uzun Hasan Camii ise klasik Osmanlı camilerinin dönem içindeki en farklı örneğini oluşturur. Bu cami ana mekândan ayrı tutulan kubbeli yan odalarıyla zaviyeli cami tipinin Doğu Anadolu'da yapılmış en güzel örneğidir.

Osmanlı Dönemi'ndeki Nevşehir'de bulunan Damat İbrahim Paşa Cami ile İstanbul Nur-u Osmaniye ile devam eden barok anlayışın Doğu Anadolu'daki en güzel örneğini Malatya Yeni (Hacı Yusuf) Camii teşkil eder.1792 tarihli Malatya Yeni Camii'nin, mihrap duvarı dışarı doğru taşkınlık yapar. Dalgalı kubbe saçakları, barok tezyinat, oval merdivenler, yapıya göre ince tutulmuş minareler ile Malatya merkezdeki en büyük merkezi planlı camidir.

Eski Malatya'da Selçuklu döneminde günümüze ulaşabilen en eski abidevi cami, Ulu Camii'dir. Ulu cami dışındaki diğer camiler Osmanlı döneminden kalmadır. Bu camiler genelde orijinalliğini kaybetmişlerdir. Bu camiler genelde kare planda üzerleri kubbe ile örtülü camilerdir. Camiler arasında orijinal şekliyle günümüze gelebilmiş cami, Ak Minare Camii (1572) 'dir. Diğer bir cami plan tipi olarak kare ya da dikdörtgen planda olup üzeri düz ahşap tavanlı camilerdir. Bunlar genelde orijinalliğini kaybetmişlerdir. Bu tipteki örnekler Karahan Camii, Toptaş Camii, Alacakapı Camii, Emir Ömer Mescidi, Ahmet Duran Mescididir.

Bölgede, açık sahada namaz kılınabilmesi için yapılan tek eser olan Battalgazi Namazgâhı, Selçuklular döneminden günümüze orijinal olarak ulaşabilmiştir.

Eski Malatya'da günümüze kadar ulaşabilmiş tek medrese olan Şahabiyye-i Kübra Medresesi bugün yıkık durumda olup restorasyon çalışmalarına yeni yeni başlanmıştır.

Malatya ve çevre ilçelerinde bulunan türbelerin çoğu orijinalliğini yitirmiştir. Battalgazi Kanlı Kümbet almaşık duvar örgüsü ile Erken Osmanlı sanatı etkisini gösteren bir örnektir.

Türbeler çoğunlukla Osmanlılar döneminde kalma olup bunlar genelde baldaken tarzındadırlar. Sadece Sıddı Zeynep Kümbeti Selçuklular dönemine tarihlendirilir. Kanlı Kümbet, Nefise Hatun Kümbeti, Emir Ömer Mescidi ve Türbesi, Ahmed Duran Mescidi ve Türbesi, Şeyh Hamid-i Veli Türbesi, Hasan Rıza Paşa Kabri, Kabah Abdal Türbesi, Mehmet Halife Türbesi bu tarzdaki örneklerdir. Hasan Gazi Türbesi ise geçirdiği onarımlar sonucu orijinalliğini tamamen kaybetmiştir. Türbe günümüz yapısıdır.

İncelemeye çalıştığımız Malatya'da bulunan Selçuklu, Beylikler, Klasik Osmanlı ve Geç Osmanlı dönemlerine ait bu dini mimari yapıları; dönemin sanatsal özellikleriyle gelişim aşamalarını göstermeleri bakımında önemlidir. Dolayısıyla tüm bu eserler,

gelecek kuşaklara aktarılması gereken kültür hazineleridir. Çalışmamızın, konuyla ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara öncülük etmesini ümit ederiz.

KAYNAKÇA

- Ağaldağ, Sebahattin. *Malatya Eski Çağ Tarihi*. Birinci. İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2016.
- “Arapgir Ulu Camii”. *Kültür Portalı*. Erişim: 01 Eylül 2021. <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/malatya/gezilecekyer/arapgir-ulu-cami>.
- Arslan, Mehmet - Tuncel, Yakup. “Battalgazi Ulu Camii ve Geometrik Analizler”. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 2/5 (01 Ocak 2019): 104-123. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yutad/427908>.
- Arslan, Muhammet. “Anadolu Selçuklu Namazgâhları”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 68 (Mayıs 2020): 30.
- Avşar, Hacı Hasan. *Yapıları ile Hekimhan*. Lisans, Cumhuriyet Üniversitesi, 2015.
- Aytaç, İsmail. *Malatya Türk İslam Eserleri Mimari Eserleri II*. Birinci. İstanbul, 2013.
- Aytaç, İsmail. *Malatya ve Yöresindeki Türk İslam Dönemi Yapıları*. Selçuk Ün., 1998.
- Bahçeci, Fatih - Kızıldağ, Taylan - İlbak, Murat. *Malatya Kültür Envanteri*. 2021.
- Baloğlu, Hüseyin Avni. “Malatya-Yeşilyurt Gündüzbey Mahallesi Hacı Bekir Camii Sanat Tarihi Raporu”. Mart 2017.
- “Battalgazi Ulu Cami Ve Geometrik Analizler”. t.y. <https://dergipark.org>.
- BİM, Battalgazi Belediyesi. “Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi”. Erişim: 10 Haziran 2021. <https://www.battalgazi.bel.tr/p/ahmet-duran-mescidi-ve-turbesi-1600847556029>.
- “Çobanlı (Şakir Paşa) Camii-Arapgir/Malatya-Tarih Gezisi”. Erişim: 06 Eylül 2021. <https://tarihgezisi.com/camiler/cobanli-sakir-pasa-camii-arapgir-malatya/>.
- “Dâna Bey Camii Minaresi-Darende/Malatya-Tarih Gezisi”. Erişim: 07 Eylül 2021. <https://tarihgezisi.com/camiler/dana-bey-camii-minaresi-darende-malatya/>.
- Darende Kaymakamlığı. *Darende Kültür Envanteri*. 2013.
- Daştan, Okan. “Kuluncak Kaymakamlığı Brifing 2018”. t.y. 15.

- “Ecdat yadigarı Toptaş Camisi yeniden ibadete açıldı”. Erişim: 22 Haziran 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ecdat-yadigari-toptas-camisi-yeniden-ibadete-acildi/1261830>.
- “Emir Ömer Mescidi”. Erişim: 10 Haziran 2021. <http://www.battalgazi.gov.tr/emir-omer-mescidi>.
- Eskici, Bekir. *Eski Malatya’da Türk-İslam Eserleri*. Ankara Üniv., 1993.
- “Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi”. *Hulusi Efendi Vakfı*. 10 Nisan 2017. <https://hulusiefendivakfi.org.tr/es-seyyid-osman-hulusi-efendi/>.
- Gögebakan, Göknur. “Malatya - TDV İslâm Ansiklopedisi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 29 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/malatya>.
- Güzel, Emine. “İnancın Sanata Etkisi Bağlamında Malatya Battalgazi Örneği” 3 (Aralık 2020): 540.
- Güzel, Emine - Doğan, Kenan. “Arapgir Kavasbaşı Gedelec Camii’nde Bulunan El Yazması Kur’an-ı Kerimler”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 04 Haziran 2021. <https://doi.org/10.53112/tudear.903837>.
- “Hacı Derviş Camii-Darende/Malatya-Tarih Gezisi”. Erişim: 07 Eylül 2021. <https://tarihgezisi.com/camiler/haci-dervis-camii-darende-malatya/>.
- “Hüseyin Paşa(Yusuf-İbrahim Paşa) Camii-Darende-Tarih Gezisi”. Erişim: 07 Eylül 2021. <https://tarihgezisi.com/camiler/huseyin-pasa-yusuf-ibrahim-pasa-cami-darende-malatya/>.
- “Karahana Camii”. Erişim: 08 Haziran 2021. <http://battalgazi.gov.tr/karahan-camii>.
- Keskin, Yıldız. *Malatya Ulu Camii’in Asli Hali ve Türk Mimarisindeki Yeri*. Yüksek Lisans, Gazi Üniv., 1992.
- “Kölükoğlu Cami - Yeşilyurt - Malatya - Tarih Gezisi”. Erişim: 26 Haziran 2021. <https://tarihgezisi.com/camiler/kolukoglu-cami-yesilyurt-malatya/>.
- Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü. “Malatya İli Battalgazi İlçesi Kültür Varlıkları Proje Raporu”. Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 2004.

“Malatya’da İlyas (Tenekeli) Camii”. *Malatya Gazeteciler Cemiyeti*. Erişim: 24 Haziran 2021. http://www.malatyagazetecilercemiyeti.org/malatya-da-ilyas-tenekeli-kosk-minareli-cami_m201.html.

Metin, Tülay. *Selçuklular Döneminde Malatya*. Birinci. 2013.

“Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii”. *Kültür Portalı*. Erişim: 05 Eylül 2021. <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/malatya/kulturenvanteri/mr--liva-ahmet-pasa-cam>.

“Mustafa Ağa Camii(Cami-i Kebir) Yeşilyurt - Malatya Tarih Gezisi”. Erişim: 23 Ağustos 2021. <https://tarihgezisi.com/camiler/mustafa-aga-camii-kebir-cam-i-yesilyurt-malatya/>.

“Mustafa Cambaz”. Erişim: 27 Mayıs 2022. https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=28739.

“Nefise Hatun Kümbeti”. Erişim: 10 Haziran 2021. <http://www.battalgazi.gov.tr/nefise-hatun>.

Oral, Zeki. “Malatya Tarihi ve Kitabeleri”. *3.Türk Tarih Kongresi*. t.y.

Oymak, İskender. *Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri*. İstanbul, 2013.

“Sadrazam Mehmet Paşa Camii Minaresi-Darende/Malatya-Tarih Gezisi”. Erişim: 07 Eylül 2021. <https://tarihgezisi.com/camiler/sadrazam-mehmet-pasa-camii-minaresi-darende-malatya/>.

“Somuncu Baba Türbesi ve Külliyesi | Hulusi Efendi Vakfı”. Erişim: 07 Eylül 2021. <https://hulusiefendivakfi.org.tr/somuncu-baba-turbesi-ve-kulliyesi/>.

Şancı, Fuat. *Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri*. Yüksek Lisans, Atatürk Ün., 1996.

Şen, Korkmaz. *Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları*. Atatürk Ün., 2018.

Şen, Korkmaz. *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*. Ankara, 2018.

“Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 09 Eylül 2021. <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1950>.

- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 09 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1963>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 06 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1914>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 06 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1915>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 06 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1924>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 06 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1948>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 08 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1991>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 07 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1985>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 07 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1978>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 08 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1992>.
- “Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ”. Erişim: 08 Eylül 2021.
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2004>.
- “Ulu Camii-Darende/Malatya-Tarih Gezisi”. Erişim: 07 Eylül 2021.
<https://tarihgezisi.com/camiler/ulu-camii-darende-malatya/>.
- Ülkü, Candan. “Arapgir Hacı Yahya Camii”. *The Journal of Social Sciences* 19/19 (01 Ocak 2018): 1-20. <https://doi.org/10.16990/SOBIDER.3991>.
- “Vakıf Eski Eser Kitabı Fişi”. t.y.
- Yapıcı, Süleyman. *Osmanlı Vilayet Sâlnamelerinde Malatya*. Birinci. İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2014.

“Yeni Camii-Arapgir/Malatya-Tarih Gezisi”. Erişim: 03 Eylül 2021.
<https://tarihgezisi.com/camiler/yeni-camii-arapgir-malatya/>.

Yıldırım, Selda. *Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırması Olduğu Eserler*. Fırat Üniv., 2018.

Yıldız, İrfan. “Malatya Tahtalı Minare Camii Sanat Tarihi Raporu”. 2017.

EKLER

EK 1. Tez Kapsamında İncelenen Dini Mimari Yapılar Listesi

	Eserin adı	Katalog No	Bulunduğu Yer	Tarihi	Mimari Çağı
1	Battalgazi Ulu Camii	2. 1 .1	Battalgazi	1224	Selçuklu
2	Namazgâh	2. 1 .5	Battalgazi	1242	Selçuklu
3	Halfetih Minaresi	2. 1. 3	Battalgazi	13.-14.yy.	Selçuklu
4	Melik Sunullah Camii	2. 1. 2	Battalgazi	1393	Selçuklu
5	Kırkkardeşler Şehitliği	2. 1. 15	Battalgazi	13.-14.yy	Selçuklu-Osmanlı
6	Sıddı Zeynep Kümbeti	2. 1. 13	Battalgazi	13.-14.yy.	Selçuklu
7	Şahabiyye-i Kübra Medresesi	2. 1. 14	Battalgazi	14.-15.yy.	Selçuklu
8	Emir Ömer Mescidi	2. 1. 10	Battalgazi	1556	Osmanlı
9	Ak Minare Camii	2. 1. 4	Battalgazi	1572	Osmanlı
10	Karahan Camii	2. 1. 6	Battalgazi	1582	Osmanlı
11	Ahmed Duran Mescidi	2. 1 .7	Battalgazi	1792-1793	Osmanlı
12	Sütlü Minare Camii	2. 1. 11	Battalgazi	16. yy.	Osmanlı
13	Alacakapı Mescidi	2. 1. 12	Battalgazi	1592	Osmanlı
14	Kanlı Kümbet	2. 1. 9	Battalgazi	16. yy.	Osmanlı
15	Toptaş Camii	2. 1. 18	Battalgazi	1588	Osmanlı
16	Tahtalı Minare Camii	2. 1. 17	Battalgazi	1770-1771	Osmanlı
17	Nefise Hatun Kümbeti	2. 1. 8	Battalgazi	18. yy.	Geç Osmanlı
18	Yusuf Ziya Paşa Camii	2. 1. 16	Battalgazi	1792	Osmanlı
19	Hacı İlyas (Tenekeli) Camii	2. 1. 19	Battalgazi	1890	Geç Osmanlı
20	Yeni (Hacı Yusuf) Camii	2. 1. 20	Battalgazi	1912-1913	Geç Osmanlı

21	Kölükoğlu Camii	2. 2. 1	Yeşilyurt	1920	Geç Osmanlı
22	Merkez Cami-i Kebir	2. 2. 3	Yeşilyurt	1753	Geç Osmanlı
23	Hacı Bekir Camii	2. 2. 2	Yeşilyurt	1881-1882	Osmanlı
24	Cami-i Kebir Minaresi	2. 2. 3	Yeşilyurt	19. yy.	Osmanlı
25	Hıdır Ağa Camii	2. 2. 4	Yeşilyurt	19. yy.	Osmanlı
26	Arapgir Ulu Camii ve Hanikâh	2. 3. 1	Arapgir	14.yy.	İlhanlılar
27	Cafer Paşa Camii	2. 3. 5	Arapgir	14. yy.	Akkoyunlular
28	Yeni Camii	2. 3. 2	Arapgir	15. yy.	Beylikler
29	Gümrükçü Osman Paşa Camii	2. 3. 6	Arapgir	1824	Osmanlı
30	Çobanlı Şakir Paşa Camii	2. 3. 4	Arapgir	1892	Geç Osmanlı
31	Mir-i Liva Ahmet Paşa Camii	2. 3. 3	Arapgir	18. yy.	Osmanlı
32	Molla Eyüp Mescidi	2. 3. 8	Arapgir	18. yy.	Osmanlı
33	Hacı Yahya Camii	2. 3. 7	Arapgir	1831	Osmanlı
34	Hacı Şerif Ağa Camii	2. 3. 9	Arapgir	1873	Osmanlı
35	Gedelec Camii	2. 3. 10	Arapgir	1833	Osmanlı
36	Ulu Camii	2. 4. 2	Darende	14.yy.	Dulkadiroğulları
37	Somuncu Baba Camii ve Türbesi	2. 4. 1	Darende	1686	Osmanlı
38	Dânâ Bey Camii	2. 4. 7	Darende	1743	Beylikler
39	Hüseyin Paşa Camii	2. 4. 3	Darende	18. yy.	Osmanlı
40	Hacı Müşrif Camii	2. 4. 6	Darende	1755	Osmanlı
41	Hacı Derviş Camii	2. 4. 8	Darende	1889-1890	Osmanlı
42	Hacı Mehmet Camii	2. 4. 9	Darende	19. yy.	Geç Osmanlı
43	Sadrızam Mehmet Paşa Camii Minaresi	2. 4. 4	Darende	18.-19. yy.	Osmanlı

44	Hasan Rıza Paşa Kabri	2. 4. 5	Darende	1755	Osmanlı
45	Hasan Gazi Türbesi	2. 4. 10	Darende	-	Osmanlı
46	Köprülü Mehmet Paşa Camii	2. 5. 1	Hekimhan	1661	Osmanlı
47	Uzun Hasan Camii	2. 6. 1	Yazıhan	1566	Osmanlı
48	Mehmet Halife Türbesi	2. 7. 1	Kuluncak	-	Osmanlı
49	Kabah Abdal Türbesi	2. 7. 2	Kuluncak	1844	Osmanlı

